

LJUBLJANA

1895-1910

2007

Mat. Sternen : LJUBLJANA.

LJUBLJANA

PO POTRESU.

2m7

9076 pa
1.1.1.1

D. 2061 / 1950
8. Vred

Tiskarna Dragotin Hribar, Ljubljana.

IVAN HRIBAR,
župan ljubljanski.

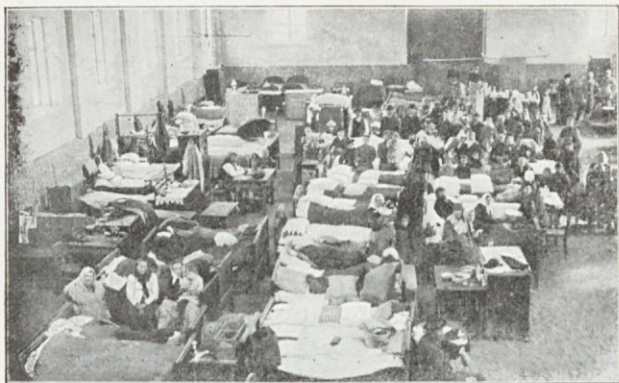

LJUBLJANSKI POTRES.

Na véliko soboto 1895. leta popoldne je v Ljubljani lilo kakor iz škafa. Ljudje, ki so se veselili, da se po dolgi, izredno snežni in trdovratni zimi o velikonočnih praznikih prvič v letu naužijejo mile spomladi, sedli so čmerikavi za mizo, obloženo z „žegnom“. Na noč pa je zapihala ostra burja in nebo se je zjasnilo, obetajoč vesele praznike. Sinje, solnčno jutro vélike nedelje — bil je 14. april — je objemalo radostne obraze praznično oblečenih Ljubljančanov. Prevzeti spomladnega zraka in zadovoljni so légali zvečer ljudje spat. Nič ni kazalo, kako strašen „memento mori!“ jih vzdrami iz prvega snà, predno še odbijejo ure po ljubljanskih cerkvah polnoč!

Po enajstih zvečer — pravijo, da je bilo 17 minut po 11. — je začelo vse mesto grozen ples. Kakor bi pod zemljo ustrelil iz tisoč topov navzgor, je počilo nekaj neznanega, strašnega, neumljivega pod Ljubljano. Poskakovati je začela po stanovanjih hišna oprava, vrteti se, kakor bi bilo stopilo vanjo življenje, padati, lezti po sobah — trepetajočemu človeku je bilo, kakor da ima pri zdravem telesu vročinski delirij, katerega bo pomnil vse žive dni. Stene in zidovi so pokali, tramovje podstrešja je škrtalo in cvililo, žvenketalo je razbito steklo, včasih je loputnila nekje večja peza nizdol, da je zabobnelo, po strehah je skakljala zlomljena opeka, za ometom je bilo vse živo samega peketanja kamenčkov. Vsi ti glasovi so se zivali v neko, rekel bi, pojóčo in stokajočo melodijo, nad katero je kakor orgelska točka živeče groze kraljeval strašni, nedosežno globoki bas podzemskega bučanja. Ljudje so stali prepadeni, drhteli v objemih, zona je spreletavala vse, kar je bilo živega, bodisi žival ali človek, in grozni ples se je nadaljeval in nadaljeval...! Naposled je pa vendar pojemaje utihnil in le zakasnela opeka je še po strehah odigravala svoj pizzicato.

Koliko časa je trajal ta prvi, najkrutejši izbruh potresa? Nam se je zdelo, da celo večnost. Groza razdeljuje trenutke v tisočine, da doživljaš vsako posebej. Vsakdo je bil prepričan, da se je Ljubljana majala vsaj deset minut, če ne četrť ure. Kronometri pa so nam povedali, da je ta sunek trajal celih — 23 sekund!

Prenočišče v vojaški jahalnici.

oziri stanovskih razlik, vsa sovraštva, vsa civilizacija. Ljudstvo je tvorilo le še bežečo združitev živih bitij. Marsikdo in marsiktera je iskala le za silo oblečena pribežališča pri čisto tujih ljudeh. Ljudje, ki se niso nikdar videli, so tiščali skupaj, si prigovarjali pogum in občevali kakor stari prijatelji.

V par minutah so se napolnili trgi, mostovi, sploh kraji, kjer ni bilo toliko nevarnosti pred padajočo opeko. Ulice so bile nastlane s strešniki, tuintam je ležal večji kup opeke — od padlega dimnika. Marsikoga je izpreletelo, ko je videl debelo, od vapnenega prahu se kadečo grobljo opeke tam, kjer je malo preje s svojimi bežal

Po njem je za par hipov zavladala grobna tišina. Pa skoro se je začelo po vseh hišah nervozno življenje razburjeni pogovori so se slišali iz sosednjih stanovanj, klicanje imen, otroški jok, urne stopinje semintja, odklepanje, loputanje vrat. Hišne duri so se škripaje odpirale in udarjale ob vežno steno; ulica je postala živa in polna govornice, kakor če se ljudje pozno vračajo iz gledališča.

Pa predno se je ljudstvo še prav zavedlo, je že zopet zaropotal hud potres, nekoliko manjši od prvega, a strašan dovolj. Čez vse mesto je zaječalo mahoma istočasno vikanje in vpitje vsega prebivalstva, kakor zašumi cel roj čebel, če potrkaš na panj. Minili so hipoma vsi

Prenočišča v kadeh na Mirju.

mimo. Na prostem, med tisoči enako prizadetih se je v ljudstvo povrnilo vsaj nekaj preudarka. Sicer je bilo tudi pod milim nebom prav čudno: potresni sunki, ki so se ponavljali vsakih par minut — da, pravzaprav je zemlja kar naprej drhtela, kakor zakurjen parni kotel — so spravili vselej v podplate skrajno mučen občutek, kakor da stojiš nad velikansko podzemsko votlino, ki ima pravtam, kjer si ti, najvišjo točko, na kateri so tla tanka, kakor papir! In mislim, da bi ga ne bilo najti, ki bi se bil tedaj predrznil skočiti kvišku in krepko z nogama udariti ob zemljo.

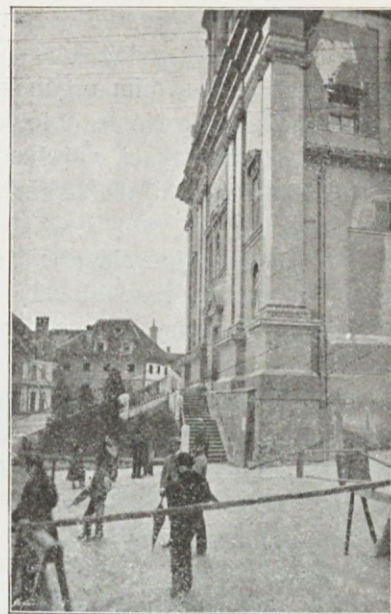
Nočna tema je učinek strahu še poglobljala. Bila je mrzla noč, da je legala slana na zemljo; čisto nebo se je kakor sinječrn žamet razpenjalo nad Ljubljano in zvezde so v jeklenem blesku zrle na vrveče

življenje tu doli. Med ljudstvom so se začele glasne molitve, ki so se med potresnimi sunki izpreminjale v vpitje, iz katerega je tu in tam še posebej viknil ženski glas. Začele so se tudi takoj bajke, kakoršne

rodi strah. Ko bo vzhajalo solnce, so dejali, se bo vse mesto pogreznilo! Kdo si je bil to izmislil čemu, kdo je to vest mahoma po mestu razširil? Ni odgovora na to — naenkrat je vsakdo vedel: [O zori se pogreznemo! Celó marsikak izobraženejši je premišljal, ne bo li to res? Tako prevlada

Na križišču pred starim voj. preskrbovališčem.

Zaprti in zastraženi ulici Sv. Petra in Miklošičeva.

človeka panika! In vendar je jasno, da ni žive duše na svetu, ki bi mogla kaj takega prorokovati. — Oblastva niso izgubila glave v tej strašni noči. Mestni župan P. Grasselli je takoj hitel na magistrat, kjer je s policijske stražnice podajal svojim organom navodila. Takoj je ukazal prižgati vse javne plinove svetilke po mestu (spočetka jih je gorela le polovica, ker je bilo zvečer nekaj mesečine). Na razpolago so se mu stavili poleg policijske straže gasilci, vojaške patrulje — moštvo zvečine le v spodnji obleki, ogrnjeno s plaščem — so krožile po ulicah, da vzdržujejo red in pomagajo, če treba.

Tako je ginevala noč. Ko se je začelo za Golovcem svitati, je prevladovala ljudstvo vedno hujša trepetavost. In ravno ko je solnce vzhajalo, je zabobnel prav hud potres, eden najhujših sunkov! Zbeganost je dosegla vrhunec; vse vprek na kolenih je dvigalo roke proti nebu in tulilo. Čuli so se histerični, človeškim glasovom komaj podobni brlizgi. — A nismo se pogreznili, — in to je ljudi zelo pomirilo. Tudi je zlato solnce začelo rdečiti razdrapane strehe in nočni strahovi so se pršili v sinje jutranje nebo. Kamniške planine so stale s svojimi sneženimi vrhovi še vedno na straži, kakor že tisočletja. Delirij panike je bil zlomljen! Vračal se je sicer vselej, kadar se je dan nagibal proti večeru, a vedno v manjši meri; naposled je izginil.

Ko se je zdani, se je šele videlo, kaj vse je potres strašnega učinil. Manjkali so s streh skoro vsi dimniki, strehe so bile vse razdrte, podstrešje je zijalo venkaj pri velikih luknjah, vsa še zgoraj ostala opeka je bila lisasto razbita. Večina hiš je kazala silne razpoke in se je bilo bati, da bodo zidovi zdaj in zdaj popadali vkup. Udrlo se je mnogo stropov, oboki so zijali in po zraku je venomer krožil prah od razdrobljenega ometa. „Kakor po bombardementu“, se je izrazil vojni minister Krieghammer, ko je prišel v Ljubljano.

Deloževani topničarski konji.

Trnovska cerkev z Emonske ceste.

Do 4. popoldne naslednjega dne se zemlja sploh ni umirila. Opa-zovalci so našli skupaj 47 močnejših ali rahlejših sunkov oziroma tres-ljajev. Potresi pa so se nadaljevali brez prestanka, ter po usodni noči ni minil dan in ni pretekla noč brez novega bučanja v ogrodju zemlje in brez zibanja tal in škrtanja sten. Dne 20. aprila ob 9:20 dopoldne je bil zopet precej močan potres, kateremu je sledilo več lažjih sunkov; dné 22. aprila so čutili ljudje več manjših sunkov, dné 30. aprila ob 1:40 ponoči se je ponovil prav močan sunek, 1. maja troje manjših sunkov, 2. maja ob 10. dopoldne in ob 12:30 popoldne so čutili dva izdatna sunka, 11. maja ob 4. zjutraj, 18. maja ob 8. zjutraj, 2. junija ob 10:35 zvečer, 10. junija precej močan potres i. t. d.

Ljudje se niso upali prenočevati več po svojih stanovanjih in marsi-kdo si niti podnevi ni upal v hišo. Tako so si napravili ležišča kar na prostem, na trgih, zunaj na poljih pod milim nebom, v kočijah, na vozeh, v sodih in kadeh, po hlevih in senjakih i. dr. Mnogo družin je dobilo skupno bivališče v vojaški jahalnici ob Bleiweisovi cesti, veliko število oseb pa je pobegnilo iz mesta.

Dné 15. aprila se je šele razvedelo, da so postale tudi razne osebe žrtve prvega potresnega sunka. Črkostavec Iv. Pašek je stopil prav v tre-notku prvega sunka iz neke gostilne v Židovski ulici; tu mu je padla s strehe na glavo težka in ostra opeka. Umril je vzlic nemudni operaciji v deželni bolnišnici. V Slonovih (sedanjih Prešernovih) ulicah je padla opeka na glavo naddesetniku Reinholzu pri godbi pešpolka št. 27 ter ga ranila smrtnonevarno. Na Karolinski zemlji št. 7 je ubil padajoč tram na peči ležečo 20 letno šiviljo Franico Škrjan-čevo. Na Sv. Petra cesti je pred Počivavnikovo hišo zadel padajoč dimnik redarja A. Furlana ter ga ranil. Delavec Jakob Klešnik je ležal v obokani sobi; potres pa je razrušil zidovje in strop se je povsem udril. Klešnika je zadela opeka na glavo. Prenesli so ga v deželno bolnišnico, kjer je kljub vsej skrbi zdravnikov

nekaj dni na to umrl. V Dravljah ob Celovški cesti je obok ubil na postelji spečega gostilničarja Fr. Šušteršiča; njegovo ženo pa je iz strahu zadela kap, da je umrla. Trgovec Ivan Žogar v Šiški se je pod razvalinami stropa in zidu zadušil. V Črnučah je padajoča streha ubila hlapca Iv. Anžiča, v Vodicaх pa je podirajoča se hiša zasula troje otrok. A še več drugih oseb, med njimi

Stara zvonika cerkve Sv. Jakoba.

žensk in otrok, je bilo bolj ali manje ranjenih od padajoče opeke in ometa. Zaradi strahu in mraza pa je več oseb tudi obolelo na živ-

cih ter so nekaternikom ostale posledice panike več let. — Ulice in trgi so bili pokriti z velikimi kupi opeke, kamenja in ometa; udrlo in porušilo se je mnogo streh, odpadli so vsi napušči ter se odkrušili vsi okraski hišnih fasad. Stene hiš so ponekod popolnoma odstopile iz vezi, stropi so bili ali razmajani, skrivljeni ali celo udrti, oboki razpokani in hodniki raztrgani.

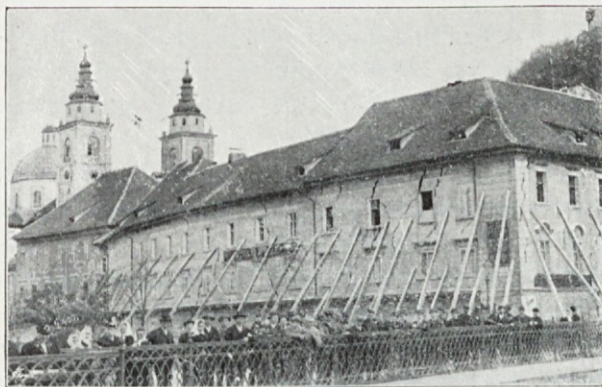
Vojaške in policijske straže so zasedle vse ožje ulice in tesnejše trge ter so ustavile promet za vozove, mestoma pa tudi za občinstvo. Polcija je nemudoma pozaprila vse sumljive osebe ter jih, kolikor možno, poslala iz mesta z odgonom. Mestni gasilci so imeli v „Zvezdi“ in pod „Tivolijem“ stalni stražnici, obenem pa so pogumno čistili strehe ter rušili razpadajoče ostanke dimnikov, da so onemogočili nadaljnje nezgode.

Špitalska (sedaj Stritarjeva) ulica.

Vojaštvo vseh vojašnic je taborilo v šotorih na prostem. Takozvana Nušakova vojašnica v Trnovem (Konjušne ul.) in Meščanska vojašnica v Cerkveni ulici sta bili zelo poškodovani in sta postali za bivanje popolnoma nerabni; takisto se je udrlo stropje II. nadstropja v novi pehotni vojašnici; vojaško skladišče in vojaška bolnišnica ob Dunajski cesti sta trpeli silno ter sta se morali izprazniti. Topničarji so takoj ostavili Nušakovo vojašnico ter so se preselili začasno v Gorico in Zagreb. Vrnili so se šele po dograditvi nove velike topničarske vojašnice za Sv. Krištofom ob Dunajski cesti. Vojaško štacijsko-divizijsko-brigadno in krajevno poveljstvo, ki je imelo do potresa svoje pisarne v Hilšerjevi ulici št. 5, si je moralo zgraditi veliko barako za urade ob začetku Tivolija ob sedanji Bleiweisovi cesti.

Deželna bolnišnica ob Dunajski cesti se je izpremenila v razvalino: posedli so se malone vsi stropje, razpokalo je zidovje in medstene so se podirale. Bolnike so torej prenesli nemudoma v šotore na vrt, vrtna lopa pa se je izpremenila v operacijski prostor.

Prejšnja meščanska bolnica.

Poslopje deželne vlade (takozvani lontovž) na Turjaškem trgu se je, zlasti v zadnjem delu proti Salendrovim ulicam, zelo porušilo in je postalo nerabno. Uradi so se morali preseliti v administracijsko poslopje nove deželne bolnišnice. Deželno predsedstvo in računovodstvo sta se preselila iz Gradišča št. 4 v veliko barako ob Erjavčevi cesti. Knežji dvorec (Auerspergov) na Turjaškem trgu se je zelo porušil in je razpokal v vseh delih poslopja ter so ga morali nujno izprazniti. Podreti se je moral kasneje do tal in je Ljubljana s tem izgubila arhitektonsko velezanimivo palačo.

Deželnemu dvorcu na Kongresnem trgu so razpokane vse stene ter so se udali vsi stropje, da se je moralo poslopje docela podreti.

Starodavni gimnaziji na Vodnikovem trgu je zidovje močno razpokalo, stropje, zlasti v II. nadstropju, se je udrlo ter so se pojavile povsod velike zevajoče poke. Poslopje je postalo nerabno in se je kasneje podrlo do tal.

V kaznilnici na Gradu so se takisto pokazale povsod nevarne poškodbe; zato so že v prvi noči izpustili kaznjence na dvorišče, kjer so prebivali v šotorih. Dne 21. aprila pa se je kaznilnica vsled ministrske odredbe docela izpraznila ter so se odpeljali kaznjenci v Celje ob jezeru na Solnograškem, v Maribor, Gradec, v Gradiško in Koper.

V Križankih so se že prvi dan po potresu prekinile sodne obravnave ter so bili izpuščeni jetniki na vrt, kjer so prenočevali. Takisto so ostajali v prisilni delavnici prisiljenci na vrtu. Deželno sodišče in državno pravdnništvo sta se po potresu preselila s Starega trga št. 21 in 36 v Hrenovo ulico št. 11a. Za vse sodne urade se je potem zgradila nova velika justična palača. Porotne obravnave so se pa nekaj časa vršile v veliki dvorani „Filharmoničnega društva“, torej v prostoru, namenjenem umetnosti.

Vse ljubljanske ljudske, meščanske in srednje šole, semenišče, otroški vrtci in zasebni zavodi so s 16. aprilom pretrgale pouk do 4. oziroma do 7. in 10. junija. Zaradi nedostajanja prostorov za vse razrede pa se je mogel začeti pouk iznova le na nekaterih šolah in le za nekatere razrede ter le za par tednov.

Po tovarnah se je ustavilo delo za nedoločen čas. V tobačni tovarni se sploh ni moglo delati od 16. aprila do 22. aprila.

Ker so zaradi potresa, izvzemši stolno cerkev, zelo trpele vse ljubljanske cerkve, zlasti pa šentjaponska, frančiškanska in trnovska, so se cerkve zaprle in so se vršile službe božje v „Zvezdi“, na Sv. Jakoba trgu, na Križevniškem trgu in v kapelici „na Friškovcu“.

Cesar v Ljubljani (poklonstvo c. kr. uradništva).

Vobče je bil levi breg Ljubljane zaradi aluvijalnih, peščenih tal hujše prizadet ter so bile na tej strani stoječe hiše in stavbe najbolj poškodovane. Močno so trpele hiše v Špitalski (sedanji Stritarjevi), Gledališki (sedanji Wolfovi), Slonovi (sedanji Prešernovi), Gosposki, Židovski, Trubarjevi, Vegovi ulici, na Dunajski in Sv. Petra cesti, na Bregu, na Turjaškem in na Kongresnem trgu, v Gradišču, na Trnovskem in Krakovskem nasipu ter na Starem trgu.

Ker je v mestu zmanjkalo varnih prenočišč, se je vozilo vsak večer več tisoč oseb z vlaki na Gorenjsko in Dolenjsko, kamor se je izselilo za daljšo dobo mnogo družin. Ravnateljstvi državnih železnic in južne železnice sta dovolili tem osebam nižane cene za vožnjo iz mesta na deželo in nazaj. Zlasti lokalni vlak Ljubljana—Lesce je vsak večer ob 7:35 odvažal več sto Ljubljančanov (večinoma uradnikov) ter jih je privažal ob 8. zjutraj zopet v Ljubljano. Več sto oseb je prenočevalo v vozovih južne železnice. Vozove je v to svrhu dal na razpolago postajenačelnik Evg. Guttman.

Mestni magistrat je poskrbel nemudoma za vse potrebne varnostne odredbe. Zastrahile so se nevarne ulice in ceste, zaprl se je promet ob nevarnih poslopjih, poostrele so se policijske straže, nastavilo se je 90 začasnih nočnih čuvajev ter so se odredili komisijonalni ogledi najhujše prizadetih poslopij. Spočetka so poslovala štiri ogledovalne komisije, ki so deložirale mnogo strank iz poškodovanih hiš ter določale poprave ozir. odrejale demoliranje. Kmalu pa se je moralo tehnično osebje pri magistratu pomnožiti. Tudi deželna vlada je pozvala na pomoč tehnike, inženjerje in polirje iz ministrskega stavbnega oddelka ter iz nižjeavstrijskega graškega in inomoškega namestništva. Tako je bilo kmalu na poslu šestero državnih komisij, ki so

Kuhinja za silo in gostilna na prostem.

Hiše ob Sv. Petra nasipu.

Ker se je zidovje po mnogih ulicah podprlo križema s tramovi, je bil promet še bolj oviran. Obenem pa se je tudi začelo z zidarskimi in tesarskimi deli po odredbah mestnega magistrata. Nujna zidarska dela so se vršila tudi ob nedeljah in praznikih (razpis z dné 20. aprila 1895, št. 1085). Ravnateljstvo c. kr. državnih železnic in ravnateljstvo c. kr. priv. južne železnice sta dovolili za dovažanje stavbnega materiala do konca leta 50% tarifno znižanje. Takisto sta obe železnici dovolili za krajšo dobo znižanje vozne tarife za dovažanje živil v mesto.

Ker je nastalo deževno vreme in mraz, se je nemudoma začelo z grajenjem barak za deložirance iz porušenih hiš.

poslovale včasih nepretrgoma po 9 ur na dan. Zunanji državni tehnik (17) so ostali v Ljubljani do 18. aprila.

Dné 18. aprila ponoči je dospela iz Ptuja prva stotnija pionirjev; druga stotnija pa je dospela dné 22. aprila, da napravi za prebivanje, za urade in za trgovine potrebne barake, da podpre nevarne stene in oboke hiš s tramovi ter da pomaga pri najnujnejših in najopasnejših demoliranjih. Pri takem rešilnem poslu se je ponesrečil hrvatski pionir Imbro Bajs, ki si je zlomil nogo ter se pri padcu v notranjosti telesa tako pretresel, da je kmalu umrl. Bil je pokopan s posebno častjo. Pri podiranju porušene strehe na Sv. Petra cesti se je ubil tesar Andrej Svetek iz Štepanje vasi.

Iste hiše ob Sv. Petra cesti.

„Zvezda“ s Kongresnim trgom je bila določena le za trgovce in obrtnike; starinarji in kramarji so dobili barake ob Ljubljani na Žabjaku. Dunajski „Rdeči križ“ je postavil na dvorišču stare deželne bolnišnice šest barak za okulistični, dermatološki in ginekološki oddelek; vse druge bolnike so prepeljali v bolnišnico za silo na Ljubljanskem polju. Pionirji so pod vodstvom nadinženerja Stradala izdelali 11 barak: 4 v Trnovem, 1 pred Igriščem, 4 na Poljanah, 2 v Pristavski ulici, 1 na Rimski cesti, 1 poleg Domobranske vojašnice in 2 na Živinskem trgu. Dalje so se zgradile barake: na Sv. Petra nasipu pri tovarni za usnje 2 baraki, na Mirju 1 in še drugod, skupaj nad 60 barak.

Zaradi velike nastale bede ter druginje živil, katerih je začelo kmalu nedostajati, je poslala Dunajska reševalna družba 3 kuhinjske vozove, v katerih so se pripravljala jedila na vsake 3 ure za 3500 oseb. Isto društvo je poslalo tudi več tisoč konzerv (leče, golaža z rižem i. dr.). Dunajska Ljudska kuhinja pa je takisto delila brezplačno jedila revežem v Vodmatu in na Glinicah. Razdelitev jedil so vodile ljubljanske dame pod nadzorstvom soproge deželnega predsednika, gospe Olge baronice Heinove. V Trnovem in pred deželnim muzejem sta stali kuhinji za silo, kjer se je dobil za 30 h skromen obed. Z vseh strani pa so za revno prebivalstvo dohajala darila v denarju ter „in natura“ (kruh, moka, volnene odeje i. dr.).

Ustanovili so se tudi razni podporni odbori za nabiranje milodarov: Odbor ljubljanskih gospej, na čelu ga. Olga baronica Heinova; Pomočni odbor za Ljubljano in okolico: častni predsednik g. dežel. predsednik baron Viktor Hein, častna podpredsednika deželni glavar Oton Detela in ljubljanski župan, Peter Grasselli, načelnik finančni prokurator dr. Josip Račič; Odbor dunajskega društva gospej; Veliki dunajski podporni odbor, predsednik grof Hohenwart; odbor za nabi-

Stara Kolodvorska ulica s Sv. Petra ceste.

ranje milodarov v Kočevju, [na Reki, v Krakovem (grofica Wodzicka), Solnemgradu (magistrat), v Sarajevu (podmaršal baron Appel), Dunajska družba umetnikov (album s slikami in spisi), Čehi v Pragi, Hrvatje v Zagrebu, slovanska društva v Gradcu (načelnik grof Rudolf Chorinsky) i. dr. Oklice in okrožnice za nabiranje darov so izdali knezoškof ljubljanski na duhovništvo ljubljanske škofije ter na vse avstrijske škofijske stolice, labodski knezoškof i. dr.; jugoslovanska, češka in poljska društva so prirejala koncerte, gledališke predstave i. dr. in celó v Moskvi, Frankobrodu in Berolinu so prirejali umetniki, pevci in igralci predstave na korist bednim družinam v Ljubljani. Tako so dohajala revežem že prve tedne po potresu izdatna darila, ki so vsaj nekoliko lajšala veliko bedo.

Marijin trg v času potresa.

Župniščih 348.000 K. Seveda se je kasneje pokazalo, da se je cenila nastala škoda še prenizko, ker med podiranjem in popraviljanjem poslopij so se prikazovali vedno novi nedostatki, da so se morala popraviti ali porušiti celó taka poslopja, katera so smatrali prvotno za docela nepoškodovana. Tako je izginila cela vrsta hiš ter so se odprli novi trgi in nove ceste.

Toda vse to je bila jedva kaplja v morje nesreče, ki je zadela Ljubljano. Komisije so namreč dognale, da se mora podreti 145 hiš docela, t. j. 10·3% vseh tedanjih ljubljanskih poslopij ter da se mora popraviti malone vsako poslopje v Ljubljani. Nastala škoda se je približno cenila pri ljubljanskih zasebnih hišah na 5,408.200 K, pri mestnih poslopih na 75.000 K, na deželnih poslopih 452.000 K ter na cerkvah, samostanih in

Prvi dobrotnik Ljubljane v teh obupnih časih je bilo Nj. Veličanstvo presvetli cesar Franc Jožef I., ki je poslal takoj na prvo poročilo o nesreči za ljubljanske reveže darilo 30.000 K že dné 18. aprila; njegovemu plemenitemu vzgledu pa so sledili člani Najv. cesarske hiše, nadvojvode in nadvojvodke, dalje prestolno mesto Dunaj, deželna stolna mesta Praga, Črnovci, Zagreb, Trst, Brno, Gorica, Gradec, Inomost, Linec, Budimpešta, potem mesta: Pulj, Samobor, Gradež, Karlovec, Opatija, Pazin, Reka, Zadar, Senj, Požega, Sisek, Splet, Kral. Vinohrady, Smichov, Žižkov, Plzeň, Jičín, Olomuc, Přebram, Kutna Hora, Litoměřice, Zbraslava, Beroun, Kladno, Pisek, Kral. Hradec, Budějovice, Pláňna, Nýmburk, Marijine Vari, Požun, Wels, Celovec, Petrograd, Frankobrod, Požun, Tower (Minn), Newyork, Chicago i. dr., potem razne hranilnice in posojilnice (Celje, Ptuj i. dr.), banke (Praga i. dr.), velike tvrdke ter razni slovanski in nemški (zlasti dunajski) listi.

Največji denarni darovi so prihajali iz Češke in Hrvatske (tudi z Reke), izdatna darila so prišla iz Primorske, Moravske, Šlezije, Koroške, Štajerske in Tirolske, a tudi iz Ogrske, Nemčije in celó iz Amerike. Kranjske občine so darovale skupaj 44.894 K 32 h in poleg tega še mestna občina Ljubljana in deželni zbor kranjski za zgraditev barak 40.000 K. Vobče se mora z najsrčnejšo zahvalo konstatovati, da so nesrečni Ljubljaní z vso požrtvovalnostjo priskočili na pomoč dobrotniki najrazličnejših narodnosti, na čelu vsem pa naši slovanski bratje na severu in jugu, ki so s tem dejansko dokazali slovansko vzajemnost. Živo sočutje, ki ga je izražalo časopisje vse Evrope in tudi onstran morja ter plemenite podpore, ki so prihajale v Ljubljano takoj po potresu, so bile vsled katastrofe prizadetim Ljubljančanom največja uteha.

Deželno gledališče po potresu.

Dné 23. aprila so državni poslanec grof Hohenwart in tovariši predlagali v državni zbornici, naj vlada pričete preiskave o škodi po potresu v Ljubljani in na Kranjskem sploh, potem na Koroškem in Štajerskem, hitro dovrši in naj poskrbi za uspešno pomoč. Na poročilo finančnega ministra se je dovolilo začasno takoj 50.000 K podpore za najnujnejšo silo.

Dné 27. aprila je dospel v Ljubljano minister notranjih del: ekscelenca marki Bacquehem, ki si je osobno ogledal po potresu nastalo škodo. Poklonila se mu je tudi deputacija občinskega sveta.

Dné 7. maja pa je posetilo porušeno Ljubljano Njegovo Veličanstvo presvetli cesar Franc Jožef I. ter si je od 3. popoldne do 7. zvečer ogledal malone vse mesto, razne reševalne in humanitarne naprave ter je sprejel razne deputacije. Spremljal ga je vojni minister ekscelenca FCM. Krieghammer. Pred mestno hišo se je Nj. Veličanstvu poklonil ves občinski svet, dalje odbor trgovske in obrtne zbornice ter deputacija pomožnega odbora za Ljubljano. Cesar je obljubil mestu in prebivalcem najizdatnejše državne pomoči, rekoč: „Ljubljani se mora pomagati!“

V Frančiškanski ulici.

Občinski svet ljubljanski pa je bil oni faktor, ki je dal večinoma neposredno ali posredno potom mestnega magistrata inicijativo za vso reševalno in podporno akcijo države, dežele Kranjske, mestne občine in tudi zasebnikov. Občinski svet ljubljanski se je lotil z največjo vnemo, pa tudi z največjo spretnostjo ogromne in na videz nepremagljive naloge, da pomore nesrečnim stanovnikom Ljubljane iz stiske in bede ter da dvigne iz razvalin novo, lepšo, z vsemi modernimi napravami prekrbljeno Ljubljano, dostojno središče dežele in slovenskega naroda. Že 16. aprila je imel prvo sejo. Zaradi nujnosti različnih vprašanj pri reševalni in podporni akciji je imel permanentni odsek občinskega sveta, sestojč

Iz Gradišča.

lažbe. V vzorni slogi so stremili vsi za tem, da se najde hitra in izdatna gmotna podpora ubožnim delavskim slojem, manjšim obrtnikom, zlasti pa najhuje prizadetim hišnim posestnikom.

Vendar pa naj navedemo vsaj nekatere sklepe, ki so bili najvažnejši in najnujnejši.

V seji dne 16. aprila je občinski svet na predlog občinskega svetnika Iv. Hribarja sklenil dovoliti 20.000 K za razdelitev med ubožne deložirance in brezposelne obrtnike in 20.000 K za zgradbo barak, dalje naprositi c. kr. deželno predsedstvo, da izposluje ubožnemu delu mestnega prebivalstva in brezposelnim obrtnikom kar najhitreje izdatno podporo iz državnih sredstev, naprositi deželni odbor kranjski za podporo iz deželnih sredstev v isti namen ter po približni določitvi povzročene škode prositi državno upravo za brezobrestno posojilo. Takisto je bil sprejet predlog obč. svetnika Iv. Hráskega, da se brzojavno naprosi Nj. Veličanstvo za izredno podporo in železniško ministrstvo, da prepusti železniške vozove za prenočišča deložirancem. Na predlog obč. svetnika Matije viteza Zittererja se je sklenilo naprositi Kranjsko hranilnico za podporo ter končno na predlog obč. svetnika Gust. Pirca izposlovati

vselej iz tretjine občinskih svetnikov — vsak dan se je in posvetovanja. Mestni župan, g. Peter Grasselli je bil z občinskim svetnikom g. Ivanom Hribarjem takoj prve dni po potresu pri deželnem predsedniku, g. baronu Viktorju Heinu, proseč ga, naj izposluje ubožnemu prebivalstvu nemudoma primerno državno podporo; 16. aprila pa se je poslala ministru notranjih zadev markiju Bacquehemu brzojavka z isto prošnjo. Enako sta se Ljubljana in njeno ubogo prebivalstvo brzojavnim potom priporočila milosti Njegovega Veličanstva.

Predaleč bi segalo, ako bi se navajali vsi nujni inicijativni predlogi in sklepi v občinskem svetu, bavečem se z resnobo in marljivostjo z vsemi poti in načini reševalne akcije. Občinski svetniki so uprav tekmovali med sabo, kako bi popreje in uspešneje izposlovali Ljubljani pomoči in to-

sekundarni vlak do Lesec in nazaj (odhod ob $\frac{1}{2}$ 7. zvečer, prihod ob $\frac{1}{2}$ 9. zjutraj). — V seji dné 19. aprila je sklenil obč. svet na predlog obč. svetnika Iv. Velkavrha, naprositi vojno upravo za pionirje, ki bi pomagali pri podpiranju in rušenju zidovja ter pri graditvi barak. V izredni seji obč. sveta dné 21. aprila 1895 je stavil obč. svetnik Ivan Hribar sledeči nujni predlog, ki je bil tudi sprejet:

Da se omogoči vzpostaviti vsled potresa skoraj popolnoma razdejano deželno stolno mesto Ljubljano, naprosi se visoka c. kr. vlada, da izposluje 25-letno davčno osvobojenje za ona nova in nad polovico prezidana poslopja, ki se po zakonu smatrajo za nove stavbe, ako se sezidajo v dobi od 1. maja t. l. do 31. decembra 1899. V izredni seji dne 9. maja pa je stavil obč. svetnik Ivan Hribar z ozirom na sklepe državnega zbora z dné 4. maja v tej zadevi sledeči nujni predlog, ki je bil sprejet: Njegova ekscelenca gospod finančni minister se potom visoke c. kr. deželne vlade z obrazloženo vlogo naprosi, da v zakonski načrt, katerega bode predložil zbornici poslancev, sprejme 25-letno davčno oprostitev za vsa nova poslopja, ki se sezidajo v Ljubljani v dobi od 1. maja 1895 do 31. decembra 1900. Enaka prošnja pošlje naj se zbornici poslancev na Dunaju. V izredni seji obč. sveta dné 26. aprila se je na predlog obč. svetnika Iv. Murnika organiziralo razdeljevanje podpor med mestne reveže in sicer potom župnijskih odborov in magistrata ter se je sklenilo naprositi c. kr. deželno vlado, da se osnuje osrednji odbor, ki bi zbiral in razdeljeval podpore med hišne posestnike ter izposloval državno posojilo. V isti seji se je dovolila mestnim uradnikom in uslužbencem draginjska doklada. V izredni seji dne 9. maja se je na predlog obč. svetnika Vl. Hráskega sklenilo: 1. Ustanoviti komisijo, ki naj sestavi v glavnih potezah program o regulaciji mesta, v prvi vrsti tistih cest in ulic, katerih stavbinske črte je treba zdaj najprej določiti. 2. Najeti je dva inženirja, kate-

Iz Krakovskega predmestja.

rima bode poverjena naprava dotičnih načrtov. 3. Omenjena komisija se pozovi, da izdela načrt novemu posebnemu stavbnemu redu za deželno stolno mesto Ljubljano. C. kr. deželno vlado je naprositi, da imenuje v to anketo svoje zastopnike ter da ji dá na razpolago za novi stavbni red že zbrano gradivo. V izredni seji dne 25. maja so bili sprejeti sledeči trije nujni predlogi obč. svetnika Iv. Hribarja: Najetje novega loterijskega posojila v znesku 2 mil. K v pokritje stroškov za regulacijo mesta,

Ob stari kaznilnici na Žabjaku.

vračljivega v 40 letih in obrestljivega s 4%, se načelno odobrava. Drugi predlog se je glasil: Potom c. kr. deželnega predsedstva predloži naj se c. in kr. vojnemu ministrstvu ponudba, da odstopi mestni občini ob Dunajski in Franc Josipovi cesti ležeči vojnoerarski posestvi (vojaško bolnico in preskrbljevalno skladišče) proti temu, da mu občina brezplačno na zanje ugodnih prostorih preskrbi stavbišča in drugi potrebni svet v onej velikosti, ki bo po njegovem predvarku potreben za napravo enakih, zahtevam sedanje dobe odgovarjajočih vojnoerarskih zavodov. Izbere se odposlanstvo treh členov občinskega sveta, katero ima takoj odpotovati na Dunaj, da na pristojnih mestih z živo besedo podpira to ponudbo. Tretji Hribarjev predlog slove: Zaradi stavbnih kreditov, katerih otvoritev za razne hišne posestnike in stavbne podjetnike postaja od dne do dne nujnejša, stopi občinski svet po posebnem odposlanstvu v dogovor z dunajskimi denarnimi zavodi. To odposlanstvo naj plenumu obč. sveta svoječasnno poroča o uspehu teh dogovorov. V seji dne 25. maja je bil sprejet sledeči predlog občinskega svetnika Iv. Hribarja: Odposlanstvu, ki ima odpotovati na Dunaj, da obravnava o premestitvi poškodovane vojaške bolnišnice in preskrbljevalnega skladišča ter o otvoritvi stavbnih kreditov za hišne

posestnike in podjetnike, se naroča: 1. Da se odpoti na Dunaj takoj v ponedeljek, dne 27. maja in da tam posreduje *a)* pri ministrskem predsedniku, *b)* pri ministru za notranje zadeve, *c)* pri finančnem ministru, *č)* pri dotičnih oddelnih načelnikih in *d)* pri voditeljih vseh strank državnega zbora v ta namen, da se mestni občini in po potresu tako hudo zadetemu stanovništvu mesta dovoli kar najizdatnejša država pomoč v nevračljivi podpori, brezobrestnem posojilu in posojilu, ki se ima obrestovati s 3°/. 2. Da iz istega namena in pa zato, da se dobi Najvišja podpora gledé premestitve vojaške bolnišnice in preskrbljevalnega skladišča, poprosi avdiјence pri Njega Veličanstvu cesarju. 3. Da stopi z velikimi denarnimi zavodi v dogovore zaradi financovanja namernega loterijskega posojila. — V seji dne 8. junija je sprejel obč. svet sledeče nujne predloge obč. svetnika Iv. Hribarja: 1. Poslati je brez odloga prošnjo do načelnikov klubov državnega zbora, naj ti klubi z vsemi silami delajo na to, da dobe po potresu poškodovani občani našega mesta, kakor tudi mestna občina sama, izdatno državno podporo. 2. Generalno ravnateljstvo c. kr. državnih železnic na Dunaju se naproša, da ustanovi v Ljubljani mehanske delavnice in da blagovoli kar najpreje mogoče začeti s potrebnimi pozvedbami. Mestna občina izreka, da je pripravljena preskrbeti in upravi c. kr. državnih železnic brezplačno v last odstopiti primerno stavbišče za mehanske delavnice. 3. Visoka c. kr. vlada se naproša potom zakonodajalstva omogočiti, da se v posebnega ozira vrednih slučajih trgovcem in obrtnikom sme dovoljevati izreden popust do dveh tretjin v letih 1895 in 1896 predpisanega jim pridobninskega in dohodninskega davka.

Frančiškanska ulica po potresu.

V seji dné 25. junija se je sprejel predlog obč. svetnika dr. Val. Krisperja, da se od prostovoljnih darov, došlih mestu, odloči vsota 30.000 K v podporo malim trgovcem in obrtnikom (izvzemši s stavbarstvom v zvezi stoječim), ki so trpeli zaradi potresa. Ta podpora se izroči pomožnemu odboru za trgovce in obrtnike pod pogojem, da bode tudi c. kr. deželna vlada podprla ta odbor vsaj z enako vsoto. Ako se to

Miklošičeva cesta danes.

ne zgodi, bode sklepal o dovoljeni vsoti obč. svet iznova. Na predlog obč. svetnika Iv. Hribarja pa se je v isti seji dovolila iz došlih milodarov podpora 2000 K meščanskemu odboru, ki je delal proračune o troških za popravljanje hiš in prošnje za državno podporo, event. posojilo. Na predlog obč. svetnika dr. V. Krisperja se je v seji dne 2. oktobra sklenilo izdelati finančni načrt gledé sredstev za regulacijo mesta ozir. za odkup hiš ter o sredstvih, ki bi se dala v ta namen še pridobiti. O istem finančnem načrtu je bil v seji dné 31. oktobra sprejet nujen predlog obč. svetnika Iv. Hribarja. V seji dné 20. novembra pa je bilo sklenjeno na predlog istega obč. svetnika, da se ustanovi mestni regulačno-razširjevalni fond s posebnim statutom. V tej seji se je na predlog obč. svetnika Vl. Hráskega v principu sprejel splošni regulačni načrt za mesto Ljubljano, ki ga je izdelal mestni stavbni urad na podlagi regulačnih načrtov znanih avtoritet Sitteja, Fabianija in Wolfa. V seji dné 12. decembra se je sprejel predlog magistratnega gremija, da se priklopi svet nove deželne bolnišnice in njene okolice Ljubljani. Dalje je obč. svet v raznih svojih sejah sklenil ponovljene prošnje za povečanje dovoljene državne podpore, za brezobrestno in za 3% državno posojilo ter za novo loterijsko posojilo. Takisto se je bavil opetovano z ustano-

vitvijo mehanskih delavnic državnih železnic, z odkupom redutnega poslopja in sosednjih deželnih hiš, z zgradbo novega deželnega sodišča in nove topničarske vojašnice. V iiseji 5. novembra je sklenil v spomin na cesarjev poset Ljubljane dne 7. maja ter v izraz hvaležnosti stolnega mesta in slovenskih občin na Kranjskem postaviti v Ljubljani cesarjev spomenik. V isti seji pa so tudi imenovali za častne meščane deželnega predsednika barona Viktorja Heina, ministra markija Bacquehema, grofa Jana Harracha, I. podpredsednika velikega dunajskega pomočnega odbora, Josipa barona Schwegla, II. podpredsednika tega odbora, in dvornega svetnika Franceta Šukljeta, členu pomočnega odbora.

Obč. svet se je bavil torej od dneva potresne katastrofe do konca l. 1895 neprestano in skoraj izključno le s pomočno in reševalno akcijo, s pripravami za regulacijo mesta, z odkupom poslopij ter z najnujnejšimi napravami, ki jih je povzročil neposredno potres, ali pa so jih zahtevale novonastale potrebe. Toda napeto delovanje občinskega sveta in magistrata se je nadaljevalo tudi v letu 1896. Takoj v seji 15. januarja se je sprejel nujni predlog obč. svetnika dr. Danila Majarona glede na oproščenje hiš in poslopij v Ljubljani od deželnih doklad in sicer za ono dobo, za katero se je dovolilo z zakonom z dne 23. junija 1895 oproščenje od hišno-najemniškega in hišno-razrednega davka. Tedaj se je tudi sklenilo sezidati na podlagi načrtov c. kr. vojnega ministrstva novo topničarsko vojašnico ter začeti pogajanja z vojaškim erarjem glede nakupa vojaškega preskrbovališča in vojaške bolnišnice v Ljubljani. Nadalje se je sklenilo predložiti c. kr. finančnemu ministrstvu in državnemu zboru prošnjo za dodatno dovolitev 3 mil. K brezobrestne ponadpredščine in 2 mil. K 3% posojila. V seji dne

Francovo nabrežje po potresu.

Francovo nabrežje danes.

23. januarja se je odobril pregledani splošni regulačni načrt za Ljubljano, kakor sta ga napravila obč. svetnik Jan Vl. Hrásky in mestni nadinžener Jan Duffé. V seji dne 20. febr. je predlagal obč. svetnik Ivan Šubic, naj se ustanovi v Ljubljani državna obrtna šola mehansko-tehničnega značaja. V seji 5. marca je bil na predlog obč. svetnika Iv. Hribarja imenovan častnim meščanom Ljubljane c. kr. obratni ravnatelj državnih železnic Teodor pl. Skala, ker je ob času potresa nemudoma odredil, da so dobili ponesrečenci zavetja v železniških vozovih ter je izposloval takozvani potresni vlak. V seji 14. marca se je na predlog poročevalca posebne ankete za električno razsvetlavo, obč. svetnika A. Senekoviča, sklenilo zgraditi mestno elektrarno z uporabo akumulatorjev po načrtih tvrdke Siemens & Halske na Dunaju, ter

se je v seji dné 15. marca sprejelo besedilo pogodbe med to tvrdko in mestno občino.

Obč. svet je reševal neštivilno prizivov hišnih posestnikov v stavbnih in regulačnih zadevah, sklepal je o nakupu meščanskih poslopij in sveta v regulačne namene ter je izdajal varnostne in sanitarne odredbe, ki so bile nujno potrebne spričo podiranja hiš in raznih drugih zgradb. Po izvolitvi velezaslužnega občinskega svetovalca Ivana Hribarja mestnim županom v izredni javni seji dné 7. maja 1896 pa se je intenzivnost delovanja občinskega sveta in mestnega magistrata še povečala. Občinski svet je imel 34 sej, a število sej raznih odsekov je bilo naravnost ogromno. L. 1897 je imel občinski svet 41 sej, kar je dokaz, da razmere v Ljubljani vsled potresnih posledic še vedno niso bile normalne, ter da so imeli tako mestni magistrat, gremij, občinski svet in njegovi odseki izredno mnogo posla. Zlasti finančni, stavbni, policijski, regulačni in pa odsek za elektrarno so bili malone v permanenci. S 1. januarjem 1898 je zažarela moderna električna

luč prvič po ljubljanskih ulicah. Do konca l. 1897 sta se spravili pod streho nova topničarska vojašnica in novo poslopje zaklada meščanske imovine. V tem letu se je sklenila pogodba gledé 3% državnega posojila z deželnim odborom ter so se razdelile one vsote tega posojila, ki so bile namenjene po potresu prizadetim hišnim posestnikom. Potom vršče se regulacije mesta so se začele odpirati nove ulice in trgi, razširjati in uravnnavati javni prostori. V seji dne 3. avgusta pa se je sprejel župana Ivana Hribarja predlog glede priredbe mestne efektne loterije, dovoljene z najvišjo odločbo z dné 8. febr. 1897 za dotacijo reguláčnega fonda. Z bančno tvrdko Schellhammer & Schattera na Dúnaju se je sklenila zaradi prodaje srečk pogodba, ki je zagotovila občini K 130.000 dohodka. Ta dohodek se je porabil v stavbno-regulacijske namene, za napravo novih cest, novih ulic in novih trgov. O nadaljnjih izpremembah in napravah v naši Ljubljani po potresu govori ta knjiga v naslednjih člankih.

Šelenburgova ulica pred potresom.

Tukaj naj navedemo končno po kronološkem redu le še najvažnejše sklepe oziroma dogodke mestne kronike iz dobe po potresu do danes:

Dne 16. junija 1896 je bil odobren cenik za električno luč.

Dne 25.º maja 1896 je dobil odobrenje novi mestni stavbni red, dne 7. julija 1896. l. pa kolezarski red.

Dne 1. septembra 1896 je bil odobren splošni regulačni načrt za mesto in se je ustanovil kuratorij za mestno višjo dekliško šolo.

Dne 5. novembra 1896 je bil inkorporiran del Vodmata.

Dne 9. novembra 1896. l. je bila otvorjena mestna višja dekliška šola v Gospodski ulici.

Dne 11. novembra 1896 je bil proglašen novi zglaševalni red.

Dne 11. novembra 1896 je pritržil občinski svet preuredbi mestne policijske straže.

Dne 1. decembra 1896 so se preuredile pri mestnem magistratu uradne ure.

Dne 7. decembra 1896 so se preuredili pokojninski in preskrbninski prejemki magistratnim uradnikom in slugam, ter njih vdovam in sirotam. Istega dne se je sklenilo preurediti plače magistratnim in šolskim slugam. Dne 22. decembra 1896 se je ustanovila disciplinarna komisija za uradništvo, sluge in straže.

Dne 5. junija 1897 je stopil v veljavo novi prevozniški red.

Dne 5. septembra 1897 se je uveljavil novi pravilnik za poslopje meščanske imovine, dne 10. septembra 1897 novi cestno-policijski red.

Dne 24. septembra 1897 je bil odobren regulačni načrt za inkorporirani del Vodmata.

Dne 21. septembra 1897 se je uveljavila portalnina.

Dne 1. januarja 1898 je bila slovesno otvorjena mestna elektrarna, dne 4. januarja 1898 pa je bil zanjo odobren opravljeni red.

Dne 8. junija 1898 so se odobrila določila za prodajo premoga na drobno, dne 10. junija 1898 pa dimnikarski red.

Dne 27. julija 1898 je bila slovesno otvorjena nova topničarska vojašnica na Dunajski cesti.

Dne 1. avgusta 1898 sta se spojila mestni vodovodni urad in pa mestna elektrarna pod enim upraviteljstvom.

Dne 13. avgusta 1898 je bilo otvorjeno kemično preskuševališče.

Dne 3. septembra 1898 je bil potrjen novi meščanski statut.

Šelenburgova ulica danes.

Začetek Prečne ulice pred potresom.

Dne 19. septembra 1899 je občinski svet sklenil novi regulativ za mestno klavnico.

Dne 21. novembra 1899 je občinski svet sprejel novo reorganizacijo službenih mest in prejemkov magistratnih in šolskih slug.

Dne 1. januarja 1900 je bila otvorjena rešilna postaja v „Mestnem domu“, dan pozneje pa mestna posredovalnica za delo in službe.

Dne 1. maja 1900 je bil otvorjen II. mestni slovenski otroški vrtec v Cerkvenih ulicah.

Dne 1. junija 1900 so se preuredile službe in prejemki magistratnih pisarniških pomočnikov.

Dne 23. junija 1900 je bila otvorjena nova mestna ljudska kopel, dne 24. julija 1900 pa pri mestni policiji antropometrični urad.

Dne 1. novembra 1900 je bila dograjena in prometu izročena nova hiša ustanove grofice Stubenbergičine.

Dne 4. oktobra 1898 se je izvršilo žrebanje za efektno loterijo na korist potresnemu zakladu.

Dne 18. oktobra 1898 je bil odobren opravljeni red za magistratne urade. Dne 15. novembra 1898 je sprejel občinski svet službeno pragmatiko za uradnike in sluge mestne občine ljubljanske in pritrldil reorganizaciji magistratnih uradov. Dan pozneje je bilo odobreno navodilo za tržnega nadzornika in istotako navodilo za mestno policijsko stražo.

Dne 20. decembra 1898 je odobril občinski svet organizatorni štatut, disciplinarni pravilnik in pa izvršilne predpise za službeno opravilo mestne policijske straže.

Dne 8. septembra 1899 je bil slovesno otvorjen „Mestni dom“ na cesarja Jožefa trgu.

Dne 6. septembra 1901 je bila otvorjena električna cestna železnica, dne 16. septembra 1901 III. mestna deška pet-razrednica, dne 1. oktobra 1901 nova mestna slovenska dekliška osemrazrednica pri Sv. Jakobu in dne 4. oktobra 1901 cesarjev jubilejski most.

Dne 4. oktobra 1901 se je otvoril in izročil prometu novi jubilejni most cesarja Franca Jožefa I. na mestu lesenega Mesarskega mostu.

Dne 17. decembra 1901 je odobril občinski svet domači red, poslovnik za nadzornika in navdilo za upravitelja nove jubilejske ubožnice v Vodmatu, ki je bila slovesno otvorjena dne 1. januarja 1902.

Dne 1. januarja 1903 je prevzelo preosnovano „Gasilno in reševalno društvo“ oskrbo reševalne postaje v „Mestnem domu“.

Dne 29. aprila 1905 je bilo slovesno otvorjeno poslopje nove mestne hranilnice; dva dni pozneje se je pa otvoril preurejen anagrafski urad na mestnem magistratu.

Dne 31. julija 1905 je prišel „Grad“ v last ljubljanskega mesta.

Dne 1. avgusta 1905 je bila dograjena in prometu izročena nova hiša Pohlkine ustanove v Gradaških ulicah.

Dne 10. septembra 1905 je bil Prešernov spomenik (umotvor kiparja Ivana Zajca) slovesno odkrit.

Dne 3. maja 1906 se je otvorilo novo pokopališče pri Sv. Križu ter se je staro pokopališče pri Sv. Krištofu za navadne pokope zatvorilo.

Dne 6. novembra 1906 se je izvršila najnovejša reorganizacija službenih prejemkov magistratnega uradništva.

Začetek Prečne ulice danes.

Dné 4. oktobra 1907 se je otvorilo novo poslopje cesarja Franca Jožefa I. slovenske višje dekliške šole oziroma mestnega dekliškega liceja na Bleiweisovi cesti.

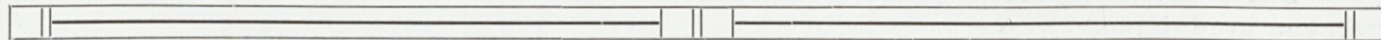
Dné 27. maja 1908 se je začela urejati nova cestna plinova razsvetljava ter se je inštaliralo doslej okoli 700 Auerjevih plinovitih žarnic.

Dné 7., 8. in 9. septembra 1908 se je ob vseslovanskem časninarskem shodu položil slavnostno temeljni kamen Trubarjevemu spomeniku.

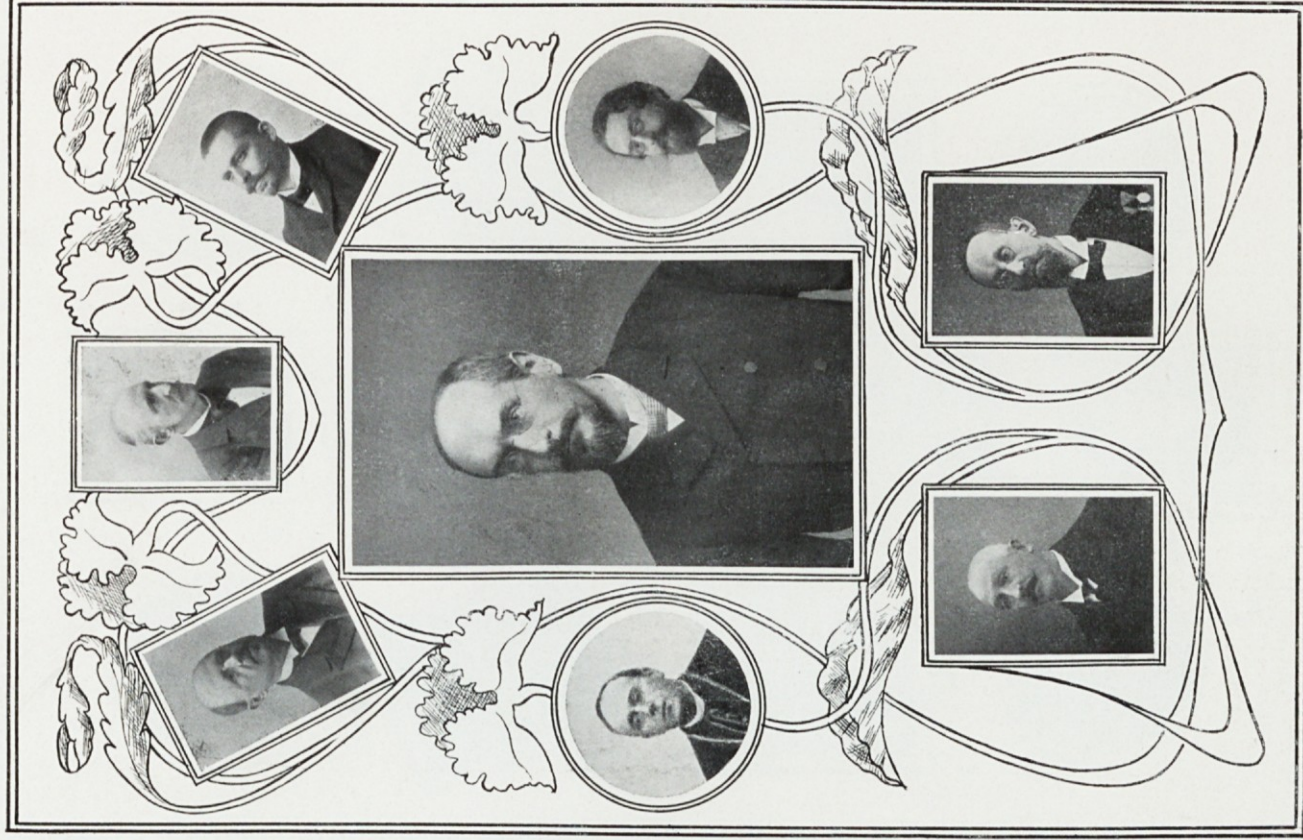
Dné 2. decembra 1908 se je ob slovesnem praznovanju šestdesetletnice vladanja Njegovega Velikanstva svečano odkril cesarjev spomenik (umotvor kiparja Svitoslava Peruzziija) v parku pred palačo novega deželnega sodišča.

Dné 1. decembra 1909 se je otvorila mestna zastavljalnica, ki jo je bil sklenil občinski svet v seji dné 19. januarja 1909.

Dné 19. julija 1909 so se pričela z zatvoritvijo Gruberjevega kanala dela za izsuševanje ljubljanskega barja.

Občinski svetniki l. 1894-95 in 1895-96.

Dr. Vinko Gregorič
Andrej Kalan

Dr. Karol vitez Bleiweis-Trsteniški
Peter Grasselli

župan od l. 1882 do l. 1896

Josip Kozak

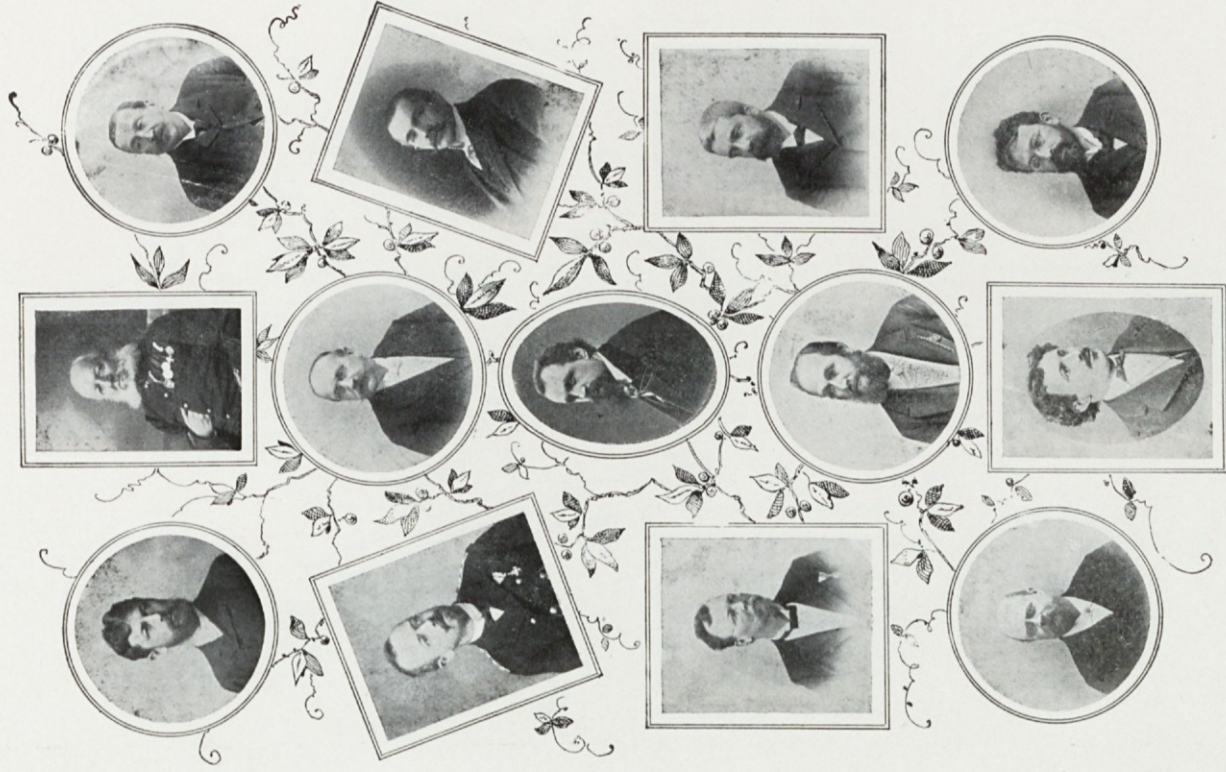
Dr. Valentin Krisper

Dr. Danilo Majaron

Ivan Vončina

ravnatelj magist. uradov

Občinski svetniki l. 1894-95 in 1895-96.

Dr. Ivan Tavčar
Anton Svetek
Dr. Josip Stare
Oroslav Dolencec

Matija vitez Zitterer
Ignacij Valentinčič
Fran Ravnikar
Ivan Murnik
Jernej Černe

Fran Orožen
Vladimir Hrasky
Ivan Gogola
Ivan Šubic

Občinski svetniki l. 1894-95 in 1895-96.

Ivan Skerjanc
Jernej Žitnik
Anton Klein
Andrej Senekovič

Karol Žagar
Fran Štrukelj
Jakob Zabukovec
Ivan Hafner
Gustav Pirc

Ivan Knez
Ivan Velkovrh
Fran Trček
Vaso Petričič

PREPOROD LJUBLJANE.

PREOSNOVA MESTNIH URADOV.

Ljubljski potres je provzročil marsikatero preureditev v mestni upravi, najvažnejša pa je izprememba v osebi načelnika občine. V četrtek, dne 7. maja 1896 je bil občinski svetovalec **Ivan Hribar** soglasno izvoljen za župana. Izvolitev Ivana Hribarja županom ljubljanskim pomenja za Ljubljano začetek preporoda mesta na vsej črti. Ta preporod je za Ljubljano tem blagodejnejši, ker je mesto pravkar še ječalo v sponah potresa in v obupni bojazni, da v doglednem času ni rešitve iz razvalin.

Župan Ivan Hribar je danes po upravni dobi najstarejši občinski svetovalec. Leta 1906 je preteklo 25 let, odkar so mu someščani prvič poverili mestno svetovalstvo. Sedanji župan si je že kot občinski svetovalec pridobil z občekoristnim in vztrajnim delovanjem za mestno blaginjo toliko zaslug, da je dne 29. junija 1890 l. povodom otvoritve mestnega vodovoda postal častni meščan ljubljanski. Kako solidno je bil ta vodovod zgrajen, se je pokazalo najsijajneje baš v potresnem letu. Potres ni z vsemi sunki prav nič poškodoval mestnega vodovoda.

Novi župan je šel takoj na delo. Že prvi dan po izvolitvi je ustanovil institut predsedstvenega tajništva. Dan po slovesni zaprisegi, 10. junija 1896 l. je razglasil s posebno okrožnico uradništvu pisarniški red, način uradovanja s strankami in postopanja z uradnimi ukazili. V interesu točnega uradovanja so se za vse poročevalce vpeljale kontrolne knjige.

Tudi sklepi magistratnega gremija, občinskega sveta in c. kr. mestnega šolskega sveta se poslej kontrolujejo in se o njih reševanju redno poroča. Zaradi natančne evidence se je tudi že l. 1897 vpeljala posebna „knjiga za odseke“. S 1. decembrom l. 1896. so se za uradno poslovanje predrugačile uradne ure. Dotlej se je uradovalo dopoldne in popoldne, odtlej pa zdržema vse dopoldne do dveh popoldne.

Te odredbe so bile neposredna posledica novemu opravnemu redu za vse magistratne urade. Bistvene premembe so se odredile v uradovanji pri mestnej blagajni decembra 1897. leta. Tržno nadzorstvo se je l. 1899 ločilo od ekonomata ter se je osnoval za tržno nadzorstvo poseben urad, ki je

dobil svoj statut. Istega leta se je izdal za mestno klavnico nov regulativ. — Mestna registratura je že od nekdanj hranila veliko dragocenih listin do 16. stoletja nazaj, iz katerih so pridno črpali slovenski zgodovinarji.

Da se pomen tega zgodovinskega gradiva uveljavljuje, gradivo samo točneje hrani in da postane pristopnejše strokovnjakom, je odredil župan že l. 1898, naj se arhiv loči od registrature in njega vodstvo poveri posebnemu mestnemu arhivarju. Kmalu potem pa, ko se je začel arhiv sistematsko urejati, se je pokazalo, da je treba zopet ločiti med arhivom in — knjižnico. Ker hrani mestni arhiv poleg listin tudi mnogo dragocenih knjig, se je ustanovila kot poseben oddelek mestne registrature l. 1900 še mestna knjižnica.

Dne 5. decembra 1896 se je sklenil novi domovinski zakon. Zle posledice tega novega zakona so se — kot drugod — začele čutiti močno tudi pri mestnem zglasha valnem uradu ljubljanskem. Naložiti je bilo treba novo matico in je popisovanje zahtevalo veliko več dela. Tako je nastala potreba posebnega popisovalnega ali anagrafskega urada, ki se je otvoril leta 1905 kot poseben oddelek policijskega urada.

Kako je vplival potres na magistratne agende, je razvidno najjasneje iz vložnega zapisnika, ki je imel 1894 leta t. j. leto pred potresom 29720 vlog, leta 1895 pa takoj 40251 vlog. Odtlej so vloge vsako leto bolj naraščale. Leta 1906 jih je bilo 47092. V prvi vrsti so pospešile tako naraščanje vlog sledeče zadeve: darovi in zbirke, ki so dohajali mestnemu magistratu; stavbne, regulačne in obrtne zadeve; prošnje za državne podpore in posojila; olepšava in razširjenje mesta, naraščanje prometa in prebivalstva i. t. d.

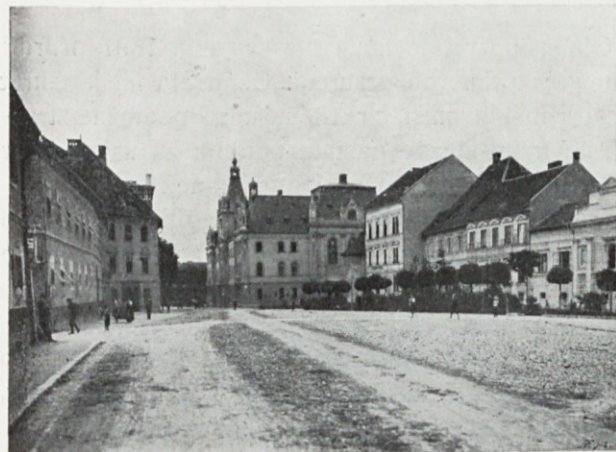

Vegova ulica po potresu.

Vzporedno z naraščanjem magistratnih agend po potresu se je pomnožil uradni posel v registraturi in sicer v toliki meri, da je postala neizogibna potreba, pomnožiti njeno osebje za enega uradnika.

Število aktov v registraturi je naraščalo od leta do leta, in danes zmagujejo jedva štirje uradniki registraturno delo, dočim sta pred potresom imela ondi posla le dva uradnika. Velike izpremene v uradovanju, raznotere moderne naprave, kot vodovod, električne naprave, telefon i. t. d., so provzročile revizijo in popravo registraturnega načrta. Leta 1899 se je torej sestavil na podlagi registraturnih načrtov raznih avtonomnih avstrijskih mest nov registraturni načrt. Ta novi načrt je stopil s 1. januarjem 1900 v veljavo, in pokazalo se je takoj, da je sedanjim razmeram res prikladen.

Potres je vplival seveda tudi na agende pomožnih uradov. Ker se je morala mestna posvetovalnica preurediti in se je nad njo napravila tudi galerija, je bil ekspedit premeščen v tri male sobice v dveh hišah, kar je jako neugodno vplivalo na vse delo in provzročalo mnogo zamude. Seveda se je posel vsled potresa potrojil. Z ekspeditom je združen tudi tiskovni

Vegova ulica danes.

ekonomat in urad za nastanjenje vojakov. Največ posla pa dajejo magistratu tuji uradi, ki pošiljajo različne listine, vabila in pozive v izvršitev in izročitev tu bivajočim strankam; število takih dostavljanj znaša na leto gotovo nad 25000 kosov. Leta 1895 je opravljal vse te posle eden sam definitiven uradnik in 5 diurnistov s 7 slugami; danes pa broji ekspedit dva definitivna uradnika, 6 pomožnih uradnikov in 6 slug, medtem ko se je v vseh drugih oddelkih uradništvo podvojilo. Logična posledica bistvene preosnove in razširjave administrativnega posla na mestnem magistratu je bila preuredba mestnih služeb in ž njimi združenih

prejemkov. Tudi te je novi župan izvršil in sicer v vseh strokah. Prvi so prišli na vrsto redarji; za njimi uradniki, potem sluge in končno pisarniški pomočniki. Še pred preuredbo službenih mest in prejemkov uradnikov, redarjev in slug je občinski svet po prizadevanju župana Ivana Hribarja v svoji seji dné 7. decembra 1896 sprejel določila o preskrbninskih užitkih za slučaj upokojenja ter o preskrbi vdov in sirot uradnikov, redarjev in slug.

Mestna straža je štela ob potresu le 38 mož. Občinski svet je maja meseca leta 1897 pritrdil nasvetu župana Hribarja, da se mestna straža dejanskim zahtevam primerno preuredi. Osnovalo se je takrat dvoje mest stražniških vodij, deset nadstražniških in dvajset stražniških mest ter 18 mest za pomožne stražnike in končno en detektiv. V najnovejšem času je radi pomnožene tržne službe nastala potreba za ustanovitev še 4 stalnih redarskih mest. O modernizovanju mestne policije naj poroča več naslednji članek!

Občinski svet je sprejel v izredni seji dne 15. novembra 1898 l. po županu nasvetovano novo službeno pragmatiko za uradnike in sluge mestne občine ljubljanske. Ta pragmatika se natančno bavi s splošnimi in podrobnimi pogoji nameščanja, z dolžnostmi in pravicami mestnih uslužbencev. V zvezi z odobreno službeno pragmatiko je pa tudi reorganizacija uradniških službenih mest in ž njimi združenih prejemkov.

Obenem pa se je še nanovo osnovalo več uradniških mest in stabilizovalo več začasno obstoječih, tako da znaša status mestnega magistrata, v novejšem času popolnjen še s 5 službenimi mesti (tržni nadzornik, arhivar, računski oficijal, pisarniški kancelist in predstojnik zглаševalnega urada), danes 52 uradnikov.

Leto dni po organizaciji uradniških služeb je sledila organizacija služeb mestnih slug. Slugam so sledili maja meseca 1900 l. še pisarniški pomočniki, katerih službe in prejemki so bili dotlej brez pravega sistema. Leta 1906 pa se je preuredil status pisarniških pomočnikov.

S tem pa reorganizacija gledé občinskih vslužbencev ni bila končana, temveč se je občinski svet v naslednjih letih še nekaterikrat bavil z vprašanjem, kako je preurediti času primerno občinske urade, zlasti je pa priskočil občinskim vslužbencem na pomoč z vsestransko preureditvijo njihovih prejemkov.

Tako so bili vsled sklepa z dné 13. nov. 1908 mestni uradniki v proslavo jubileja vladarjeve 60-letnice gledé službenih prejemkov popolnoma izjednačeni državnim uradnikom. enako tudi njih vdove in sirote. Službena doba se je znižala od 40 na 35 let.

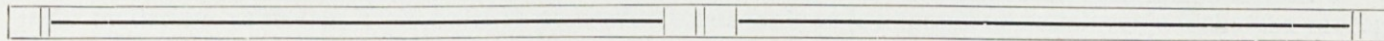
V isti seji so se izjednačili prejemki mestnih slug s prejemki državnih uradnih slug. Policijskim stražnikom se je, kakor pri orožnikih, skrajšalo službeno dobo od 40 na 30 let, in že popreje, l. 1906, pa so se jim izboljšale plače. Sluge in stražniki postanejo po 3-letni zadovoljivi službi definitivni, tudi če ni nobena služba izpraznjena. Seveda mora stražnik mejtem napraviti službeni izpit. Vvedlo se je torej v mali meri časovno napredovanje. Enako postanejo konceptni praktikanti, če imajo izpit za politično-administrativno službo, tudi če ni prosto sistemizirano mesto, po treh letih definitivni koncipisti s prejemki X. čin. razreda, računski in pisarniški praktikanti pa na sličen način po šestih letih uradniki XI. činovnega razreda.

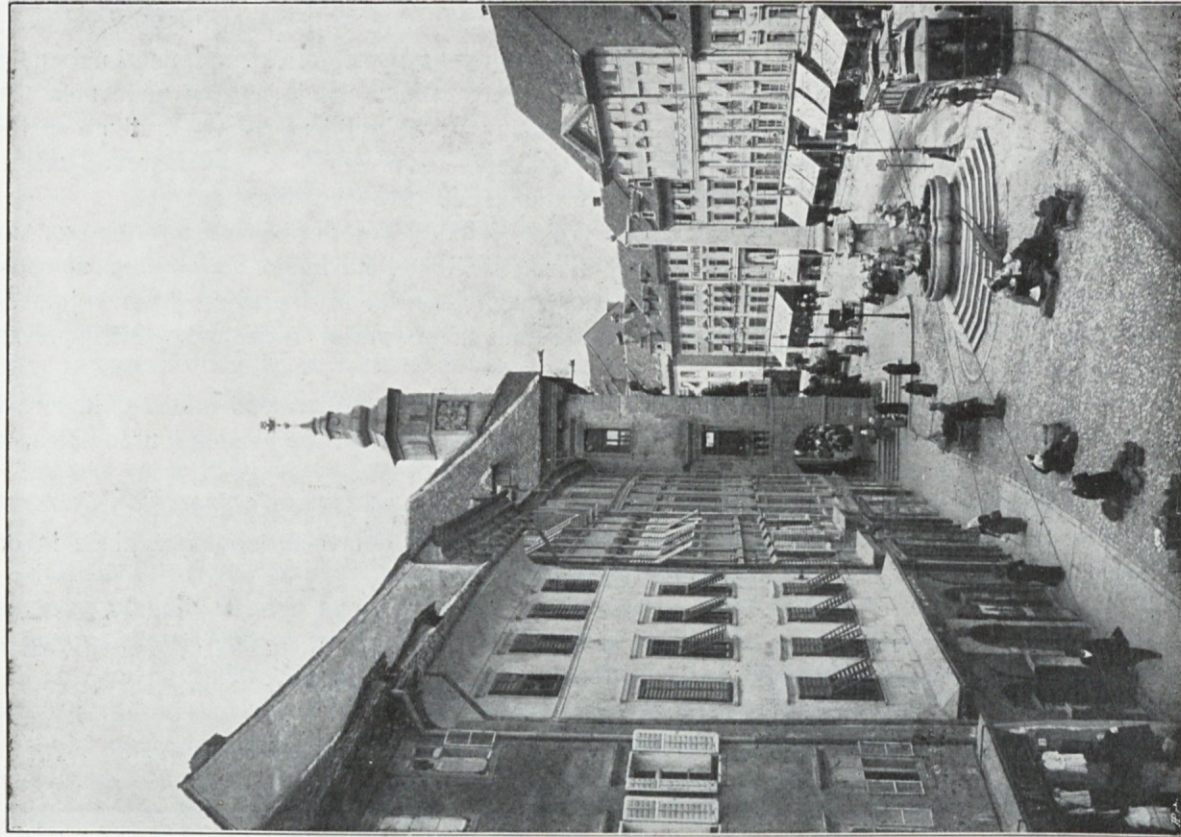
Prav v poslednjem času je storil občinski svet važen sklep, s katerim so preskrbljeni za življenje mestni pomožni uradniki in uradnice. Ti so bili doslej diurnisti. Odslej pa imajo zagotovilo, da postanejo po 5 službenih letih oficijanti in oficijantke stalnega službenega značaja in s pravico do pokojnine, kakor uradniki. Tudi imajo pravico, da se jih po osebnih zmožnostih in ob priliki razpisanih služb prevzame v XI. in X. čin. razred uradniškega štatusa.

S tem blagodejnim sklepom se je torej občinski svet stavil na modernejše stališče, kakor država, kjer se oficijanti šele boré za definitivnost in kjer je vrhtega še mnogo vrst pomožnega uradništva, ki niti oficijantstva ne doseže.

Tudi nižje tehnično osebje (monterji itd.) postane po 5 službenih letih definitivno.

Pozabiti še ne smemo, da so se pred nekaj leti tudi mestnim delavcem izboljšale plače in da se je vprašanje o bolniščinini za delavce uredilo primerno obstoječi zakonodaji.

Mestni trg danes.

POLICIJA.

organizaciji policije in v vsebini izdanih policijskih naredeb se zrcalijo zvesto vse potrebe in zahteve javne varnosti. Zato se ni čuditi, da je véliki potres, izpremenivši vse prometne razmere v Ljubljani, provzročil tudi na polju policije pravo revolucijo. V prvih letih po potresu so se takorekoč na mah rešile stvari, ki so preje leta in leta tičale v načrtu in v raznih enketah, ker niso bile tako absolutno neodložljive. Seveda bi potres sam po sebi ne bil izpremenil v redarstvenem oziru prav ničesar, če bi ne bila usoda mestne uprave tedaj ležala v rokah vseskozi delavnega občinskega sveta, ki mu je stvarjajoča energija „potresnega“ župana Ivana Hribarja podala posebno, za vedno karakteristično lice.

Omeniti hočemo le najvažnejše preuredbe, ki so se na policijskem polju izvršile v tem času. Med onimi, ki segajo v očitno, vsakdanjo javnost, sta novi prevozniški red in novi cestnopolicijski red. Bolj internega značaja, dasi posebno važna, je bila reorganizacija policijske straže in njenega poslovanja, ustanovitev popisovalnega urada ter ustanovitev „Osrednje kriminalne razvidnice“, vpeljava „Omejene dnevniške službe“ itd.

Da se razumeva razloček med starim in novim, naj sledi kratka zgodovina teh preureditev.

„Red za fijakerje v glavnem mestu ljubljanskem“, izdan dné 11. novembra 1865 l. pod županovanjem doktorja Coste, je bil papirnat list, ki je imel na eni strani natisnjenih 13 kratkih paragrafov. To hvalevredno lakonstvo se je pa družilo z molkom o mnogih prevažnih vprašanjih fijakarstva. Zato je bil dejanski razlagatelj postave prevozniški hlapec Janez ali Matevž, ki je svoje nazore o pravicah in dolžnostih ljubljanskega fijakarja uveljavljal v živahnih debatah z naročniki, seveda navadno šele koncem vožnje. Kazni se ni dosti bal, ker je za večino slučajev sploh ni bilo v „Redu“.

Zato je že leta 1886 sestavil mestni magistrat nov prevozniški red, obsezajoč 56 paragrafov in odgovarjajoč modernim zahtevam. Tudi načrt za preuredbo vozne tarife se je napravil ob sodelovanju fijakarske zadruga.

Toda obravnave in pozvedovanja so se začela raztezati, in šele 28. decembra 1892 l. je prišel načrt pred plenum občinskega sveta nekoliko predrugačen in skrajšan. Občinski svet ga je sprejel in obenem naročil magistratu, naj čimpreje izdela nov cestnopolijski red, ki je pač v tesni zvezi s transportnimi obrti.

Storila pa se je napaka, da so sklenili, naj se prevozniški red uveljavi, ko bo odobrena tudi nova prevozniška tarifa. Zaradi tarife so se potem začela brezkončna pogajanja in dopisovanja med prizadetimi činitelji.

Zaropotal pa je potres, in v seji dné 20. novembra 1896 je potrdil občinski svet že sprejeti prevozniški red — z nekaterimi okrajšavami — vnovič in je obenem izrekel, naj stopi v veljavo brez ozira na ureditev tarife. Sočasno se je odobril načrt tarife in se predložil vladi, ki je v tem pogledu odločevalna gosposka.

Ker je prišlo vmes še neko dopisovanje, se je razglasil novi prevozniški red dné 3. svečana 1897 leta z magistratnim odlokom št. 4179.

Kolodvorska ulica prej.

Tudi zadeva tarife je bila rešena z ukazom c. kr. deželne vlade z dné 4. rožnika 1897, št. 8479. Ta tarifa je maksimalna, t. j. ceneje sme vsak izvošček voziti.

Konservativni element v tej akciji, ki je trajala dalje nego obleganje Troje, so bili izvoščki. Uprli so se celo novi tarifi, ki jim je nudila višji zaslužek. Ker drugega navesti niso mogli, so menili, da jim je žal za revnejše ljudi, ki se zdaj ne bodo mogli več voziti s fijakarjem! Tudi so se bali konkurence omnibusov. Dne 18. majnika 1898 l. namreč je občinski svet ljubljanski sklenil poseben „Vozni red za omnibuse“, ki naj bi urejeval vožnjo omnibusov po naprej določenih progah in ob nizki voznini. Razmere so pa zrasle preko te stvari, prišla je električna cestna železnica, in danes imajo ta določila le zgodovinski pomen. Rednih omnibuških prog, kakor so na pr.

na Dunaju, pri nas menda še celo večnost ne bo, ker jih ni potreba. Le na sv. Roka dan imamo nekaj sličnega med mestom in Dravljami.

Leta 1905 je zadruga ljubljanskih izvoščkov vložila prošnjo na občinski svet, naj bi se vožnja tarifa zvišala. Po dolgem pogajanju je sestavil mestni magistrat novo vožnjo tarifo, katera obsega tudi vožnjo v bližnjo okolico, česar do tedaj nismo imeli ter je pri tej priliki tudi že zgoraj omenjeni prevozniki red z dne 4. februarja 1897, št. 4179, jezikovno in, v nekaterih določbah, tudi bistveno izpremenil. Občinski svet je prevozniki red uveljavil, postavke tarife pa nekoliko izpremenil in v tej obliki imamo danes nov, sedaj veljavni prevozniki red z dne 20. julija 1909, št. 22.423 ter novo maksimalno tarifo, uveljavljeno z razpisom c. kr. deželne vlade z dne 17. marca 1909, št. 5863.

Kakor že omenjeno, je ukazal občinski svet l. 1892 magistratu, naj izdela za Ljubljano cestno-policijski red. Veljal je namreč v Ljubljani tedaj splošni kranjski policijski red za neerarične ceste iz leta 1874. Razumljivo je, da ta zlasti na kmečke razmere pri-krojeni deželni zakon za glavno mesto ni zadoščal več. S potresom je postala ureditev cestne policije skrajno pereče vprašanje. Otvarjanje novih cest, živahni promet tovornih voz, ki so dovažali stavbno gradivo in odvažali ostanke demoliranih hiš i. t. d., vse to je klicalo po ureditvi prometa. Tudi se je bil prav tedaj v Ljubljani razvil kolesarski šport. Treba je bilo torej tudi kodifikacije pravic in dolžnosti kolesarjev na javnih cestah. Da pa ne nastane nesoglasje med Ljubljano in ostalo kronovino, se je moralo počakati, da se uzakoni kolesarski red za Kranjsko, ki je bil tedaj predložen v načrtu deželnemu zboru. Ta zakon je izšel 6. novembra 1896 leta. Ker so se pa zdele nekatere njegove določbe preostre, se ni za Ljubljano kratkomalo posnel, temveč je bilo treba izdelati poseben načrt, ki si je stavil

Kolodvorska ulica danes.

za vzor zlasti nižjeavstrijski kolesarski red, ki je bolj naklonjen športnemu stališču. Novi ljubljanski cestno-poličijski red s kolesarskimi določbami vred je zagledal naposled luč sveta v občinski seji dné 10. septembra 1897 leta. Z magistratnim odlokom z dné 4. decembra 1897 leta je bil natisnjen in potem razdeljen med vse hišne posestnike ljubljanske.

Najvažnejša policijska zadeva je bila pa v tem času brez dvoma reorganizacija mestne policijske straže.

Ta korporacija je bila dotlej prava pasterka občinske uprave ljubljanske. Dné 10. aprila 1866 leta je prevzela občina policijo od države. Namestili so tedaj 12 civilnih redarjev. Okrog l. 1872 so pomnožili njih število na 18 in jih obenem uniformirali ter oborožili s sabljo (popreje so nosili sabljo le v ponočni službi).

O potresu je imela Ljubljana 38 stražnikov. Občinski svet je uvidel, da to število nikakor več ne zadošča. Straža je bila tudi po kakovosti slaba, ker službene razmere niso bile urejene. Z obema stražnima vodjema vred je bilo le 9 definitivnih mest, vsi ostali stražniki so dobivali le dnevniko. Kakšen človeški material se poprijema služb brez pravice do napredovanja in do pokojnine, ni treba razlagati. Zato se je osobje straže menjavalo venomer, vstopali so nesposobni elementi, ki že nikjer drugje niso mogli iztahniti kaj boljšega.

Tukaj je bilo torej treba preobrniti takorekoč vse, če se je hotelo izogniti pravi pravcati katastrofi avtonomne uprave.

Da se taka preuredba ni izvršila že preje, je bilo krivo le to, da stane vsaka pomnožitev straže ogromen denar. Za vsako novo postojanko (1 moža) je treba štirih novih stražnikov: dva sta v službi: eden na stojišču, drug na stražnici, da si odpočije za prihodnje 3 ure, ko bo sam na stojišču. Druga dva sta pa službe prosta, ker imata drugi dan 24 ur službe, ko odstopita pravkar službujoča moža. Če se hoče torej le na petih krajih v mestu napraviti novo stojišče za poedinega redarja, se mora v resnici ustanoviti dvajset redarskih službenih mest. Vsaka pomnožitev straže stane torej ogromen denar. Občina je storila, kar je mogla, t. j. prinesla je denarno žrtev do skrajne meje svojih moči. Dobro so sicer vedeli merodajni činitelji, da se s temi sredstvi ne da prenoviti policijske straže tako popolnoma, kakor bi bilo želeli. Morali so skrčiti predlagano pomnožitev na 10 mož, opustiti se je moralo — žalibog — nameravano prepotrebno mesto stražniškega nadzornika. Vendar se je preosnova zasnovala tako, da je bilo zadovoljivo odpomagano za celo vrsto let. Kajti, ko je

občinski svet v seji dne 11. novembra 1896 l. pomnožil število redarjev na 48 mož (in 2 vodji), uredil in zvišal jim je tudi prejemke, vvedel je službeno napredovanje, pokojnino i. t. d. Število začasnih stražnikov se je v razmerju k definitivnim (ki so stražniki in nadstražniki) skrčilo, dala se jim je pravica, da si vštejejo, ko postanejo definitivni, v provizorni službi prebiti čas v službeno dobo za pokojnino i. t. d.

Ta preuredba redarskih pravic in dolžnosti se je potem kodificirala v „Organizatornem štatutu za mestno policijsko stražo ljubljansko“, sklenjenem v občinski seji dne 20. decembra 1898 leta. Dodatek k temu štatutu tvori predpis o službeni opravi redarjev. V isti seji je sprejel občinski svet tudi od magistrata mu predloženi „Disciplinarni štatut za mestno policijsko stražo“, nekoliko preje pa, namreč v seji dne 16. novembra 1898 leta, je izdal občinski svet 62 paragrafov obsegajoče „Navodilo za službo mestne policijske straže ljubljanske“. S to obsežno, gmotno in organizacijsko akcijo je bila postavljena mestna policijska straža šele na zdravo, trdno podlago, postala je šele jedro, na katerem so bile omogočene nadaljnje reforme.

Povodom proslave vladarske šestdesetletnice cesarja Franca Jožefa I. je znižal občinski svet glasom sklepa z dne 15. septembra 1908, št. 314 pr., službeno dobo mestne policijske straže od dotodanjih 40 na 30 let. Nadalje je s sklepom z dne 18. januarja 1910, št. 41 pr. določil, da postane vsak pomožni stražnik po triletnem zadovoljivem službovanju definitiven in v svoji seji dne 15. februarja 1910 je končno sklenil občinski svet pomnožiti z novim letom 1911 stražniški zbor za 20 mož, to je za 5 postojank, zajedno pa ustanoviti tudi dve novi stražnici, eno v dvorskem okraju, eno v Vodmatu.

Že poprej, in sicer v seji z dne 18. avgusta 1909, je sklenil občinski svet vendar ustanoviti tudi službo stražniškega nadzornika v XI. činovnem razredu. Ko bode ta akcija docela izpeljana, bode željam občinstva in resnim potrebam ustrezno, — vsaj za nekaj časa.

Ker primanjkuje v slovenskem jeziku pisane knjige, ki bi obsegala vse vede in predpise, katere mora dandanes moderni stražnik poznati, sestavlja se v mestno-policijskem uradu posebna učna knjiga, ki bode dogotovljena služila ne samo za podlago pri šolanju stražnikov, marveč tudi vsakemu stražniku dobrodošla za uporabo kot razpregledni iskalnik. Ta knjiga bode tvorila pač prvi in edini repertorij policijskega in upravnega prava v slovenskem jeziku ter bode gotovo tudi širšim krogom všeč.

Naraščanje prebivalstva po potresu in dohajanje laškega delavstva, večinoma iz laške države, je zahtevalo tudi sicer večjega oblastvenega nadzorovanja. Zato je izdala c. kr. deželna vlada dné 14. aprila 1897 l. za mesto ljubljansko nov zglaševalen predpis.

Posledica tega je bila tudi preureditev zglaševalnega tehničnega poslovanja pri mestnem magistratu in izboljšanje razvidnosti o osebah, ki prebivajo v Ljubljani. Predvsem se je začelo strožje paziti na zglasitve tujcev po hotelih in prenočiščih; malomarne podjetnike se je z občutnimi kaznimi prisililo k pravočasnemu in pravilnemu naznanjanju došlih tujcev.

Pa tudi glede na stalno prebivalstvo se je kontrola povečala z vvedbo hišnih pol. Dotlej se je pač lahko našlo naslov stanovanja kake po imenu znane osebe iz njene zglaševalne pole, ni pa bilo mogoče odgovoriti na vprašanje: „kateri ljudje stanujejo v tej in tej hiši?“ In včasih je ravno to zvedeti zelo važno, zlasti v kriminalnih slučajih, če je znano, da kaka kazniva dejanja izhajajo iz gotove ulice ali hiše. Če se med ondi stanujočimi osebami pri pregledavanju hišnih pol najde kaka sumljiva oseba ali celo notoričen zločinec, je zasledovanje precej olajšano. Tudi pri prepornih vprašanjih o 10-letnem prebivanju, s katerim se lahko priposestvuje pravico do domovinstva, ali pri netočni navedbi oseb, ki naj bi kaj izpričale, so hišne pole važne. Če kdo nima drugih dokazov za kako zadevo, kakor priče iz dotične hiše, katere pa ve navesti le po opraviču ali po krstnih imenih, mogoče jih je iz hišne pole na podlagi podanih indicij dognati s precejšnjo lahkoto.

To povečanje zglaševalnih agend pa je imelo za posledico, da so postali oni policijski uradniki, ki so opravljali zglaševanje dotlej le kot nekak postranski posel, z delom tako preobloženi, da je brez odpo­moči moralo postati ali zglaševanje ali ostalo njih delo netočno in slabo. Zato je občinski svet s sklepom z dné 20. decembra 1904 l. izločil zglaševalni posel od ostalih policijskih agend in ustanovil kot pododdelek policijskega urada poseben popisovalni ali anagrafski urad, ki vodi vse prebivalskega gibanja v Ljubljani tičoče se zadeve. Z majnikom mesecem 1905, ko se je iz magistratnih poslopij izselila Mestna hranilnica ljubljanska, je dobil novi popisovalni urad primerne prostore.

Leta 1900 je pričela mestna policija z ljudomerstvom (antropometrijo) po sistemu Bertillonovem. Danes je ta kriminalni pripomoček popolnoma opuščen, ker so natančna opazovanja izkazala, da se tudi pri

odraslem človeku izpreminja velikost in lega kosti v toliko, da postane tudi najlepše izmerjenje po nekaj letih netočno. Na mesto antropometrije začela se je razvijati tudi pri ljubljanski policiji daktiloskopija, ki je tehnično zelo enostavno in, vkolikor potrjujejo dosedanje izkušnje, tudi zanesljivo sredstvo za zopetno poznanje zločinca.

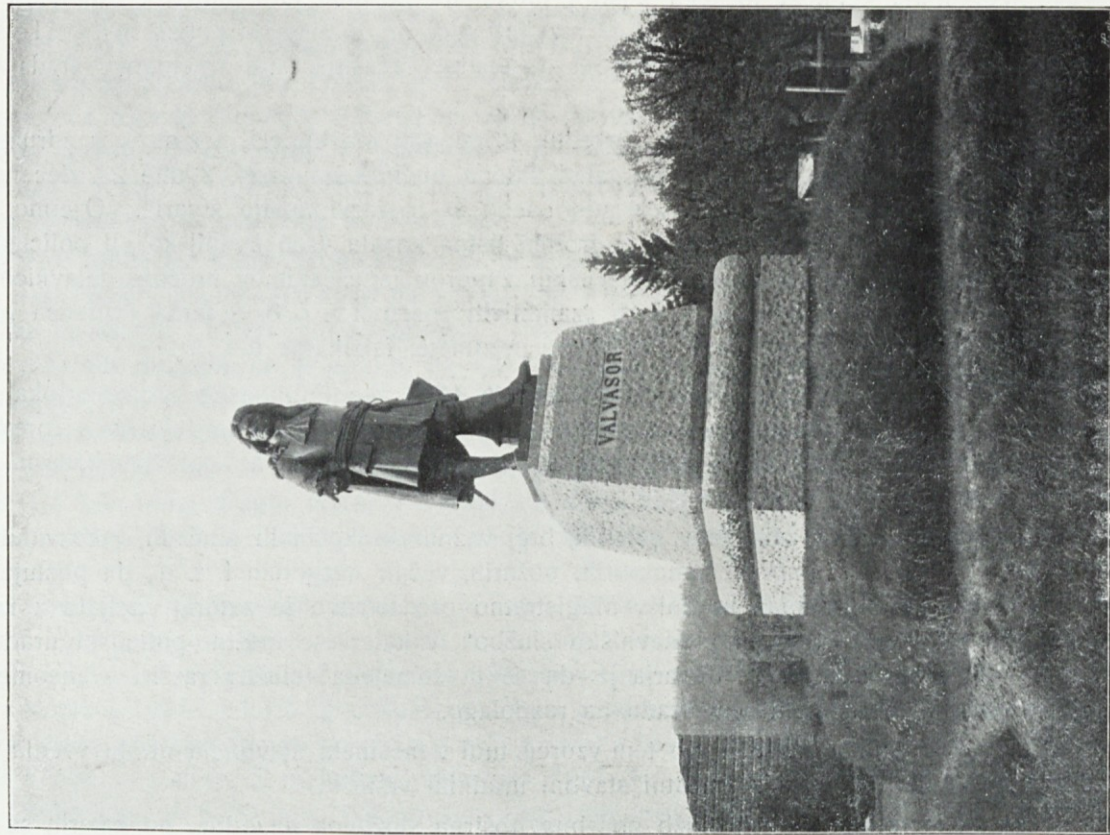
Daktiloskopija se izvršuje v takozvani „Osrednji kriminalni razvidnici“, s katero je združena. Le ta se je po nasvetu mestnega magistrata ustanovila vsled sklepa občinskega sveta z dné 23. decembra 1907, št. 42.630 ter ima namen, pečati se z „razvidnostjo oseb“ in z „razvidnostjo stvari“. „Osebno evidenco“ tvorijo poleg znanega „hudodelniškega albuma“ podrobna listna kazala vseh sodnijsko ali policijsko kaznovanih, po policijskih tiralnicah preganjanih, iz kazenskih zaporov izpuščenih, v prisilne delavnice oddanih, ubeglih, pogrešanih, nevarnih in drugih za policijo „zanimivih“ osebah i. t. d. Stvarna evidenca pa ima za beležene vse uropane, okradene, priglujufane, izgubljene predmete, falzifikate i. t. d.

Omeniti je tudi, da je policijski urad pregledal leta 1908 vse ljubljanske zabavne lokale v svrhu zavarovanja obiskujočega občinstva proti vsakovrstnim nevarnostim. Izdali so se zelo strogi predpisi in se je sestavil za vsako tako večjo dvorano poseben red, ki obsega vse tozadevne določbe, katerim mora biti ustrezno pri vsaki prireditvi.

Moderna policijska uprava zahteva v gotovih, bolj važnih in kočljivih slučajih, takozvanih „policijskih dogodkih“, kakor n. pr. pri umorih, samomorih, požarih, večjih nezgodah i. t. d., da posluje takoj, ko se tak slučaj pojavi, policijsko izvežban uradnik. Magistratno predsedstvo je zatorej vpeljalo z razpisom z dne 14. avgusta 1908 takozvano „omejeno dnevniško službo“, v kateri se mestno-policijski uradniki zaporedoma vrstijo. Le vprašanje časa in — denarja je, da se ta „omejena“ služba razširi v „neomejeno“, pri kateri bode dotični uradnik permanentno v uradu na razpolago.

Postransko je pripomniti, da se je po tem vzorcu tudi v mestnem stavbnem uradu vvedla takozvana stavbno-nadzorovalna služba, v kateri se mestni stavbni uradniki vrste.

Izdala so se za izvrševanje obeh služb posebna obširna službena navodila, po katerih se je ravnati uradnikom.

Alojzij Gangl: Valvasorjev spomenik.

OSKRBOVANJE UBOŽCEV.

Mestna občina ljubljanska dovoljuje onim svojim občanom, ki se sami ne morejo več preživljati, denarne podpore in sicer odraslim osebam po 20 h na dan, otrokom pa po 12—24 h na dan. Na račun teh podpor izplačalo se je

1895 l. 32.000 K	1907 l. 77.000 K
1905 „ 54.000 „	1908 „ 84.000 „
1906 „ 73.000 „	1909 „ 85.700 „

Vrhtega se daje revežem občasne podpore, kar znaša na leto sedaj nad 8500 K; tudi dobivajo reveži nakaznice za brezplačna zdravila; ta postavka pomenja za občino letni trošek nad 3800 K. In naposled mora občina skrbeti tudi za pogreb revežev, kar jo na leto stane do 1800 K.

Razun tega ima občina vršiti tudi napram tujim, v Ljubljani bivajočim revežem posel ubožne gosposke ter jim dajati po potrebi podpore predujemno na račun njihovih domovnih občin.

To je za občino hudo breme, ker se kljubu sprotnemu in vednemu izterjavanju mnoge, zlasti male občine na vse načine branijo dotične zneske povračati in se mora dostikrat seči po prizivu. Zastanek, ki ga trpi mestna občina raditega pri svojih zakonitih terjatvah, znaša dandanes vedno nad 40000 K, ne da bi se dalo zopet kaj ukreniti, ker se občina ne sme braniti po zakonu predpisanega podpiranja tujih revežev.

Mestni ubogi, ki z denarnimi podporami ne morejo izhajati, sprejemajo se v mestne ubožnice.

V Ljubljani imamo tri mestne ubožnice.

Ubožnico na Karlovski cesti št. 7. je ustanovila mestna občina 1827. leta. V tej ubožnici (dve hiši) je prostora za 100 oseb, ki dobivajo brezplačno stanovanje, bolniki zdravniško pomoč in zdravila. Poleg tega dobe ubožci v tem zavodu za malo plačilo tudi hrano. Nekaj najrevnejših in najslabotnejših ubožcev pa uživa popolno oskrbo s hrano vred.

Grofice Stubenbergove ubožnica v Gradišču št. 11. Leta 1868 umrla grofica Stubenbergova je volila svoji dve hiši prej št. 21 in 22 v Gradišču mestni občini za ubožce. V teh dveh hišah je bilo prvotno v 37 sobah nastanjenih do 90 oseb; ko pa je l. 1895 potres hiši poškodoval in ju je bilo treba podreti, se je zgradilo na istem prostoru novo poslopje, v katerem je 20 stanovanj, vsako za 3 odrasle osebe. V tej ubožnici pa se oddaja po dvoje stanovanj v najem zaradi tega, da se dobiva pokritje troškov za vzdrževanje poslopja.

Jubilejsko ubožnico v Japljevi ulici št. 2. je zgradila mestna občina v trajni spomin vladarske petdesetletnice cesarja Frana Josipa I. leta 1902.

Pogled preko Mesarskega (zdaj Jubilejnega) mostu po potresu.

V tej, povsem moderni ubožnici s posebnimi spalnicami, obednicami, prostori za bivanje podnevi, s 6 kopalnimi sobami, s centralno kurjavo, električno razsvetljavo, z bolniško sobo ter z velikim vrtom je prostora za 150 revežev.

V to ubožnico sprejete osebe imajo brezplačno ne le stanovanje z vso opremo, ampak tudi hrano in obleko, bolniki pa tudi zdravniško pomoč in postrežbo.

Letni stroški te ubožnice znašajo nad 28.000 K, letni troški ubožnice na Karlovski cesti pa okrog 4500 K.

USTANOVE.

Mestna občina ljubljanska oziroma mestni magistrat ima v svoji upravi 43 raznih ustanov, katerih efektivna vrednost znaša 487.295 K, njih letni dohodek pa K 18.913·30. Večina teh ustanov je za ubožce in za hiralce

sploh, 6 je določenih za dekliško balo, 5 za sirote, 4 za uboge deklice, po 2 za meščane, za posle in za dijake, 1 pa za invalide.

MEŠČANSKA IMOVINA.

Meščanska imovina je premoženje, ki se je nabralo v teku časa za meščane iz raznih ustanov, daril ter iz pristojbin za podelitev meščanstva. To premoženje obstoja večinoma iz hiše meščanske imovine tako-zvane meščanske bolnice, pa iz vrednostnih papirjev.

Meščansko imovino upravlja od 1854 leta nadalje mestna občina ljubljanska s posebnim odborom, ki ga voli občinski svet iz vpisanih, v Ljubljani bivajočih meščanov za dobo 6 let. Ta odbor šestih članov, ki voli iz svoje srede načelnika in načelnikovega namestnika, oskrbuje meščansko imovino, gospodari z meščanskim poslopjem in stavlja nasvete glede podelitve meščanskih ustanov in podpor. O njegovih nasvetih in predlogih obravnava potem mestni magistrat oziroma občinski svet.

Ker je potres tudi to poslopje meščanske imovine in vse sosedne hiše poškodoval tako močno, da je bilo treba vso skupino hiš med Špitalsko — sedaj Stritarjevo — in Lingarjevo ulico ter med Šolskim drevoredom podreti do tal, se je na tem prostoru zgradila l. 1898 nova velika palača meščanske imovine. To razsežno poslopje je vredno okrog 700.000 K in donaša na leto 53.000 K dohodkov.

Iz teh dohodkov dobiva 46 meščanov po 60 h in 22 meščanov po 40 h podpore na dan. Ves ostali dohodek se porablja za amortizovanje dolga, ki je še na tej hiši.

Ko bo ta dolg poplačan, bo znašal čisti dohodek meščanske imovine na leto okrog 50.000 K. Potem bo mogoče izdatno podpirati ubožane meščane.

Pogled preko novega Jubilejnega (prej Mesarskega) mostu danes.

Podrtine poslopja meščanske imovine.

Novo poslopje meščanske imovine, sezidano na podrtinah starega poslopja.

DOMOVINSKI ZAKON.

Z zakonom z dne 5. decembra 1896 leta (št. 222 drž. zak.) so se bistveno premenila nekatera določila domovinskega zakona iz leta 1863. Po tem novem domovinskem zakonu si je mogoče pod izvestnimi pogoji priposestovati domovinstvo. § 2 tega zakona določa, da izrečnega sprejema v domovinsko zvezo občina ne sme odreči tistemu prosilcu, ki je po dobljeni samopravnosti vzdržema 10 let, preden je prosil za domovinsko pravico, prostovoljno in nepretrgoma prebival v občini in ako ni med navedeno dobo 10 let užival preskrbe ubogih. Od 1. januarja 1901 naprej je bilo vloženih pri mestnem magistratu za sprejem v domovinsko zvezo mestne občine ljubljanske na podstavi novega domovinskega zakona premnogo prošenj in sicer:

Leta	Š t e v i l o			
	prošenj	sprejetih prosilcev	sprejetih oseb	odklonj. prošenj
1901	1114	1054	2506	60
1902	612	507	1297	105
1903	216	118	433	98
1904	284	177	688	107
1805	184	106	469	78
1906	168	92	477	86
1907	212	159	443	53
1908	333	268	760	65
1909	311	255	672	56
Skupaj	3434	2736	7745	708

Do sedaj so se potezali za domovinstvo večinoma le taki, ki so po sprejemu takoj prosili za pomoč delitev podpore za ubožce. Zaradi tega je število onih, katerim se je od 1901 l. nadalje morala dovoljevati stalna podpora za uboge, močno naraslo ter je torej preskrba ubožcev za občino ljubljansko ogromno breme, ki znaša že danes nad 130.000 K na leto in ki bude še nadalje naraščalo.

VPLIV POTRESA NA RAZVOJ STAVBNIH OBRTOV.

Ze pred letom 1895 je bila obrtnost v Ljubljani precej razvita. Konec leta 1894 je bilo vseh obrtov skupaj 1530. Seveda je trajalo več desetletij, da so dosegli obrti to število. Ljubljana ni industrijsko mesto in tudi ni imela pogojev za brzo razvijanje obrtnosti. Počasi, a vendar vztrajno so naraščale obrti, odkar je bil uveljavljen obrtni red z dne 20. decembra 1859; množili so se in se razvijali, akoravno razmere razvoju niso bile posebno ugodne. Še najbolj ugodno se je razvijala trgovina, ki je preskrbovala z blagom ne samo Ljubljanec, ampak tudi večino prebivalstva izven mesta ljubljanskega, bodisi direktno, bodisi indirektno po kramarjih ter drugih malih trgovcih. Ljubljanska trgovina je imela vobče zdravo realno podlago, in je zato uživala zaupanje celokupnega prebivalstva kranjskega in tudi svojih lastnih dobaviteljev in zalagateljev. Ljubljanski trg je bil zaradi svoje solidnosti tudi izven mej Kranjske na dobrem slovesu. Precej ugodna tla so bila v Ljubljani tudi za mali obrt, zlasti za rokodelske obrtnike, izvemšči takozvane stavbne pomožne obrte, dasi je mali obrt z neznatnimi izjemami služil lokalni potrebi.

Bogastva si pač naši mali obrtniki niso mogli pridobiti, kakor jim to tudi dandanes še ni mogoče. Vendar se je marljiv in varčen obrtnik brez posebnih težav lahko dokopal do primernega blagostanja.

Razvoju stavbnih obrtov, med katere spadajo obrt stavbnih mojstrov, zidarski obrt, tesarski, kamnoseški in vodnjakarski obrt, in razvoju stavbnih pomožnih obrtov, katerim prištevamo: stavbno mizarstvo, stavbno ključarstvo, stavbno kleparstvo, stavbno steklarstvo, stavbno pleskarstvo, sobno slikarstvo, krovski in lončarski (pečarski) obrt, tla v Ljubljani niso bila ugodna, akopram se je na podlagi zakona z dne 26. decembra 1893 drž. zak. št. 193 določilo, da spada mesto Ljubljana, izimši predkraje, med takozvane izvzete kraje, in se je s tem zelo otežila zunanja konkurenca. Kjer ni stavbnega dela, tam stavbnim obrtnikom ni obstanka. Zato so morali iskati naši stavbni obrtniki, zlasti stavbniki, dela izven Ljubljanec in celo

Mestni dom.

izven dežele Kranjske. Radi so sprejemali povsod ponudbe ljubljanskih stavbnikov, radi so jim izročali raznovrstne stavbe posebno na Primorskem, kajti naši stavbniki so bili vedno solidni in zato so uživali zaupanje.

V položaju, ki vobče ni bil neugoden, je zalotil ljubljanske obrtnike leta 1895 velikonočni potres. Provročil jim je veliko gorja in jim prizadel občutno gmotno škodo. Poleg hišnih posestnikov so bili obrtniki, zlasti mali obrtniki, po potresu najbolj prizadeti. Strah jih je hudo zbegal. Sprva ni sploh nihče mislil na delo. Mnogo je bilo takih, ki so obupavali in bili prepričani, da jim je pogin neizogiben, ker se Ljubljana razsuje v prah. Po nekaterih nemških listih, ki so ljubljanski potres hoteli izkoristiti za svoje namene, zanesle so se namreč med ljubljansko prebivalstvo vznemirljive vesti glede na bližnjo bodočnost mesta Ljubljane. Razburjeno in prestrašeno prebivalstvo je, žal, le prerado verjelo tuje izmišljotine, za pomirljive besede naših domačih časnikov pa se sprva ni dosti zmenilo.

Bilo je mnogo obrtnikov, katerim je potres bodisi porušil, bodisi poškodoval obrtovalnico ali stanovanje, ali pa oboje. Taki reveži seveda celo ob svoji najboljši volji ne bi bili mogli opravljati svojega obrtnega dela v fisti meri, kakor so ga pred potresom.

Razven tega je bil celo osebni promet skoro ustavljen in v nekaterih ulicah je bil tovorni in osebni promet nemogoč, ker so bile ulice zastavljene z drogovi, ki so podpirali poškodovane hiše. Seveda te zapreke osebnega in tovarnega prometa niso trajale dolgo, pripomogle pa so vendar več ali manj, da se obrt in trgovina nista mogla redno vršiti. Ob takih razmerah je bilo pač lahko mogoče, da je nastala stagnacija v obrtnem življenju ljubljanskem. Prodajalnice so bile z malimi izjemami prazne, delavnice rokodelcev zapuščene in v tovarnah je bilo delo utesnjeno. Ni bilo ne kupcev, ne odjemalcev in celo delavci so iz mnogih podjetij zbežali, dočim so morali drugod praznovati zaradi opustošenja delavnic.

Ko se je začela po vsej Avstriji pomožna akcija za ponesrečene ljubljanske prebivalce, tedaj so se začeli zopet zavedati in misliti na prihodnost. In ko je dne 7. majnika posetil naše stolno mesto presvetli vladar ter je govoril tolažilne besede: „Ljubljani se mora pomagati, Ljubljani se bode pomagalo“, pomirilo se je prebivalstvo dodobra in črnogledi so izginili. Vse je zrlo z zaupanjem v bodočnost, dobro vedoč, da je po vladarjevih besedah zagotovljena mestu Ljubljani izdatna pomoč. In ni preteklo mnogo tednov, ko je bil objavljen zakon z dne 6. julija 1895 drž. zak. št. 94, ki je prinesel Ljubljani, oziroma njenim po potresu

Stare hiše in reduta na trgu Sv. Jakoba.

oškodovanim posestnikom in obrtnikom veliko podporo. S tem zakonom se je dovolila po potresu oškodovanim obrtnikom ljubljanskim državna podpora v znesku 200.000 K. Od te podpore je bilo določenih 20.000 K za nepovračljivo, ostalih 180.000 K za povračljivo brezobrestno ponapredščino. Vrniti bi imeli obrtniki ta denar državi v letnih obrokih do l. 1901., vendar se je več kot polovica tega posojila obrtnikom odpisala. Marsikateri mal rokodelec, ki je stal na robu pogina, marsikateri mal trgovec, ki mu je pretel konkurz, je bil s podporo rešen. Z veseljem se je vse poprijelo dela in nikogar niso več plašili potresni sunki. Že kratko po cesarjevem posetu so si postavili bolj premožni obrtniki, katere je bil potres pregnal iz njihovih stalnih obrtovališč, lesene barake na javnih prostorih, odkazanih jim po mestni občini ljubljanski. Revni obrtniki so dobili zavetja v barakah, katere je zgradila v raznih delih mesta mestna občina. V barakah so obrtovali

obrniki pač z manjšim uspehom, kakor v svojih rednih obrtovališčih, vendar so vztrajali, dobro vedoč, da jim bo mogoče v doglednem času zopet preseliti se v popravljene ali pa v novozgrajene hiše. Z zakonom, s katerim je bila dovoljena obrtnikom prej omenjena državna podpora, je bila dovoljena državna podpora tudi onim hišnim posestnikom, katerih hiše so bile po potresu ali porušene ali poškodovane in ki so bili več ali manj zadolženi. Za take posestnike je bila določena deloma nevračljiva, deloma povračljiva ponapredščina.

Razven tega si je mestna občina izposlovala triodstotno posojilo, katero je izposodila na ravno take obresti bolj zadolženim, po potresu oškodovanim posestnikom. Ti so zdaj pač lahko začeli popravljati svoje poškodovane hiše, oni pa, katerim so bile hiše po potresu porušene, so brez težke vesti in brez posebnih

skrbi pripravljali vse potrebno, da si zgrade nove domove. Začelo se je v Ljubljani veselo gibanje, dan za dnem so prihajale cele trume delavcev z Goriškega, iz Furlanije in iz Italije, oglašalo se je mnogo stavbnikov, zidarskih in tesarskih mojstrov, bodisi pismeno, bodisi ustno pri mestnem magistratu, ponujajočih svojo pomoč.

Nebroj voznikov je prevažalo stavbni material in na tisoče težakov iz bližnje in daljnje okolice je prihitelo v mesto iskat dela in zaslužka. Povsod je bilo polno stavbnega dela in vendar se pravo stavbno delovanje 1895. l. še ni pričelo. Popraviti je bilo treba seveda predvsem ona poslopja, ki so bila manj poškodovana in so se dala naglo popraviti. Večje konstrukcije in grajenje novih hiš se je moralo pridržati poznejši dobi, deloma zaradi nedostajanja delavcev, deloma zaradi tega, ker splošni regulačni načrt še ni bil gotov. Kljub temu, da so se v letu 1895 izvrševale do malega le poprave stavbnih objektov, je nastopila že tedaj zlata doba za stavbne obrte v ožjem smislu besede. Odtlej so se ti obrti razvijali zelo ugodno. Sicer se, izimši prehodno dobo 1896—1898, po številu niso znatno pomnožili, pač pa se jim je razširil obseg pravic prav znatno.

Neposredno pred potresno katastrofo je bilo v Ljubljani 5 stavbnih mojstrov, 4 zidarski mojstri, 3 tesarski mojstri in 4 kamnoseki. Na vodnjakarski obrt se tukaj ne oziramo, ker je naravno, da ta obrt ne more uspevati v mestu, ki ima vodovod.

Vsi stavbni mojstri so imeli obsežne koncesije, s katerimi so smeli izvrševati tudi tesarski in nekateri celo kamnoseški obrt. Do malega so se vsi stavbniki posluževali svojih koncesij v polni meri. V prvi polovici leta 1905 je bilo obrt vršečih stavbnikov sedem, tesarji štirje, zidarskih mojstrov šest in kamnoseki trije. Izmed stavbnikov je bilo pet takih, ki so imeli obsežne koncesije in so smeli izvrševati tudi tesarski, ozi-

Nove hiše in dekliška šola na trgu Sv. Jakoba.

roma kamnoseški obrt. Število stavbnih mojstrov in zidarjev se je torej pomnožilo, število tesarjev je ostalo približno enako letu 1894., število kamnosekov pa se je celo skrčilo od 4 na 3. Iz tega zadnjega se pa ne sme sklepati, da je kamnoseški obrt v dobi 1895—1905 nazadoval. Nasprotno se je tudi ta obrt izdatno razvil in se je izvrševal leta 1905. na dokaj širši podlagi, nego leta 1894.

Leta 1894. so imeli stavbni mojstri približno 1400 zidarskih delavcev in 98 tesarjev. Tesarje so rabili oni stavbniki, ki so imeli koncesije tudi s pravico za izvrševanje tesarskega obrta. Zidarski mojstri so imeli v istem letu 63, tesarski 71 in kamnoseški mojstri pa 44 delavcev. L. 1905. pa so imeli stavbniki 1936 zidarskih in 120 tesarskih delavcev; pri zidarskih mojstrih je bilo 176, pri tesarskih 119 in pri kamnoseških približno 60 delavcev. Število delavcev se je torej pri vseh stavbnih obrtih znatno pomnožilo. V prehodni dobi 1896—1899 je bilo število delavcev pri vseh stavbnih obrtih še dokaj večje. Vsi ti stavbni obrtniki so imeli založen v svojem podjetju l. 1905 precej večji obratni kapital nego l. 1894; večina stavbnih mojstrov obrtuje že nekaj let izza potresa z obratno glavnico, ki presega dva- do trikrat glavnico iz l. 1894. Tudi to kaže, da se je obseg stavbnih obrtov razširil prav izdatno, da se vrše ti obrti zdaj na mnogo širši podlagi kakor pred potresom.

Naši stavbniki so imeli rešiti v pretekli desetletni dobi težko nalogo. Rešili so jo častno in v prav tej dobi so pokazali kaj zmorejo. Zdaj se jim ni treba bati več tuje konkurence, ker se lahko kosajo z vsakim tujim stavbnim podjetjem; napredovali so glede okusa in glede tehnike.

Slično stavbnim obrtom so se razvili tudi stavbni pomožni obrti. V prvi vrsti je imenovati stavbno mizarstvo, ki zavzema dandanes odlično mesto v kranjskem obrtnem življenju in si pridobiva vedno več tal naših sosednih deželâ.

L. 1894. je bilo le pet podjetnikov, ki so se pečali izključno s stavbnim mizarstvom, in med temi sta bili dve tovarni, dva podjetnika sta pa uporabljala v svojem podjetju stroje z motorji. Razven te petorice pravih stavbnih mizarjev je bilo še četvero mizarjev, ki so se pečali tudi nekoliko s stavbnim mizarstvom, večinoma so pa izdelovali pohišje. L. 1905 pa je bilo 10 mizarških podjetij, v katerih so se ali izključno, ali pa po večini izdelovali stavbni predmeti. Izmed teh podjetij so 4 tovarne, v nekaterih drugih se je pa delo vršilo z uporabo motorjev. Število delavcev je poskočilo od približno 95 na približno 190.

V drugi vrsti je omenjati pleskarjev. Teh je bilo l. 1894 sedem, l. 1905 pa 12; število pleskar-
skih delavcev se je pomnožilo za približno 80%.

Sobni slikarji so se sicer od l. 1895, prav znatno pomnožili toda z malimi izjemami jih je
prištevati malim obrtnikom. L. 1894. je bilo sobnih slikarjev 10, l. 1905 pa 18; število njih delavcev se je
pomnožilo za približno 70%. Za samostojno izvrševanje sobnega slikarstva je treba le neznatne obratne
glavnice in ravno zato, ker je mogoče izvrševati ta obrt takorekoč brez obratne glavnice, je število samo-
stojnih sobnih slikarjev narastlo na 18.

Pravih stavbnih ključarjev je bilo l. 1894. osem, l. 1905. pa 11, in njih delavci so se po-
množili približno za 40%. Le eno podjetje te vrste je bilo l. 1894 tovarniško, dočim smo imeli l. 1905 že
dvoje tovarn za stavbno ključarstvo. Razvilo se je tedaj tudi stavbno ključarstvo primerno, dasiravno razmere
za ta obrt niso bile tako ugodne, kakor za druge stavbne obrte. Pred leti so si namreč priborili stavbni
mizarji pravico, da smejo sami nabijati okove na nova okna in vrata. Te pravice so se stavbni mizarji v
zadnjih letih pridno posluževali ter so mnogo zaslužka odvzeli stavbnim ključarjem.

Razmerno malo so se pomnožili stavbni kleparji. L. 1894. je bilo 10 kleparjev, l. 1905 pa 11.
Medtem ko so se kleparji v prejšnjih letih večinoma pečali s takozvanim galanterijskim kleparstvom, so
imeli v popotresni dobi opraviti večinoma na stavbah. Število delavcev ni narastlo za 20%.

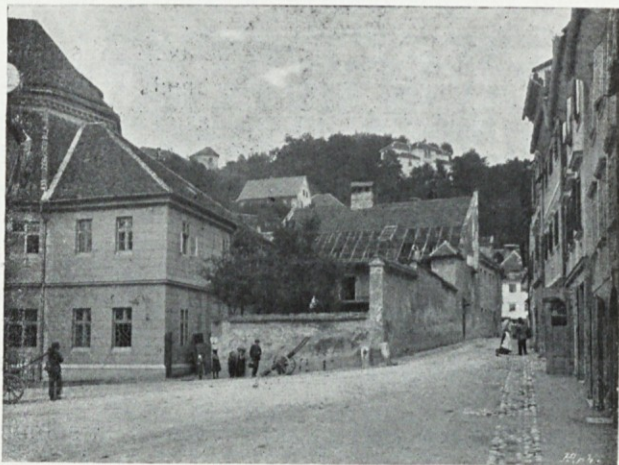
Da navedemo vse stavbne pomožne obrte, omenjamo tudi steklarjev, ki so se pomnožili v zadnjih
desetih letih za enega in število delavcev je narastlo za približno 40%.

Okus se je v vseh stavbnih pomočnih obrtih znatno izboljšal, v prvi vrsti pa pri pleskarjih in sobnih
slikarjih, na katere je prav ugodno vplivala ljubljanska obrtna strokovna šola.

Glavni vzrok ugodnemu razvoju stavbnih obrtov, oziroma stavbnih pomožnih obrtov je bila intenzivna
stavbna delavnost, ki je nastala vsled potresa. Stavbno delavnost in ž njo razvoj omenjenih obrtov so
pospeševala državna podpora in državno, brezobrestno posojilo, 3-odstotno posojilo, ki ga je razdelila mestna
občina med poškodovane, potrebne posestnike in pa zakon z dne 23. junija 1895, drž. zak. št. 88, s katerim
se je dovolila 25-letna davčna prostost za stavbe, ki so se zgradile namesto porušениh hiš, in 18-letna davčna
prostost za hiše, ki so se sploh zgradile v mestu Ljubljani. Prav ta zakon je oživil stavbno delavnost zadnjih

let, ker je dal povod, da so začeli ljudje nalagati svoj denar v hiše. Brez vpliva na stavbno delavnost tudi nista bila splošni, razširjalni in uravnalni načrt mesta ljubljanskega in stavbni red za mesto Ljubljano z dne 25. maja 1896.

Živahna stavbna delavnost, ki je bila posledica potresne katastrofe, pa ni bila samo povod razvoju stavbnih obrtov, marveč je tudi porodila nekaj novih obrtov, katerih prej nismo imeli v Ljubljani.

Rožna ulica s starim župniščem.

V prvi vrsti je treba navesti izdelovanje umetnega kamnja in izdelovanje betonskih predmetov. Ta, v Ljubljani jako mlada obrt se kaj ugodno razvija in utegne izdatno utesniti obrt kamnosekov. Obrt proizvaja stopnice, plošče in ograje za balkone ter za druge porabe, okraske iz betona za stavbe, cevi za kanale in enako. Ker je umetno kamenje ceneje nego naravno, po kamnoseku obdelano, je umevno, da stavitelji in stavbeniki radi segajo po njem. Dandanes uporabljajo se le še na dragih, ali monumentalnih stavbah kamnoseški izdelki; zato je ta obrt na škodo kamnosekom, na korist pa staviteljem.

Prvo podjetje te vrste je nastalo leta 1902. Zdaj je v Ljubljani dvoje takih podjetij s približno 50 delavci. Gotovo se bode število delavcev v kratkem še znatno pomnožilo, ker se naročila množe in ker podjetji ne služita le lokalni potrebi, marveč gre mnogo

izdelkov iz mesta in celo iz dežele. Za lastno porabo vlivajo umetni kamen zdaj tudi že stavbni mojstri sami.

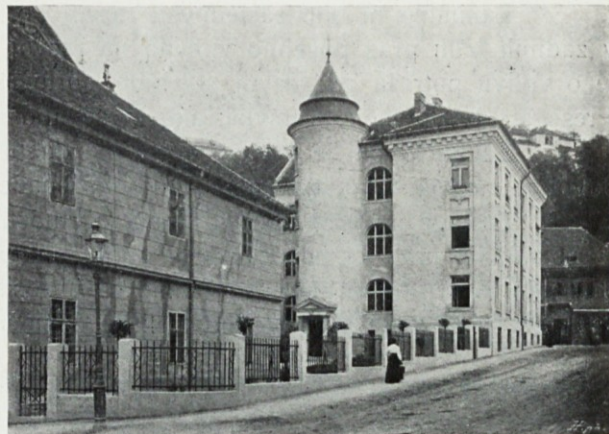
Stavbni kiparji. Ti so se pojavili leta 1896. in se pečajo obenem z izdelovanjem figur in drugih okraskov iz mavca in drugih tvarin za stavbe. V dobi 1896—1902 je bilo več obrtnikov te panoge v

Ljubljani, zadnja leta pa so jih izpodrinili izdelovalci betonskih predmetov. — Pojavili so se dalje teracerji, to je polagalci teraco-tlaka. Veže, hodniki, kuhinje in druge enake prostore, ki niso določeni za stanovanje, od potresnega časa sem tlakujejo večinoma s teracom ali betonom; zato je nastal obrt teracerjev. V dobi 1896—1902 je bilo v Ljubljani povprečno pet teracerjev. Ko pa so nastopili izdelovalci umetnega kamena, izdelovalci betonskih predmetov, so teracerji skoro izginili; kajti oni obrtniki prevzemajo in izvršujejo tudi polaganje teraco-tlaka in sicer ceneje nego teracerji.

Izdelovanje parketov. Do l. 1896 se v Ljubljani parketi niso izdelovali, marveč so se vvažali z Vrda pri Vrhniki, Škofje Loke in Kranja. Ko pa se je začelo stavbno delovanje tako hitro in mogočno razvijati, je bilo gotovo, da se da zaslužiti z izdelovanjem parketov lep denar. Zato se je oprijel te vrste industrije jeden podjeten lastnik mizarske tovarne (Karel Binder). Ta je svojo tovarno znatno razširil in izdeluje odsihdob parkete v velikem obsegu.

Razven tega podjetja je ob Gradaščici manjše podjetje, katero se je ustanovilo l. 1902 in v katerem se uporabljajo tudi motorji. Ta tovarna je v zadnjem času prešla v roke trdnega kapitalista in zato tudi dobro napreduje.

Izdelovanje žične mreže za ograje in drugo porabo. Izdeluje se od 1896. sem žična mreža za omenjene namene v eni tovarni in železolitnici (Avgust Žabkar) in pri nekaterih ljubljanskih ključarjih. Avgust Žabkar je zgradil l. 1898. svojo veliko tovarno za ključarske izdelke in za vlivanje železa. V tej tovarni je izdeloval prva leta žično mrežo v velikem obsegu in je uporabljal pri tem po

Rožna ulica z novim župniščem.

30—40 delavcev. Zadnja leta bolj in bolj opušča izdelovanje te vrste blaga in ga prepušča ljubljanskim ključavničarjem. Do leta 1896. so se vvažali do malega tuji fabrikati te vrste v Ljubljano.

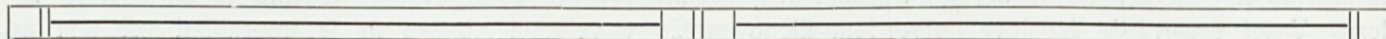
Trgovina z vapnom. To trgovino sta pričeli l. 1896. dve osebi, ki pa sami vapna nista proizvajali. Ta obrt se je pa v zadnjem času zopet opustil.

Sicer je bilo v dobi od 1896—1906 pričetih še nekaj drugih obrtov, ki jih prej v Ljubljani ni bilo, toda ti obrti niso v tesni zvezi s potresom.

Zanimivo bi bilo zasledovati razvoj obrtnosti po potresu vobče in pokazati, kateri činitelji so zlasti v zadnjih letih prav posebno vplivali na razvoj raznih obrtov. Namen tega spisa pa je bil poročati kratko le o vplivu potresa na razvoj stavbnih obrtov in o pojavu novih obrtov kot posledici potresa iz leta 1895. Presegalo pa bi meje sestavka, ako bi se upošteval tudi razvoj ostalih obrtov.

Zaključiti pa ne smemo spisa, ne da bi konštatovali, da se obrtnost v zadnjih dvanajstih letih jako povoljno razvija, tako, da imamo najboljše nade za bodočnost.

Zasluge za tako ugodni razvoj obrtnosti imajo razni faktorji, zlasti pa c. kr. trgovsko ministrstvo, ki je ustanovilo urad za pospeševanje obrtov in tudi z denarnimi sredstvi podpira obrtna podjetja, dalje agilna trgovska in obrtniška zbornica kranjska in posebno mestna elektrarna ljubljanska, ki oddaja za napredek vsakega producenta prepotrebno električno moč.

MESTNA POSREDOVALNICA.

Posredovalnice za delo so največjega, žal, še premalo razumevanega socijalnega, blagotvornega pomena. Seveda so zakotne posredovalnice večinoma svojemu namenu protivne, ker svoje stranke brezstidno izrabljajo ter jih često zavajajo celó v delomržnost, pijanstvo in nenravnost. Države so začele zato najprej v svojih središčih snovati državne posredovalnice ter so podpirale delavske borze; a polagoma so se začele ustanovljati tudi mestne posredovalnice za delo. Vse te posredovalnice so se z narodno-gospodarskega, socijalnega in ljudsko etskoga stališča obnesle povsod popolnoma.

Baš potresna doba je opozorila tudi ljubljanski občinski svet na občno koristnost in potrebo take mestne posredovalnice. Zategadelj je na podlagi vsestranskih informacij in drugih predpriprav mestni magistrat sestavil statut in opravljeni red takega zavoda ter je občinski svet v javni seji dne 8. novembra 1899 l. sklenil, da se mestna posredovalnica za delo in službe ustanovi. Dne 1. januarja 1900 leta pa se je zavod že otvoril.

Ob otvoritvi mestne posredovalnice za delo in službe se je predvsem oziralo na to, da naj bodo prostori posredovalnice kar najbolj pristopni strankam. Vsled tega so nameščeni v magistratnem poslopju pritično. Torej v sredini mesta. Posredovalnica deluje le za nizko pristojbino 40 h za delojemalce in za delodajalce in ne zahteva nikakoršne druge posredovalne pristojbine. Njeno delovanje je imelo takoj željeni uspeh, ker so se oglašali že iz vsega početka v zadostnem številu delodajalci in delojemalci, osobito pa hišni posli in gostilniški uslužbenci.

Takoj prvo leto se je posredovalnično delovanje razširilo tudi na posredovanje dijaških stanovanj, drugo leto pa na splošno posredovanje stanovanj v Ljubljani in na letoviščna stanovanja po vsej Kranskej.

Mestna posredovalnica za delo in stanovanja posreduje v vseh kategorijah raznih poklicev in v vseh vrstah stanovanj brez izjeme, ter pride na leto povprečno do 6000 oglasil.

Večja podjetja, kakor stavbna in tovarniška, ter obrtni poklici, izvzemši one na kmetih, se mestne posredovalnice le malo poslužujejo. Tako da se nanaša posredovanje v pretežni večini na hišne posle in gostilniške uslužbence. Od teh odpada zopet glavni del na žensko osebje, v ostalem pa več ali manj na prometne uslužbence, na obrtne poklice, kmetijstvo in gozdarstvo, trgovsko osebje, dninarje ter deloma na vrtnarstvo in druge obrte. Posredovanje z vajenci ima le malo uspeha.

Posredovanje s stanovanji ima kolikor toliko uspeha, dasi se nanaša posredovanje največ na srednja in mala stanovanja, ki jih je v Ljubljani najtežavneje dobiti. Tudi dijaška stanovanja in sobe na mesec se lahko odajajo; le za letoviščna stanovanja je malo oglasil.

Poslovanje naše posredovalnice je dokazalo doslej, da je v Ljubljani vedno zadostno dela in služb na razpolago.

Posreduje se največ za mesto in bližnjo okolico. Prihajajo pa naročila tudi iz zunanjih, mnogokrat prav oddaljenih krajev.

Oziraje se na starost delojemalcev, je najvišje število priglašencev v dobi od 20 do 24 let.

Po stanu so delojemalci skoraj izključno samci, le malo je poročenih, še manj pa obudovelih ali ločenih.

Po pristojnosti pripadajo delojemalci v pretežnem številu Kranskej in sicer jih pride največ z Dolenjske, nekoliko manj z Gorenjske, najmanj iz Notranjske. Izven Kranskej jih dojde največ iz Spodnje Štajarske, tako ženskih kakor moških in le prav neznatni del poslov pripada na druge kronovine.

Staro župnišče v Sv. Florijana in Rožni ulici.

Narodnosti [so delo iščočič skoraj izključno slovenske, le prav pičlo število, in to skoraj samo dopotujoči delojemalci, so drugih narodnosti. — V svrhu hitrejšega posredovalnega delovanja je mestna posredovalnica za delo in stanovanja zvezana z državnim telefonskim omrežjem ljubljanskim.

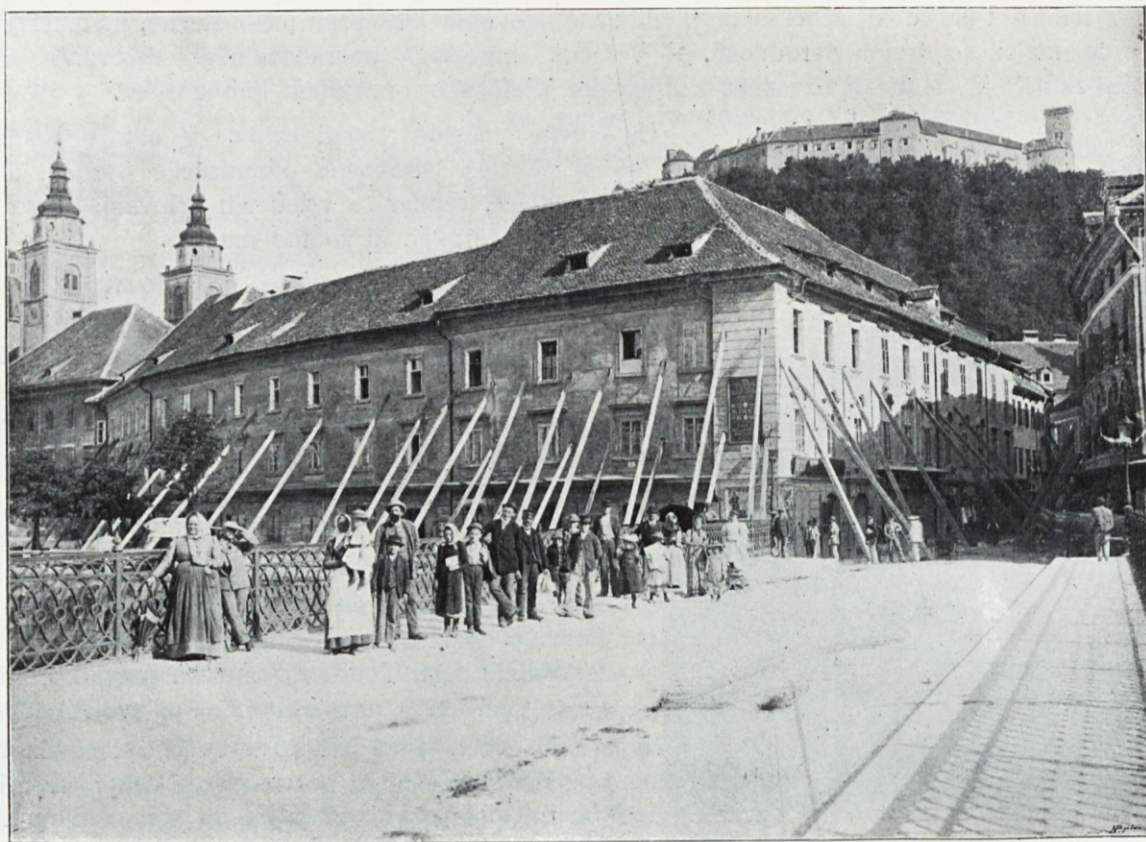
Novo župnišče v Sv. Florijana in
Rožni ulici.

Ustanovitev mestne posredovalnice je dala neposredno povod, da so si nekatere strokovne organizacije pozneje ustanovile lastne posredovalnice, vendar se vsled teh delovanje mestne posredovalnice v dotičnih strokah ni znatno omejilo.

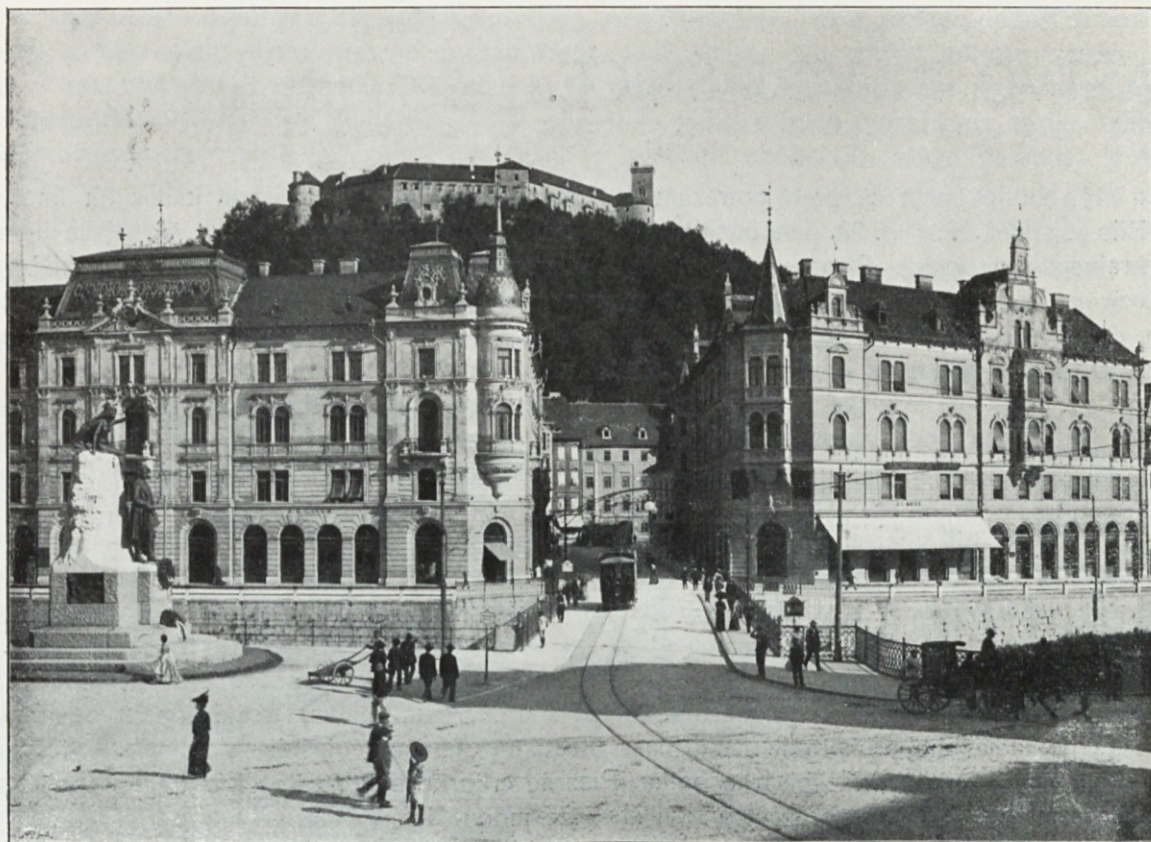
Na znotraj je ureditev mestne posredovalnice ljubljanske urejena po listovnem sistemu. O nje delovanju se izdajajo tedenski izkazi, kateri se priobčujejo v tukajšnjih slovenskih dnevnikih. Na c. k. delavski statistični urad v c. k. trgovskem ministrstvu na Dunaju pa se odpošiljajo mesečni izkazi o posredovalnem delovanju in o delavskem gibanju. Ta poročila se potem priobčujejo v reviji „Soziale Rundschau“ in v poročilih „Arbeitsvermittlung und Arbeitsmarkt“. V ta namen sprejema mestna posredovalnica od c. k. trgovskega ministrstva 300 kron letne subvencije.

Od časa do časa se vrše v c. k. statističnem uradu na Dunaju ankete v namen enotnega postopanja in organizacije avstrijskih splošnih posredovalnic dela. Tudi naša mestna posredovalnica ljubljanska je vsakokrat pri teh anketah zastopana po svojem odposlancu.

Najnovejši uspeh teh anket je, da se je ustanovila državna zveza vseh splošnih zavodov za posredovanje dela v Avstriji. Član zveze je tudi mestna posredovalnica za delo in stanovanja v Ljubljani.

Pogled z Marijinega trga v bivšo Špitalsko ulico.

Pogled z Marijinega trga v Stritarjevo ulico (prej Špitalsko ulico).

VOJAŠTVO IN VOJAŠNICE.

Ljubljana je imela že pred potresom vsa ona višja vojaška poveljstva, kakor jih ima dandanes. Bila je sedež c. in kr. 28. pehotne divizije in 56. pehotne brigade, c. in kr. divizijske intendance in krajnega poveljstva. Pisarne vseh omenjenih vojaških oddelkov so bile v erarični hiši v Gradišču oziroma v Hilšerjevi ulici. Ker je bilo to poslopje jako staro, je dobilo med potresom tako močne poškodbe, da ni bilo misliti na poprave, marveč se je iskalo po mestu pripravnih prostorov za te pisarne. Ker jih takrat ni bilo dobiti, ni preostajalo drugega, kakor omisliti si novo barako v Latermanovem drevo-redu. Tja so se navedene vojaške pisarne preselile 15. oktobra 1895. Ta baraka je stala štiri leta. Hiša v Gradišču se je podrla, toda nove zgradbe za vojaške pisarne vojno ministrstvo ni dovolilo. Zato so se najele za omenjene pisarne sobe v novozgrajeni hiši meščanske imovine v mestu v Lingarjevi ulici št. 2 in se tja preselile 10. maja 1899, kjer so še danes.

Leta 1895 so bili v mestu štiri bataljoni pehote, en divizijski topničarski polk, mal oddelek sanitete, pekov in kader lovcev ter dva bataljona brambovcev. Od navedenih štirih bataljonov pešcev biva prvi bataljon kranjskega pešpolka št. 17 v erarični šentpeterski vojašnici, ki je vsled potresa precej trpela, a se je dala kmalu popraviti; ostali trije bataljoni s štabom pa so od štajerskega pešpolka kralj Belgijcev št. 27 in so že od leta 1893 nastanjeni v novi mestni, leta 1888 zgrajeni veliki vojašnici. Na tej je potres povzročil tudi precejšnjih poškodb, katere pa je mestna občina s primeroma malimi troški kmalu odstranila. Nekaj oddelkov tega polka je bilo primoranih nekaj časa bivati na dvorišču vojašnice v šotorih. V tej vojašnici so tudi stanovanja za častnike in vse pisarne polka. Pisarne c. in kr. nadomestnega okrajnega poveljstva št. 17 z računskim oddelkom so na Ambroževem trgu št. 7 že mnogo let.

C. in kr. divizijski topničarski polk št. 7, ki je bil tudi za časa potresa tukaj nastanjen in sicer v dveh privatnih vojašnicah v Trnovskem predmestju, se je moral v dobi 10 let mnogokrat seliti. Takozvana

„Nušakova“ vojašnica, v kateri so bili nastanjeni konji vsega polka in nekaj moštva, in „Meščanska“ vojašnica, v kateri so bili ostali vojaki, pisarne in stanovanja podčastnikov, sta bili ob potresu tako hudo poškodovani, da v njih ni bilo več obstanka. Vojaštvo ju je moralo takoj izprazniti. Ker pa v mestu in v bližini ni bilo dobiti potrebnih hlevov in stanovanj, se je odposlalo vsled višjega povelja 26. aprila 1895 dve bateriji na Krško na strelsko vežbališče, in ko so našli v tamošnji okolici še druge prostore, je odšel dne 25. julija 1895 tudi polkovni štab z ostalima dvema baterijama. Polka do meseca septembra 1898 ni bilo več v Ljubljano, ker se mu je določilo za stalno bivanje Gradec, kamor se je preselil po jesenskih vajah l. 1895.

Ker so bili ljubljanski obrtniki, trgovci in drugi zaradi odhoda topničarskega polka težko oškodovani, je prosil občinski svet ljubljanski na merodajnem mestu, naj bi se ukrenilo potrebno, da bi se topničarski polk vrnil. Vojno ministrstvo je izreklo, da pride polk zopet v Ljubljano, ako se zanj zgradi nova vojašnica.

Mestna pehotna vojašnica 27. pešpolka.

Mestni svet je bil v kritičnem položaju, ker je bil zaradi potresne katastrofe v težkih finančnih razmerah. Tudi so bili mestni tehniki z delom tako obloženi, da na napravo načrtov in troškovnika ni bilo misliti. Po posredovanju župana Hribarja se je oglasila dunajska stavbna družba „Union“, ki je izjavila, da napravi načrte in izvrši stavbo po enotnih cenah troškovnika z izrečnim dostavkom, da se bo družba pri oddaji del ozirala posebno na domače obrtnike.

Stavba je bila proračunjena na 1.000.000 K.

Občinskemu svetu ljubljanskemu ni preostalo drugega, kakor ponudbo dunajske družbe sprejeti in najeti za stavbo potrebni denar. Obrnil se je torej do Kranjske hranilnice s prošnjo za denarni prispevek in

posojilo. Oboje se mu je dovolilo. Hranilnica je dovolila 800.000 K posojila in 200.000 K denarnega prispevka.

Ko je bil denar zagotovljen, so se pričela pogajanja in ogledi z vojnim ministrstvom in s komisijo za sestavo stavbnega programa. Ker občina sveta knezoškofijskega ordinarijata na sv. Petra predmestju ni mogla dobiti, je kupila končno odobreni svet ob Dunajski cesti, kjer je družba „Union“ meseca novembra 1896 l. — takrat še ob ugodnem vremenu — pričela z zgradbo ter jo je meseca septembra 1898 izgotovila.

Dne 13. septembra 1898 je prišel topničarski polk zopet v Ljubljano in se nastanil v tej, po najnovejšem zistemu urejeni vojašnici.

Da je mesto dobilo polk tako kmalu nazaj in da se je zgradila tako velika vojašnica, ki je bila takrat prva v Avstriji po najnovejšem paviljonskem zistemu in je v kras mestu, gre zasluga v prvi vrsti sedanjemu županu, ki je storil vse potrebne pote pri višjih vojaških oblastih ter imel obenem ogromno korespondenco.

Jedva pa se je topničarstvo dobro uredilo in navadilo v novi vojašnici, se je pojavil v veliko začudenje občinskega sveta in v strah Ljubljanec med vojaki od zunaj zanešeni legar. Da ta bolezen ne izbruhne z vso silo, se je moralo poslopje izprazniti in za nekaj časa premestiti vojake v popravljeno prejšnjo Nuškovo vojašnico v Trnovem. Nato se je začel boj proti legarju. Za prezidavo oziroma napravo novih gnojnih jam in asfaltiranje zidov od temelja do cestnega površja je mesto izdalo zopet mnogo denarja. Vendar se je posrečilo bolezen naglo zamoriti v kali, in vojaki so zasedli zopet vse prostore nove vojašnice ob Dunajski cesti.

Paviljon častniških stanovanj poleg nove mestne topničarske vojašnice.

Leta 1894 se je z razpisom vojnega ministrstva zaukazalo, da se imata tukajšnjemu topničarskemu polku priklopiti dva kadra gorskih baterij. Za ta dva kadra v mestni topničarski vojašnici ni bilo prostora, zato se je bivša Nušakova vojašnica morala popraviti v toliko, da sta provizorno oba kadra v njej nastanjena. Vojno ministrstvo je mestni občini naznanilo, da se namerava preuredba topničarstva in da bo treba k sedanji vojašnici prizidati še več poslopij. Dosej se v tej zadevi še ni sklenilo nič definitivnega; bržčas prideta omenjena kadra vkratkem tudi v mestno topničarsko vojašnico.

Sanitetni oddelek št. 8 je bival do leta 1895 v poslopiju garnizijske bolnišnice. Potres pa je bolnišnico tako poškodoval, da so morali še bolnike spraviti iz nje v boljše poslopja in da je bil vojni erar prisiljen takoj z zgradbo nove bolnišnice pričeti, ki je bila leta 1899 dovršena in tudi takoj zasedena. Zgradba, ki stoji ob Zaloški cesti v IV. okraju, je moderno zidana bolnišnica v paviljonskem zistemu.

Enaka usoda, kakor garnizijsko bolnišnico, pa je zadela vsled potresa tudi c. in kr. vojno preskrbovališče. Tudi to je bilo posebno v zgorenjih nadstropjih tako razpokano, da se je moralo do pritličja takoj podreti. Pritličje se je moralo v toliko popraviti, da se je moglo preskrbeti vsak dan potrebni kruh za vojake. Že leta 1895 pa se je določilo, da se podere tudi ostali del preskrbovališča in sezida novo takoj, ko preskrbi ministrstvo v to svrhu potrebni denar.

Mestni občini je bilo na tem, da bi se preskrbovališče zidalo na drugem prostoru, ne pa v najlepšem delu mesta. Zatorej se je obrnila na merodajno mesto že leta 1891 s prošnjo, da bi se ji prodal sedanji prostor preskrbovališča. Ministrstvo je zahtevalo novo stavbo preskrbovališča, ki pa bi bila stala veliko več, kakor je sedanji prostor vreden. Vendar so se pogajanja končno v toliko posrečila, da je postal svet starega preskrbovališča last mestne občine, ki gradi po skrčenih načrtih novo preskrbovališče na Kodelijevem svetu ob Ljubljani.

Tudi v garniziji domobrancev se je tekom zadnjih desetih let mnogo izpremenilo. L. 1894 se je formiral iz bataljonov št. 24 (Novomesto), št. 25 (Ljubljana), št. 26 (Celovec) in št. 27 (Beljak) brambovski pešpolk št. 4 s štabom in prvima dvema bataljonama v Celovcu, 3. in 4. bataljonom, ki sta imela prej številke 24 in 25, pa v Ljubljani. Oba bataljona sta bila nastanjena v deželni brambovski vojašnici, ki se je nanovo

zgradila leta 1891. Od leta 1894 je bilo v tej vojašnici tudi črnovojniško poveljstvo imenovanih dveh bataljonov kakor tudi brambovsko sodišče, ki pa je bilo koncem leta 1894 premeščeno v Trst.

Z najvišjo odredbo z dne 1. julija 1901 se je določilo, da se ima za Kranjsko s sedežem v Ljubljani sestaviti poveljstvo brambovske divizije in poseben pešpolk s št. 27, ki naj nastane iz že obstoječih dveh in enega novega bataljona. V ta polk naj se rekrutirajo fantje iz Ljubljane in okolice, iz Kamnika in Litije k prvemu, oni iz Logatca, Postojne in iz Voloske k drugemu in oni s Krškega, Novega mesta, Kočevja in Črnomlja k tretjemu bataljonu.

Polk se je sestavil s 1. oktobrom leta 1901. Število brambovcev, ki je preje znašalo samo 24 častnikov in približno 500 mož, se je v tem času pomnožilo na 68 častnikov in 750 mož. Ker so vse druge brambovske pisarne, razun brigadnih, nastanjene v deželni brambovski vojašnici, je umevno, da v vojašnici za moštvo ni bilo prostora. Treba je bilo skrbeti vsaj za 2 bataljona oziroma za 500 mož novih prostorov. Ti so se našli v bivši cukrarni na Poljanskem nasipu. Seveda je bilo treba zato mnogo prezidavanja in drugih naprav, misliti pa se je takoj začelo o novi zgradbi za ta dva bataljona in s polkom združene pritikline.

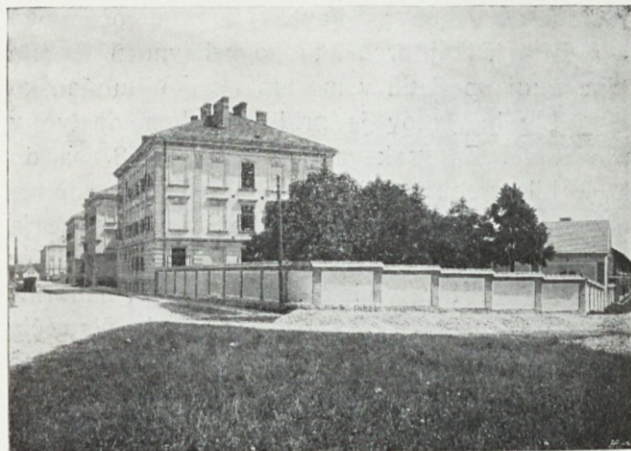
Ministrstvo za deželno brambo se je obrnilo zaradi zgradbe potrebnih prostorov v prvi vrsti na mestno občino, a ta ni mogla te zahteve izpolniti in jo je iz raznih uzrokov odklonila. Nato se je ministrstvo obrnilo do deželnega odbora v tej zadevi. Po dolgotrajnih pogajanjih je deželni odbor v svoji seji z dne 20. marca 1895 sklenil pričeti z zidanjem po oblastveno odobrenih načrtih. V jeseni l. 1906 se je nova vojašnica za domobranski polk dovršila in izročila svojemu namenu.

Vojašnica c. in kr. dežel. brambovcev.

Da ljubljanska garnizija vedno narašča, je razvidno iz sledečih števil: leta 1895 je štela vsa garnizija le nekaj nad 2000 mož, leta 1905 že 2579 mož, danes pa 3087.

Mestna občina stremi za tem, da dobi Ljubljana kolikor mogoče veliko garnizijo in sicer iz mnogih tehčnih vzrokov. Najvažnejši je pač ta, da se raznim obrtnikom in trgovcem s tem daje tudi več zaslužka.

Vojašnica c. in kr. dežel. brambovcev.

Vojaštvo pa je večkrat tudi v pomoč prebivalstvu. Kdor je za grozne dni potresa opazoval vojaške patrole, kako so noč in dan stražile, hodile po mestu in odstranjevale nevarnosti; kdor je bil priča večjih požarov, ta pač ve, da je vojaštvo velik pomočnik prebivalstva.

Mestna občina je že večkrat prosila na mero-dajnih mestih, da bi se to ali ono poveljstvo premestilo v Ljubljano. Tako prošnja je vložila na vojno ministristvo leta 1899, ko se je govorilo, da se namerava napraviti za južne pokrajine novo korno poveljstvo. Drugo prošnja je vložilo začetkom leta 1902 na ministristvo za deželno brambo, da bi se nameravani brambovsko-kavalerijski polk za 22. brambovsko pehotno divizijo v Gradcu nastanil v Ljubljani.

Leta 1903 se je vložila prošnja na vojno ministristvo, da bi se kadetna šola, ki se je imela premestiti iz Trsta, napravila tukaj, ker je sedaj lahko dobiti potrebnih prostorov. Istotako se je leta 1904 vložila

prošnja, ko se je zvedelo, da se namerava prestaviti 2 ali 3 eskadroni kavalarije s Koroškega, da bi se oziralo na Ljubljano, ki nudi z okolico vse potrebno za tako nastanjenje. Žal, da se tem prošnjam doslej še ni ustreglo.

Čimbolj narašča prebivalstvo Ljubljane, tembolj narašča tudi delo v magistratnih vojaških uradih. Po potresu se je prebivalstvo rapidno pomnožilo. Delavstvo, ki je bilo po veliki večini podrejeno vojaški

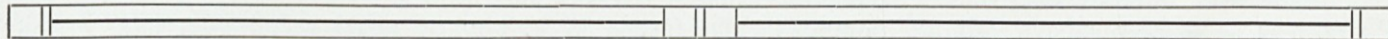
C. in kr. artilerijska vojašnica.

dolžnosti, je trumoma prihajalo v Ljubljano in trumoma tudi v mestne urade, da odpravi svoje vojaške dolžnosti. Dan na dan so prihajali večji kupi aktov: poizvedovanj po nabornikih, poizvedovanj po rezervistih, poizvedovanj po črnovojnikih, poizvedovanj po vojaških pristojbnikih i. t. d. Ni še nehal prvi naval, ko je stopil novi domovinski zakon v veljavo, ki je prouzročil novo ogromno delo. Takoj prvo leto po veljavnosti je bilo na stotine ljudi sprejetih v mestno občino ljubljansko in mnogo Ljubljančanov je pridobilo domovinstvo v drugih občinah. Za vsakega moškega od 18. pa do 42. leta je bilo treba prepisovanja, obveščanja, poizvedovanja, popravljanja listin i. t. d. S tem, da se je več ljudi sprejelo v občinsko zvezo ljubljansko, se je povečala razvidnost rezervistov, dopustnikov, nabornikov, črnovojnikov, vojaških pristojbnikov in čimvečja

je razvidnost, temvečja je korespondenca. Opravičeno se sme trditi, da se je delo v vojaških uradih od leta 1895 pa do danes podvojilo.

NASTANITEV VOJAŠTVA.

Doplačilo, katero plačajo hišni posestniki za nastanitev vojaštva, je znašalo: l. 1895 K 2656·31, l. 1896 K 4759·33, l. 1897 K 6589·59, l. 1898 K 4023·39, l. 1899 K 3742·13, l. 1900 K 7305·18, l. 1901 K 4181·48, l. 1902 K 3328·74, l. 1903 K 3184·82, l. 1904 K 2807·75, l. 1905 K 4461·88, l. 1906 K 5403·02, l. 1907 K 6193·82, l. 1908 K 13189·53, l. 1909 K 15147·66.

Igrišče (Ballhaus).

RAZVOJ ŠOLSTVA V LJUBLJANI.

dobi po potresu se je tudi ljubljansko šolstvo nenavadno razvilo in popolnilo. Skoraj na vseh šolah se je število učencev in učenk, obenem pa tudi število učiteljskega osebja podvojilo. Zato se je otvorilo mnogo novih vzporednic in so se nekatere bivše ljudske šole s petimi razredi razširile v osemrazrednice.

Mestna slovenska dekliška ljudska šola, ki je bila dvajset let v starem redutnem poslopju, se je morala iz porušenega poslopja izseliti v najeto poslopje na Erjavčevi cesti. Od 1. oktobra 1901 pa je osemrazrednica v lastnem šolskem poslopju, ki ga je vseskozi v modernem šolskem slogu zgradila mestna občina po vzornih načrtih slovenskega arhitekta prof. dr. Maksa Fabijanija na Dunaju. Obisk je tekom poslednjih šolskih let narasel od 461 deklic na 1000 deklic, ki se poučujejo v 19 oddelkih.

Mestna nemška dekliška ljudska šola se je morala takisto zaradi potresa, ki je razrušil staro „kresijo“, preseliti v šolsko poslopje na Erjavčevi cesti št. 19 ter se je razširila v osemrazrednico z desetimi oddelki.

Mestna dvorazrednica na Barju je bila do potresa v zasebnej hiši „pri Mokarju“ ob Ižanski cesti; od potresa dalje pa je šola v lastnem lepem poslopju, ki ga obdaja velik in vzorno gojen šolski vrt. Letos je postala trirazrednica.

Tudi I. in II. mestna deška ljudska šola sta se v poslednji dobi izdatno pomnožili; prvi šoli je v tem času priraslo več novih vzporednic, tako da ima danes šola že enajst oddelkov, druga šola pa se je razširila v osemrazrednico, ki ima že petnajst oddelkov. Šolski obisk je poskočil od 570 učencev na 800 učencev.

Nanovo se je ustanovila III. mestna deška ljudska šola, ki se je s šolskim letom 1901/2 otvorila s petimi razredi ter ima danes šest oddelkov. Ves čas je ta šola v najetem poslopju na Erjavčevi cesti št. 21.

Mestna nemška deška ljudska šola, od l. 1895 petrazredna, se je morala zaradi potresa iz bivše glavne stražnice na Vodnikovem trgu preseliti na Erjavčevo cesto št. 21 v najeto poslopje.

V tej dobi (1900) je prirasel tudi II. mestni otroški vrtec, ki se je otvoril v pritličnih, v to svrhu adaptovanih prostorih bivše topničarske vojašnice v Cerkveni ulici št. 21.

Velik napredek v ljubljanskem šolstvu je bila ustanovitev Cesarja Franca Jožefa I. mestne višje dekliške šole dne 9. septembra 1896. V prvem šolskem letu je bila le enorazredna, od l. 1898 pa je trirazredna. Zavod ima od 12. julija 1900 pravico javnosti ter se ima do l. 1912 sukcesivno preosnovati v šestrazredni dekliški licej. Od l. 1900 je na zavodu poseben trgovski dekliški tečaj, od l. 1903 pa tudi pedagoški dekliški tečaj, čegar gojenke polagajo zrelostni izpit na c. kr. učiteljišču. Od l. 1907 je na zavodu tudi dekliška vadnica, ki se razširi v štirirazrednico. Vsi ti zavodi so bili nastanjeni do l. 1907 v najeti hiši „Glasbene Matice“ v Gospodski ulici. Dne 4. oktobra 1907 pa se je otvorilo veliko moderno šolsko poslopje, zgrajeno po načrtih arhitekta prof. dr. Maksa Fabijanija, na Bleiweisovi cesti. V bivših prostorih zavoda v Gospodski ulici pa si je l. 1907 otvorilo društvo „Mladika“ dekliški internat.

Ker je bilo staro gimnazijsko poslopje na Vodnikovem trgu zelo poškodovano, se je morala II. državna spodnja gimnazija povsem izseliti ter je našla začasno svoje bivališče v adaptovani Waldherrjevi hiši v Knafljevi ulici. Drugo nadstropje stare gimnazije je postalo docela nerabno ter sta se morali tudi dve sobani licejske knjižnice v tem nadstropju izprazniti, knjige pa začasno spraviti na bivšo glavno stražnico tik Mahrove hiše. Prostori v I. nadstropju in v pritličju so se adaptovali in popravili za I. višjo državno gimnazijo ter za stanovanje ravnatelja (telovadnica). Novo poslopje I. višje drž. gimnazije v Tomanovi ulici se je izročilo svojemu namenu l. 1899; novo poslopje II. (medtem iz nižje gimnazije sukcesivno popolnjene) višje državne gimnazije pa se je zgradilo na Poljanski cesti ter se otvorilo l. 1907. Obenem se je preselila v to novo poslopje tudi licealna knjižnica, ki se je do l. 1907 morala zadovoljevati s tesnimi sobicami v Waldherrjevi hiši ter s kletmi deželnega muzeja.

Vse ljudsko-šolske agende in vse otroške vrtce upravlja c. kr. mestni šolski svet, ki mu je načelnik župan, poročevalec in izvrševalec vseh sklepov pa poleg c. kr. okrajnih šolskih nadzornikov mestni

uradnik. Upravljanje obrtnih nadaljevalnih šol in obrtnih pripravljavnic izvršuje odbor za obrtne nadaljevalne šole, ki mu je načelnik župan, poročevalec in izvrševalec sklepov pa isti mestni uradnik, ki je poročevalec c. kr. mestnega šolskega sveta. Za upravo mestne višje dekliške šole in dekliškega liceja skrbi kuratorij, ki mu je danes načelnik takisto župan in zapisnikar ter izvrševatelj vseh sklepov tudi isti mestni uradnik. V odboru za obrtne šole in v kuratoriju višje dekliške šole in liceja sedé zastopniki c. kr. vlade, deželnega odbora, občinskega sveta in c. kr. šolski nadzorniki, trgovske in obrtne zbornice in cerkve.

Zaradi naglega naraščanja mestnega prebivalstva stremi mestna občina za tem, da zgradi čim preje še nekaj novih ljudskih šol. Vse ljubljanske ljudske šole postajajo namreč za število šolskih otrok že pretesne. Zato je že l. 1903 sklenil občinski svet, da zgradi na zemljišču slovenskega pisateljskega društva ob Poljanski cesti veliko moderno šolsko poslopje za dečke in deklice. Kupivši omenjeno stavbišče, je občinski svet poveril prof. dr. M. Fabijanija, da izgotovi za novo šolsko stavbo primerne načrte. Spočetka l. 1905 je občinski svet predložil dr. Fabijanijeve načrte s proračunom vred (okoli 711.000 K) v odobrenje. Žal, da deželni odbor ni zboroval in zato mestna občina ni dobila pooblastila, da si najame posojilo v to svrhu. Medtem pa so se razmere izpremenile. Prvotno na Prulah projektovana nova državna obrtna šola se gradi na Mirju; zato pa se sezida nova deška ljudska šola v šentjakobskem okraju, nova dekliška ljudska šola pa na križišču Čopove in Karol Kotnikove ulice, obe bržčas še letos. Ker se zgradi nov most preko Ljubljanice z Opekarske ceste v Prule, bo nova deška ljudska šola lahko pristopna tudi šolskim otrokom iz Trnovega. Občinski svet pa stremi tudi za tem, da se razširi poslopje mestne višje dekliške šole in liceja, da se tamkaj število razredov pomnoži z vzporednicami in da se popolni dekliška vadnica, ki je že do danes prav vzorno nadomeščala slovensko dekliško ljudsko šolo.

Najvišji vzor občinskega sveta pa je doseči za Ljubljano v državnem zboru od raznih slovenskih poslancev že dolgo in opetovano zahtevano ustanovitev vseučilišča. V ljubljanskem občinskem svetu se je začelo najodločneje vseučiliško gibanje l. 1898. V seji dné 3. februarja je dr. Ivan Tavčar pojasnil za Slovence neznosne razmere na dunajski univerzi, nakar je dr. Karel Bleiweis vitez Trsteniški predlagal resolucijo, s katero se vlada pozovi, naj stori vse, da se ustanovi v Ljubljani pravna in filozofska akademija. Občinski svetnik dr. Val. Krisper pa je v isti seji predlagal, naj se ustanovi vseučilišče, najprej s pravno

in filozofsko fakulteto. Ta predlog je bil, ko so ga priporočali občinski svetniki dr. Lovro Požar, dr. Ivan Tavčar in dr. Karel Bleiweis-Trsteniški navdušeno in soglasno sprejet. Že naslednjega dne (4. febr.) je župan Hribar kot deželni poslanec stavil v deželnem zboru protestni predlog proti preganjanju slovanskih dijakov na Dunaju in Gradcu ter je izjavil: „Skrbeti moramo — in to bodem smatral za nalogo svojega življenja — da

Nova c. kr. višja gimnazija v Tomanovi ulici.

se uresničijo želje vsega slovenskega naroda, da dobi Bela Ljubljana že enkrat svoje vseučilišče“. Predlog je bil nato z vsemi glasovi slovenskih deželnih poslancev sprejet. V seji deželnega zbora dne 9. februarja je predlagal poslanec in občinski svetnik dr. Danilo Majaron, naj se pozove c. kr. vlada, da čim preje pri državnem zboru izposluje ustanovitev slovenskega vseučilišča z bogoslovno, modroslovno in pravoslovno fakulteto. V isti seji pa so se oglasili celó nemški deželni poslanci ter izjavili, da si tudi žele univerzo v Ljubljani, toda na tem vseučilišču naj bi se predavalo predvsem v nemškem jeziku in le nekateri predmeti v slovenskem oziroma hrvaškem jeziku. Oba predloga sta bila odkazana upravnemu odseku deželnega zbora, v čegar imenu je poslanec in občinski svetnik dr. Ivan Tavčar v seji dne 28. februarja poročal in predlagal: Visoka c. kr. vlada se pozivlja, da čim preje pri državnem zboru izposluje ustanovitev

vseučilišča z bogoslovno, pravoslovno in modroslovno fakulteto v Ljubljani, ki bi ustrezala zahtevam slovenskega naroda ter bi, ustreza je zahtevam celokupne države, združevala pod svojim krilom ukaželjno mladino vseh narodov avstrijskega juga. Ta predlog je bil sprejet, tako da se je tega dne začela vzporedna akcija občinskega sveta in deželnega zbora za slovensko vseučilišče. Istega dne je predlagal

finančni odsek deželnega zbora resoluciji, s katerima se deželnemu odboru naroča, sporočiti deželni vladi, da je dežela Kranjska pripravljena prispevati k zgradbi poslopij za slovensko vseučilišče 100.000 K ter razpisati dvoje ustanov po 1600 K na leto za slovenske privatne docente, ki bi imeli postati profesorji na bodočem slovenskem vseučilišču. Poslanec dr. D. Majaron pa je nasproti temu preskromnemu predlogu finančnega odseka predlagal, da prispeva dežela Kranjska k ustanovitvi vseučilišča v Ljubljani znesek 500.000 K in da razpiše omenjeni dve ustanovi. Ta predlog dr. D. Majarona je bil tudi sprejet. Vzgladu deželnega zbora je sledil takoj tudi ljubljanski občinski svet. V svoji seji dné 23. decembra 1898 je sklenil namreč: 1. Občinski svet izreka, da je pripravljen prispevati k ustanovnim stroškom za vseučilišče v Ljubljani, če se začne do l. 1908 z zgradbo poslopja, 100.000 K, ki jih je sproti v zneskih po 10.000 K na leto nalagati kot vseučiliški fond, čegar obresti so namenjene za ustanove. 2. Ako bi učna uprava pred letom 1908 potrebovala ta fond, poskrbi občina pokritje še nedostajajočega zneska, nedotaknivi se naraslih obrestij, s posebnim posojilom. Na predlog župana poslanca Hribarja je deželni zbor dné 28. decembra 1898 izvolil odposlanstvo v ta namen, da zaprosi avdijence pri Nj. Veličanstvu cesarju ter izroči najudanejšo prošnjo za ustanovitev vseučilišča v Ljubljani. V to deputacijo je bil izvoljen tudi občinski svetnik dr. D. Majaron. Deputacija se je za avdijencijo tudi priglasila ter je dobila odgovor, da jo Nj. Veličanstvo sprejme, toda do danes še ni prišla na vrsto. — Tako je vseučiliško gibanje zadremalo, a da ni zaspalo, je skrbel ljubljanski občinski svet. Dné 10. novembra 1901 je namreč na predlog županov sklenil pri c. kr. učni upravi iznova zahtevati ustanovitev vseučilišča, poslati državnemu zboru utemeljeno prošnjo za ustanovitev vseučilišča ter odposlati odposlanstvo treh členov občinskega sveta k naučnemu ministru in ministrskemu predsedniku. Ta sklep se je tudi izvršil.

Dne 1. decembra 1901 pa se je vršil v Ljubljani velikanski shod meščanstva v Mestnem domu. Na tem shodu je predsedoval župan Hribar, kot glavni govornik pa je imel besedo občinski svetnik dr. Karel Triller. Na inicijativo občinskega sveta v Ljubljani je obenem odposlalo c. kr. ministrstvu za uk in bogočastje prošnje za ustanovitev slovenskega vseučilišča iz Kranjske 242 občin, iz Koroške 20 občin, iz Štajerske 170 občin, iz Primorske in iz Dalmacije 56 občin. Skupaj 488 občinskih prošenj! Dalje je poslalo prošnje s Kranjskega 93, s Štajerskega 56, s Koroškega 35 ter s Primorskega in iz Dalmacije 35 društev

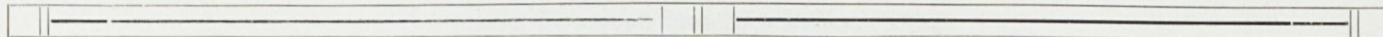
in korporacij; torej skupaj 219 društvenih prošenj. Po inicijativi ljubljanskega občinskega sveta se je torej odposlalo za slovensko vseučilišče **707 prošenj**, ki pa so vse ostale doslej še — brez uspeha. Dne 6. decembra 1901 so vložili državni poslanci v imenu vseh treh jugoslovanskih klubov v državni zbornici zopet nujni predlog gledé ustanovitve vseučilišča v Ljubljani, a predlog ni dobil potrebne dvetretjinske večine. Pač pa je naučni minister dr. vitez Hartel obečal, da bo vlada podpirala slovenske visokošolce v to svrho, da se posvete akademičnemu poklicu. To obljubo je vlada doslej izvršila vsaj vnekoliko, ker je dala štipendije nekaterim Slovincem, da so popolnjevali svoje študije v inozemstvu.

Akcija za vseučilišče v Ljubljani pa se je iz občinskega sveta nadaljevala tudi nadalje, in so našle želje naroda najglasnejšega izraza v parlamentarnih govorih župana Hribarja, ki je bil 1. 1907 izvoljen državnim poslancem stolnega mesta Ljubljane. Poslanec župan Hribar ni prezrl nobene prilike, da je mogel vedno iznova utemeljevati stremljenje občinskega sveta in Slovencev po ustanovitvi slovenskega vseučilišča.

Gotovo je, da spričo prežalostnih političnih razmer v Avstriji še ne dosežemo kmalu svojega šolskega ideala; toda gotovo je tudi, da ta svoj ideal končno vendarle dosežemo, ker zahtevati ga ne prestanemo nikdar več.

Nova c. kr. višja gimnazija z licejsko knjižnico
na Poljanski cesti.

Marijin trg pred potresom.

Marijin trg s Prešernovim spomenikom sedaj.

ZDRAVSTVENE RAZMERE V LJUBLJANI.

Kronist, ki slika razvoj Ljubljane v popotresni dobi, ima zabeležiti med najočitnejšimi pojavi naglo procvitajočega mesta tudi izboljšanje javnega zdravstva. V zdravstvenem oziru je doživela Ljubljana po potresu pravi preporod. Potres je bil kakor blagodejna nevihta, ki po vročih in zaduhlih dnevih mahoma izčisti in osveži zrak. Predvsem so zrušili potresni sunki mnogo starih, po večini še iz prejšnjih stoletij stoječih hiš, ki so kazale mnoge in različne zdravstvene nedostatke. Na njih mestu so se zgradile nove moderne stavbe ali pa so se hiše temeljito prezidale in popravile, pri čemur so se tudi asanirale po strogih načelih moderne higijene. Na drugi strani pa je strašna katastrofa, ki je v Ljubljani na mah preustrojila življenske odnošaje in ki je na različnih poljih vzbudila živahno delavnost, prouzročila razne nove higijenske naprave. Tako je Ljubljana tekom kratkega časa dobila javne zavode in občekoristne naprave, ki bi jih sicer morda ne bila ustvarila dolga vrsta let.

Ljubljana je staro mesto, ki se je osobito v svojih glavnih delih razvilo že v pričetku srednjega veka. Naravna obramba, ki sta jo nudila Grad in Ljubljana, je bila povod, da se mesto ni razprostrlo široko, temveč da je ostalo omejeno na sorazmerno majhen prostor. Tako so ob vznožju Gradu in ob Ljubljani nastale tesne in temne ulice z visokimi in ozkimi, v globino zidanimi hišami, ki niso imele niti dovolj zraka niti dovolj svetlobe. Mnogo stanovanj je gledalo na temna in zaduhla dvorišča. Najslabše je bila pogojena kanalizacija. Skoraj brez izjeme so obstajale takozvane komunske uličice, proti cesti zadelan, a sicer odprt jarek med mejnimi zidovi sosednih hiš. V ta jarek so se iztekala stranišča in razni odvajalni kanali, tu pa se je tudi kupičila vsa druga nesnaga. Često so v tedanjih časih skoraj brez izjeme lesene straniščne cevi kar prosto visele v te komunske ulice. Slabi zidani kanali so vezali komunske ulice s cestnim kanalom, ki je nesnago odvajal v Ljubljano. Zdravstveni nedostatki te naprave so bili velikanski. V komunskih ulicah

zastajajoče in z gnilobnimi tvarinami nasičene tekočine so okuževale ozračje in so močile in razjedale zidovje. V nekaterih hišah sploh ni bilo odpraviti smradu in vlage; čutil si to, kakor hitro si stopil vanje. Pri drugih zopet je bilo zidovje popolnoma okuženo, kar se je posebno opazalo pri podiranju in rekonstruiranju po potresni katastrofi. A še druge nepravilike so izhajale iz komunskih ulic. Ker sta navadno dve hiši imeli skupno komunsko ulico, ali je vsaj ena hiša deloma participirala na komunski ulici druge, so bili omenjeni nedostatki povod neprestanim prepirom in očitanjem med sosedi. Izkušnja uči, da pri takih, od krajevnih razmer odvisnih odnošajih posameznik ne more dosti storiti za asanacijo svoje hiše, ker mu je nemogoče, odpraviti vzroke zdravstvenih nedostatkov. Le če se razlastijo in poderó cele skupine hiš, eventualno celi deli mesta in se iznova zgradé po drugem načrtu, je mogoče izvesti one preuredbe, ki so z ozirom na zdravje in blagostanje prebivalstva potrebne. Take asanacije v velikem slogu so se že izvedle. Omenjamo naj le Hamburga in Londona in nekaterih laških mest, kakor Napolja, Genove in Palerma. A v Ljubljani, dasi je deželno stolno mesto in središče Slovenije, bi tako velikanska preuredba v doglednem času ne bila mogoča. Promet je tu premajhen, da bi mestna uprava kdaj mogla dobiti in žrtvovati v tako asanacijo potrebne velikanske svote. Tu je segel vmes potres, ki je liki naravni samopomoči asaniral cele dele mesta. Posebno stare, v različnih ozirih nedostatne hiše so bile njegova žrtev. Hitro se je izdelal nov regulačni načrt, ki je upošteval vse higijenske zahteve, zasnoval se je dalje načrt kanalizacije, ki bo jednotno odvajala odtočne vode vsega mesta in jih očiščene zunaj mesta dovažala Ljubljani. Stavbna komisija in permanentna komisija za asanacijo stranišč in kanalizacije so bile neprenehoma na delu. Tako se je iz razrušene Ljubljane dvignila lepša, v zdravstvenem oziru popolnejša. Mnogo starih ozkih ulic je popolnoma izginilo, na njih mestu imamo danes široke ceste s krasnimi modernimi stavbami. Omenjamo naj le nekdanje Špitalske, sedaj Stritarjeve ulice, ki veže desni breg Ljubljanice z levim in ki preje nikakor ni zadoščala velikemu prometu. Danes teče po nji električna železnica in že z Marijinega trga se ti odpira preko širokih ulic krasen pogled na Mestni trg. Navajajmo dalje le Lingarjevo in Zatiško ulico, ki so iz pravih sotesk postale široke ulice z lepimi modernimi hišami. V drugih delih mesta zopet so nastale cele skupine novih stavb, ki odgovarjajo vsem zdravstvenim zahtevam. Koder regulacija še ni docela izvedena, je vsaj pričeta in vzbuja k posnemanju. V novi regulačni črti stoječe hiše kažejo okolici, koliko pridobe ulice veljave, hiše pa zraka

in svetlobe. A tudi kjer so se stare hiše le popravile in prezidale, so se temeljito asanirale. Tu so imele zdravstvene in stavbne komisije največ dela, zato je pa tudi uspeh popoln. Komunske ulice so danes v vseh mestnih delih skoraj docela odpravljene. Koder še obstajajo, tečejo po njih zaprti kanali, ki ne škodujejo hišam in okolici.

Pri straniščih so skoraj brez izjeme izvedene lončene cevi in angleški klozeti z izplakovanjem z vodo. Kanalizacija se od leta do leta izpopolnjuje in bo na podlagi temeljitega načrta kmalu popolnoma izvedena. Tako so se tekom kratkih let po potresu asanirali in modernizirali osrednji deli mesta, ki so bili iz krajevnih vzrokov v zdravstvenem oziru posebno neugodni.

Nekoliko drugačne razmere so bile v predmestjih. Akoravno je nekdanje obzidje Ljubljane padlo že koncem 18. stoletja, tedaj pred več ko 100 leti, so nekdanj zunaj mesta ležeči deli vendar še do polpretekle dobe ohranili predmestni značaj. To vidimo osobito, če se spominjamo na Karlovsko cesto, na Poljane, na Sv. Petra cesto, na nekdanjo Blatno vas in Kravjo dolino, kakošni so ti mestni deli bili pred potresom. Večinoma so tu stale neredno razvrščene pritlične, kvečjemu enonadstropne hiše z velikimi dvorišči in gospodarskimi poslopji, odzadaj vrt ali celo polje. Kanalizacije tu sploh ni bilo. Nahajali smo le greznice, a večinoma ne vodotesne in nepokrite. Ker so več ali manj vse hiše služile tudi v poljedelske in gospodarske namene, nahajali smo tu še druge zdravstvene nedostatke, ki izvirajo iz živinoreje in poljedelstva. Slabi hlevi brez kanalizacije in odprta gnojišča — na deželi vsled oddaljenosti posameznih posestev često brez škode — lahko postanejo v mestu pogibeljne. Tudi te razmere je korenito izpremenil potres, oziroma asanačna delavnost v popotresni dobi. V predmestjih so po potresu trpele mnoge hiše, ki so jih morali ali podreti ali popraviti. Tudi tu se je izvedla ista regulacija ulic in asanacija posameznih poslopij, kakor smo jo videli na delu v osrednjih delih mesta. Mnoge nekdanje ozke ulice so popolnoma izginile ali pa so se preuredile. Izmed mnogih drugih naj navedemo le bivšo Dolgo, sedanjo krasno Dalmatinovo ulico, dalje Kolodvorsko ulico od Sv. Petra ceste do Dalmatinove ulice. Leto za letom so se polagali tudi v teh delih mesta veliki cestni kanali, tako da so se več ali manj vse hiše mogle zvezati z osrednjo kanalizacijo. Ni nam treba poudarjati, kako velikega pomena je to v zdravstvenem oziru, osobito za one dele mesta, v katerih so razne obrtne in industrijalne naprave. Pri teh se često pojavljajo škodljive odpadne vode.

V teh predkrajih se še goji živinoreja in poljedelstvo. Tukaj je tedaj postala mogoča tudi kanalizacija hlevov in dvorišč.

A še v drugem oziru so napredovala v popotresni dobi nekdanja predmestja. Po silni katastrofi, ki je zadela Ljubljano, se je razvilo živahno stavbno delovanje. Na mestu razrušenih starih hiš, ki jih vsled regulacije često ni bilo mogoče postaviti na prejšnjem prostoru, je bilo treba graditi nove. Občinstvo je pa kmalu spoznalo udobnosti, ki jih nudijo moderne, vsem higijenskim zahtevam odgovarjajoče stavbe v primeri s starimi hišami. Tekom kratkega časa se je preselil velik del občinstva, ki je preje prebival v starih hišah sredi mesta, v nove stavbe. To je vedno iznova oživljalo stavbno delavnost. Kaj bi bilo naravnejše, kakor da so se nove hiše postavile v nekdanja predmestja, kjer so bile ulice širše, kjer se je mogla stavba prosteje razviti, kjer je imela dovolj zraka in svetlobe. In tako se je z lahkoto doseglo to, kar smatramo kot najvažnejšo točko stanovanjske higijene, decentralizacijo stanovanlišč in razprostranjenost mesta. Kjer so se pred potresom razprostirala polja in njive, so nastali krasni in zdravi mestni deli. Imenujemo naj Bleiweisovo cesto, Sodnijski trg in lepe ulice v njega okrožju in nove dele mesta, ki so se razvili na nekdanjem Del Cottovem in škofovem posestvu, za Gradom in na ljubljanskem polju ob Zaloški cesti. Kot poseben napredek moramo navajati, da so tudi delavski sloji uvideli udobnosti lastnih, na prostem ležečih hišic. Prej so ti sloji večinoma stanovali v zanikarnih, temotnih in vlažnih stanovanjih, v starih hišah sredi mesta ali po predmestjih. Odkar pa je moderna socialna delavnost tudi ubožnejšim slojem olajšala graditev lastnih stanovanlišč, razvila se je na tem polju živahna delavnost. Nastale so cele kolonije majhnih, a zdravih in ličnih delavskih hišic, tako ob Koleziji, tik Zelene jame, pa tudi zunaj mestnega pomerija v Rožni dolini in drugod. Že pri tej priliki moramo pohvalno omenjati društva za graditev delavskih hiš, ki je na Ljubljanskem polju za Bežigradom zgradilo dosedaj osem velikih stavb, v katerih so delavcem in obrtnikom na razpolago zdrava in svetla stanovanja. Po 15-letni najemščini postanejo ta stanovanja last najemnika, oziroma njegove rodbine.

Ljubljana je pač že pred potresom imela nekatere važne zdravstvene naprave. V prvi vrsti je omenjati izvrstnega vodovoda, ki so ga pričeli graditi l. 1888 in ki se je otvoril l. 1890. Kako bi bila Ljubljana izšla iz potresa, če bi ne bila imela vodovoda! Znano je, da je med nekdanjimi ljubljanskimi vodnjaki bilo

malo dobrih. Kdo ve, kako bi bil nanje vplival potres, koliko bi jih bil morda porušil in zasul in z grozo mislimo na to, kako bi bilo v tedanjih dneh, ko je prebivalstvo trumoma prenočevalo na prostem ali v lesenih barakah, vplivalo uživanje slabe pitne vode. Kaka nesreča, če bi se bila razvila še kaka epidemija! Z zadoščanjem se spominjamo, da je bilo zdravstveno stanje v potresnem letu posebno ugodno in gotovo ni malo k temu pripomogel izvrstni vodovod. Vplivalo pa je morda na to tudi izdatno gibanje in bivanje na prostem, ki je zdravju mnogo bolj prikladno, kakor so bila temna in zaduhla stanovanja osobito ubožnejših slojev pred potresom. Srečen naključek je bil tudi, da je bila v potresnem letu že dograjena nova moderna deželna bolnišnica.

Izmed drugih že obstoječih naprav, ki so v potresnem letu posebno dobro došle, naj omenjamo še Elizabetne otroške bolniščnice, bolniščnice za silo, razkuževalnice in pa l. 1881 otvorene moderne klavnice. Vse druge javne zdravstvene naprave, kar jih ima Ljubljana, je več ali manj prouzročil in pospešil potres, oziroma ustvarila jih je neumorna delavnost, ki so jo po katastrofi razvili poklicani faktorji, da dvignejo mesto iz razvalin in da pospešijo blaginjo ljudstva. Predvsem velja to o zdravniški in rešilni postaji v „Mestnem domu“ in o ljudski kopelji.

Novе hiše na prostoru porušene stare bolniščnice.

Nesreča, ki je zadela Ljubljano in ki je v osodepolni noči prebivalcem prizadela marsikatero težke telesne poškodbe, ki je občinstvo oplenila stanovališč in ga tirala na prosto podnebje, kjer je moralo prebiti tedne in mesece, je rodila prepričanje, da tudi Ljubljana potrebuje zavoda, ki bi v sličnih slučajih naglo mogel donášati pomoč, ki bi prevažal bolnike in ranjence, da potrebuje postaje, kjer občinstvo ob vsaki uri lahko najde zdrav-

niške pomoči. In tako se je s sodelovanjem ljubljanskih zdravnikov ustanovila rešilna postaja, ki razpolaga s potrebnimi ambulancami in z vso pripravo za slučaj kake nesreče ali poškodbe; tako se je v „Mestnem domu“ otvoril zdravniški ambulatorij za mestne ubožce, v katerem pa v slučaju sile tudi vsakdo drugi najde pomoči. Od pričetka l. 1900 sem poslujeta obe napravi prav uspešno in se vedno bolj uporabljata od strani najširših slojev. Skrb za telesno stanje občinstva rodila je ljudsko kopel, ki se je otvorila sredi leta 1900 in ki je že v tem kratkem času postala premajhna, tako da bo kmalu treba otvoriti enako kopel v drugem delu mesta. Onemogle meščane izkuša mestna uprava kar najbolje preskrbeti. Stara ubožnica na Karlovski cesti je spadala med one stare hiše, katerih zdravstvene nedostatke smo slikali v pričetku našega poročila. Radi tega se je otvorila l. 1900 v novo priklopljenem Vodmatu moderna, v zdravstvenem oziru vzorna mestna jubilejska ubožnica po Elberfeldskem sistemu. Medtem je bilo mogoče popraviti in asanirati staro ubožnico, tako da so nekateri onemogli someščani tudi v tej dobili zavetje. Za bolnike skrbi vzorno urejena in moderna deželna (1895), nova garnizijska bolnišnica (1900) in privatni sanatorij „Leoninum“. Ustanova, ki jo je pred leti volila Kranjska hranilnica, omogočila je graditi zavetišče za neozdravljive bolnike. Mnogovrstne so naprave proti pretečim epidemijam. Razkuževališče tik bolnišnice za silo in večje število razkuževalnih aparatov s formalinom skrbi za to, da se v kali uduši vsaka nalezljiva bolezen. Procvitajočemu „deželnemu pomožnemu društvu za bolne na pljučih“ je preskrbelo mesto (1907) zavetje in mu dovolilo otvoriti v „Mestnem domu“ „oskrbovalnico za jetičnike“. Mnogobrojne so naprave, ki služijo нравnemu in zdravstvenemu prospevanju mestne mladine. „Društvo za otroško varstvo in mladinsko skrb“ ščiti bedno, zapuščeno in osirotelo deco in ono mladino, ki je v vzgoji zanemarjena, ali v nevarnosti, da se zanemari. Salezijanski zavod na Rakovniku vzgaja zanemarjene in izprijene dečke v koristne člane človeške družbe. Občinski svet pa je ob priliki cesarskega jubileja sklenil, ustanoviti dnevno zavetišče za šoloobvezno mladino, enega obstoječih otroških vrtcev pa preurediti v varovalnico, v kateri bodo otroci na pr. delavskih slojev lahko ves dan in kjer bodo tudi dobivali tečno hrano.

Ko govorimo o zdravstvenem napredku mesta, omeniti nam je tudi novih šolskih stavb, pri katerih so se vpoštevale vse zadeve higijene, tako dekliške šole pri sv. Jakobu, v kateri so se za šolsko

Civilna bolnišnica s cerkvijo.

mladež napravile pršne kopeli, vzorne šole v Lichtenturničinem zavodu in pa višje dekliške šole in liceja, ki je tako po svoji sestavi in po razporedbi prostorov, kakor po zunanosti pravi kras za mesto. Skrb za šolsko deco je dalje napotila občinsko upravo, da je v podnožju Karavank v bližini Cerkelj kupila krasno ležeče posestvo in tu ustanovila počitniško kolonijo, ki jo je imenovala Zatišje. Tu si oslabei in slabokrvni otroci tekom počitnic v zdravem planinskem zraku osvežijo in okrepijo telo in duha. Kot poseben napredek v zdravstvenem oziru pa nam je omeniti uvedbe šolskih zdravnikov. Ljubljana je kot eno prvih avstrijskih mest uvidela veliko važnost te inštitucije. Pa tudi vse druge zdravstvene zadeve, kakor odvažanje smeti, čiščenje cest, odpravljanje prahu in dima so bile predmet neprestanim poizkusom in študijam. Žalibog teh vprašanj, kakor v drugih mestih, tudi v Ljubljani še ni bilo mogoče povsem uspešno rešiti.

Opetovano smo povdarjali, da je ta velikanski napredek zasluga mož, ki so v težkih letih po potresu bili na čelu mestne uprave. Naše poročilo ne bi bilo popolno, če bi se ne spominjali moža, čegar zasluga je, da je Ljubljana po potresu tudi v zdravstvenem oziru postala pravo moderno mesto. To je pokojni mestni fizik ljubljanski, dr. Ivan Kopriva. Moderna asanacija Ljubljane je v prvi vrsti njegova zasluga. Vsled svojih izrednih zmožnosti, vsled bistrega stvarnega razumevanja bil je naravnost poklican delovati na polju javnega zdravstva. Vesela in hvaležna mora biti Ljub-

ljana, da so hudi časi, ki so nastopili s potresom, na čelu zdravstvene uprave našli moža, kakoršen je bil on. Žalibog mu ni bilo dano, videti in uživati vseh uspehov svojega neumornega delovanja. Sredi najlepše delazmožnosti ga je 24. februarja 1906 nenadoma ugrabila smrt. Zato mu pa na tem mestu postavljamo skromen, a trajen spomenik!

Pogled na Marijin trg z desnega brega Ljubljanice.

HIGIJENA UMRLIH V LJUBLJANI.

Po potresnem letu se je pričel nepričakovano hiter razvitek Ljubljane na vseh poljih. Vsled razširjanja mesta in naraščanja prebivalstva je tudi skrb za javno zdravstvo zahtevala novih naprav oziroma odpravo zastarelih higijenskih nedostatkov, če naj se mesto razvije v resnično modernem smislu.

Že od začetka minolega stoletja obstoječe pokopališče pri Sv. Krištofu je postalo vzlic opetovanemu razširjanju v zadnjih desetletjih sčasoma za nadaljno uporabo popolnoma nesposobno; niti stari del, prenasičen z organskimi snovmi, niti novejši del nasute sestavine nista bila več v stanu razkrojevati pokopane mrliče. Tako vsled tega mrliči leta in leta niso več strohnjevali in je nastala skrajna potreba, zapreti to pokopališče. Leta 1906 (1. majnika) se je začelo pokopavati na novem pokopališču pri Sv. Križu. To novo pokopališče je po svoji legi na ljubljanskem polju primerno oddaljeno od mesta, pa tudi v najboljšem terenu za pospeševanje razpada pokopanih mrličev. Zatvoritev starega pokopališča ni le odpravila velikega zdravstvenega nedostatka, temveč je tudi omogočila bodoče razširjevanje mesta ob Dunajski cesti.

Pomanjkanje moderno urejene tržnice je za higijeno živil velik nedostatek. Zato je občinski svet sklenil soglasno, da se sezida javna mestna tržnica na Vodnikovem trgu; potem bo omogočeno strožje nadzorovanje živil glede njih kakovosti in sposobnosti, obenem bo omogočeno pravilno spravljanje živil (ledenice, hladilnice itd.) in zabranjeno ponesnaževanje ter zapraševanje, česar sedaj na odprtih trgih in ulicah ni lahko mogoče preprečiti; izboljšala pa se bode tudi snaga na javnih ulicah in po sedanjih tržiščih. — Z ozirom na tržno higijeno, oziroma higijeno živil bodi omenjeno, da se je v zadnjih letih osobito skrbelo za nadzorstvo v mesto pripeljanega mleka. Posebno se je pazilo na uredbo pekarij, ki so se opetovano, tako že leta 1896 in 1906, vse pregledale in so dobili tedaj peki stroga navodila glede ravnanja z moko oziroma s kruhom in glede uredbe pekaren. Tudi mesarjem so se podala v letu 1906 zopet nova navodila za spravljanje mesa v ledenico in glede stroge snage po mesnicah.

Napram pretečim epidemijam so se sestavile opetovano — vsakokrat, kadar se je bilo bati, da se zaneso epidemije iz tujine v naše kraje, tako n. pr. leta 1905, ko se je v Nemčiji pojavila kolera in je iz Rusije pretela kuga — posebne zdravstvene komisije. Te komisije so pregledovale predvsem hiše, ki so namenjene za prenočišča tujcem, potem gostilne ter so obhodile vse dele mesta. Povsod, kjer so se pokazali zdravstveni nedostatki pri stanovanjih, kanalih, straniščih itd., so naročale odpravo vseh nerednosti in so dosegle marsikako asanacijo. Z javnim zdravstvom je v najožji zvezi tudi odprava počestnega vlačugarstva, ki je brez zdravstvene kontrole razširjalo med prebivalstvom večkrat najusodnejše nalezljive bolezni. Novi župan je dal v to svrho izvršiti sklep občinskega sveta z dné 19. oktobra 1886 l. S tem se je vvedlo najstrožje zdravniško nadziranje in kaznovanje, kar je imelo na zdravstvo in nravnost mesta ugoden vpliv. Z raznimi nadaljnjimi odloki se je tudi suženjsko stanje in brezvestno izkoriščanje v prizadetih vrstah odpravilo in trajno onemogočilo.

Periško vprašanje je bilo večkrat, posebno leta 1898 in 1904, povod, da so se podala pericam stroga navodila glede ravnanja s perilom, kajti za razširjanje nalezljivih bolezni je umazano perilo posebno nevarno. Četudi je po predpisih novega stavbnega reda v vsaki hiši napravljena pralnica, je vendar še splošno običajno, oddajati perilo pericam v okolici. Zato je vedno nevarnost, da se z umazanim perilom raznašajo kali nalezljivih bolezni po mestu, ali iz okolice v mesto in nasprotno. V tem oziru bode le moderna javna parna pralnica v mestu mogla povsem zabraniti vedno pretečo nevarnost.

Ljubljana je z ozirom na naprave, ki jih zahteva javna higijena, vsekakor na stališču, kakoršnega

Pokopališka cerkev pri Sv. Križu.

še mnoga mesta niso dosegla. Tudi uspeh izboljšavanja zdravstvenih razmer je prav očividno, če pregledamo številke, ki jih podaja statistika umrljivosti.

V petletju 1886—1890 je znašala umrljivost v našem mestu povprečno 42·0 na tisoč prebivalcev; če pa odbijemo v mestu umrle tujce, le 25·8 na tisoč. To razmerje je padalo v letih, odkar se je v Ljubljani razvijala asanacija, skoraj trajno. Tako imamo l. 1906 le 30·5‰ za splošno umrljivost v mestu, za umrljivost domačinov pa le 19·1‰, l. 1907 — 30·4‰ ozir. 18·6‰, l. 1908 — 28·3‰ ozir. 16·2‰, l. 1909 — 30·2‰ ozir. 19·2‰. Tako ugodne številke za umrljivost izkazujejo najbolj zdrava mesta. Osobito umrljivost domačinov je dosegla v Ljubljani skoraj najnižjo številko v primeri z drugimi mesti.

Kolikega vpliva na število splošne umrljivosti v mestu je moderna nova deželna bolnišnica, je razvidno iz številke za leto 1896, ko je bila deželna bolnišnica do jeseni izven mestnega teritorija v drugi občini (Udmata). V tem letu je padla številka splošne umrljivosti do 25·7‰; takoj drugo leto, (po priklopljenju Udmata z bolnišnico k mestu) pa je zopet poskočila na 31·0‰. V edino deželno bolnišnico prihaja namreč iz vse Kranjske in še od drugod mnogo bolnikov iskat si zdravja. Ta obisk raste od leta do leta. To kažejo tudi rastoče številke onih mrličev, ki so umrli v zavodih. Do leta 1900 ni doseglo število v zavodih (bolnišnici) umrlih nikdar polovice vseh v mestu umrlih, v zadnjih letih pa je nad polovico vseh umrlih iz zavodov, tako leta 1906 58·8‰ vseh umrlih, leta 1908 celo — 61·9‰. V sličnem primeru raste odstotek umrlih tujcev, in tudi tu kaže leto 1896 velik padec (na 12·3‰) kot znak, da večina teh tujcev umrje v naši bolnišnici.

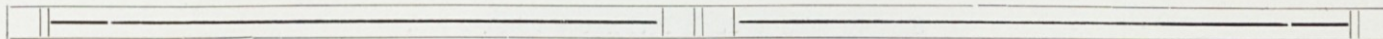
Pri vsem tem pa, da raste število bolnikov v bolnišnici, da torej raste tudi število umrlih tujcev, pada vendarle zdržema splošna umrljivost v mestu in se je umrljivost domačinov v zadnjih letih toliko izboljšala, da celo premaguje poslabšanje umrljivosti po tujcih.

Kar se tiče nastopanja nalezljivih bolezni, bodi omenjeno, da so se osepnice (koze) — nekdanj najhujša med našimi infekcijskimi boleznimi — pojavile zadnjič leta 1890 in 1893, in sicer sta v tem letu zboleli 2 osebi, kojih ena je umrla; od tedaj pa se ni pojavil noben slučaj. — Nastopanje davice se je po uvedbi zdravljenja s cepivom proti davici in po točnem naznanjevanju ter razkuževanju jako omejilo. Škrlatica je nastopala v večjih epidemijah leta 1900, 1901 in 1909, sicer pa le v posamičnih slučajih. Tudi

tu je strogo postopanje glede izolacije bolnikov in razkuževanje zabranilo opetovano večjo epidemijo. Legar, čegar nastopanje velja kot nekako merilo za krajevne zdravstvene razmere, ni našel po uvedbi vodovoda in razširjenji kanalizacije nič več tako ugodnih tal v našem mestu, kjer je bil poprej naravnost udomačen. Skoraj pri vseh slučajih v zadnjih letih se da dokazati vzrok infekcije izven mesta (v tujini), in velja to tudi za posamezne hišne epidemije legarja (1902 v artilerijski vojašnici, 1906 na Rakovniku). Vpeljava mestnega vodovoda po Ižanski cesti na Karolinsko zemljo, kjer je bilo še skoraj vsako leto vsled slabe pitne vode po več slučajev legarja, je imela že prvo leto (1907) uspeh, da ni nastopil niti eden slučaj več.

Za jetiko je umrlo leta 1890 — 24·26‰ vseh umrlih, 1895 — 19·50‰, 1900 — 20·77‰, 1905 — 20·50‰, 1906 — 22·39‰, 1907 — 22·60‰, 1908 — 19·64‰, 1909 — 16·65‰. Vendar te številke niso merodajne za sliko razširjenja jetike v mestu, ker jih povečujejo jetični bolniki iz tujine, ki prihajajo pogostokrat v zadnjem stadiju bolezni v bolnišnico. Ne glede na to pa je doba po začetni asanaciji še prekratka, da bi bil v tem oziru že mogoč napredek, ki bi se kazal v nižji številki umrljivosti. Tudi delovanje društva za boj proti jetiki, ki se je ustanovilo v Ljubljani med prvimi v Avstriji, bode sčasom doseglo še boljše in bolj razširjene uspehe. Osobito pa je pričakovati znižanje števila jetičnih potem, ko prodre med najširše sloje umevanje boja proti tej bolezni in razumevanje predpisov za strogo izvajanje osebne higijene.

Vobče moremo torej reči, da je Ljubljana od potresa nadalje najzdravejše mesto in zasluži, da se vsakomur priporoča prebivati v njem.

Slonova ulica (sedanja Prešernova ulica).

Prešernova ulica (prej Slonova ulica).

APROVIZACIJA LJUBLJANSKEGA MESTA.

dkar je začela vstajati iz potresnih razvalin moderna Ljubljana, je morala mestna uprava posvečati vso pozornost tudi aprovizaciji mesta.

V predpotresni dobi so bile ljubljanske tržne razmere do skrajnosti priproste. Uniformovan stražnik — brez poznanja živilsko-policijskih predpisov in brez smisla za higijeno — je nadziral trg za živila le zato, da je vzdrževal policijski red. Pisarniške tržne zadeve je reševal mestni gospodarski urad (ekonomat). Takoj prvo leto po potresu se je izvršila važna preuredba. Osnoval se je poseben urad za tržno nadzorstvo, in strokovno usposobljen tržni nadzornik naj bi vršil živilsko-policijsko službo v smislu prav takrat izdanega zakona o živilih. Pridelili so se mu tržni stražniki, ki naj bi vzdrževali tržni red in posebno gledali, da bi se ne prekupovalo pred 10. dopoldne. Zanimiva izprememba se je izvršila, ko se je prestavil l. 1901 zaradi nedostajanja prostora in zaradi uvedbe električne železnice živilski trg z Mestnega na Vodnikov trg. Kmalu se je pa izkazalo, da tudi ta prostor za hitro razvijajoče se mesto nikakor ne zadostuje. Na opetovano priporočanje župana Ivana Hribarja je sklenil l. 1903 ljubljanski občinski svet, da dovoli K 700.000 za zidavo moderne mestne tržnice, kjer naj bi se razvijal ves promet z vsakdanjimi živili. Zaradi nedelavnosti deželnega zbora kranjskega, ki je imel pritrčiti najetju posojila, se je vendar ta zadeva tako zavlekla, da je šele danes godna za uresničenje. Ravno to pa je povzročalo zadnja leta ljubljanskemu mestu na vseh koncih in krajih aprovizačne težkoče. Ker nimamo moderne tržnice, je Ljubljana gledé vsakdanjih živil vezana edino le na okolico in mora mirno gledati, kako pobirajo Opatija, Trst in druga južna mesta še daleč nad Ljubljano in tudi v Ljubljani sami najboljša živila. Zaradi nedostatka tržnice so tudi v Ljubljani vsa živila dražja, kakor bi bila, ako bi že imeli tržnico.

Ljubljanska mestna občina se je resno trudila nadomestiti ta nedostatek z raznimi manjšimi sredstvi. Osnoval se je poseben aprovizačni odsek, ki naj bi predvsem rešil draginjnsko vprašanje ljubljanskega mesta.

Porušena Robbova hiša na trgu Sv. Jakoba (Prešernov hram).

Za mesarje se je uvedel maksimalni tarif pri prodaji mesa, a za prehranjevanje siromašnejših slojev se je začelo l. 1896 klanje konj. Število zaklanih konj pa znaša še danes le 70—80 na leto in iz neumljivih predsodkov Ljubljanci ne marajo konjskega mesa, dasi se uživa drugod po večjih in manjših mestih v ogromnih množinah.

Mestna klavnica je potres malo občutila: prostori za klanje, izpiranje in hlevi so bili neznatno poškodovani, tako da se je klanje živine in drugo delo nadaljevalo brez posebnih ovir tudi v potresnem času. Močno pa je trpelo administrativno poslopje, v katerem je nameščena pisarna, stanovanje obeh uradnikov in stanovanje vratarja. Osobito v I. nadstropju je bilo zidovje tako hudo razpokano, da je bilo nadaljnje bivanje v dotičnih prostorih opasno. Zato je moralo uradno osebje več mesecev prebivati v kolibi sredi klavničnega dvorišča.

V popotresni dobi sta se velika in mala klavnica tlakovali nanovo in sicer z asfaltom, kar je odpravilo iz klavnih prostorov ves prejšnji smrad ter omogočilo obenem najstrožjo čistost. Kotli za obarjanje prašičev so se odstranili ter se je za kotle prizidal k mali klavnici poseben oddelek. Vodovod po vsej klavnici dobiva vodo naravnost iz mestnega rezervoarja. Voda se torej ne jemlje več iz vodnjaka ter se ne črpa iz Gruberjevega kanala, kakor v predpotresni dobi. Vpeljala se je tudi električna razsvetljava v vse klavnične prostore. Sedaj ima klavnica štiri obločnice in 52 žarnic. Bivša slaba kanalizacija klavnice se je izdatno izboljšala z zgradbo globokega glavnega betonskega kanala, v kateri so izpeljani vsi stranski kanali. Glavni kanal ima zelo strm padec, kar je neobhodno potrebno, da pobere izplakujoča voda vse odpadke in kri. Dva predora v kanal omogočata lahek dostop. Tudi notranja oprava se je nadomestila z novo, modernejšo: v klavnici za govejo živino so se nadomestile lesene mize z železnimi na kolescih, za izvažanje droba so se nabavili trije železni vozički, pregraje v hlevu

za svinje in drobnico so se zgradile iz betona, vrata v posamezne oddelke so se napravile iz železa, hkratu pa se sezidal tudi nov betonast kanal, ki olajšuje temeljito snaženje in razkuževanje svinjakov. Pod malo klavnico se je zgradila ledenica iz dveh etaž: v zgornjem je led, v spodnjem se vlaga meso. Za napolnitev te ledenice je potreba nad 300.000 kg ledu.

Občuten in velik nedostatek naše klavnice je, da ni neposredno zvezana z železniškim tirom, z živinskim prekladalščem, s čimer bi odpadlo preganjanje in prevažanje živine po mestu. Vsaj deloma se je odpravil ta nedostatek s tem, da se je nabavil praktičen voz za prevažanje prašičev z železniških postaj v klavnico.

Ko so leta 1905 napovedale okoličanske mlekarice vojno, je začela prodajati mestna občina mleko v lastni režiji. Okolica pa je vseeno zmagala neorganizovanega meščana in za konkurenco nepripravljeno mestno občino. Vendar je magistrat za prodajo mleka vvedel poslej najstrožje nadzorstvo; mleko na trgu se pregleduje, posodje mora imeti le litersko mero ter je vedno pod kontrolo. V svrhu strožje kontrole nad drugimi živili je prosila mestna občina ljubljanska opetovano za ustanovitev državnega preskuševališča za živila v Ljubljani. Leta 1908 je občinski svet nanovo oddal službo tržnega nadzornika praktičnemu strokovnjaku-živinozdravniku, ki naj bi nadzoroval animalska živila ter vsa hranila na ljubljanskih trgih; obenem so se vsi tržni predpisi iznova razglasili ter poslej izvrševali z neizprosno oostrostjo na korist meščanom. Najvažnejši sklep pa je storil občinski svet letos s tem, da se je odločil za osnovanje posebne posredovalnice za vnovčevanje živine, mesa, mleka in drugih animalskih živil. Ta zavod ima nalogo za daljšo bodočnost izdelati najobsežnejše aprovizračne načrte, kakor tudi s posredovanjem med konsumentom in producentom že takoj dejansko in sestavno reševati aprovizračno vprašanje ljubljanskega mesta, tako s stališča druginje, kot s stališča higijene.

MESTNI VODOVOD.

Največjih zaslug za vzorni mestni vodovod si je pridobil tedanji občinski svetovalec in sedanji župan Ivan Hribar. V seji občinskega sveta dne 21. decembra 1882 je stavil in utemeljil svoj samostalni predlog, naj se zaradi silne potrebe vodovoda in v prosepah predpriprav ustanovi poseben odsek šesterih členov. Ta predlog je bil sprejet in v odsek so bili voljeni dr. Josip Drč, Fran Fortuna, Ivan Hribar, Josip Tomek, Fran Žužek in dr. Josip Dornig. Vodovodni odsek se je konstituiral v svojej prvi seji dne 25. maja 1883 l., izvolivši Ivana Hribarja za načelnika in dr. Josipa Drča za namestnika. Po odstopu dr. Drča je bil za načelnikovega namestnika izvoljen Vaso Petričič.

Kot plod petletnega vztrajnega truda in proučevanja vseh okolnosti je predlagal načelnik vodovodnega odseka dne 19. marca 1888 l. občinskemu svetu ljubljanskemu napravo mestnega vodovoda v tem smislu, kakor se je pozneje tudi izvršil. V svojem poročilu je navajal poročevalec, da se nedostajanje zdrave pitne vode čuti v Ljubljani že davno. V vsem mestu namreč ni bilo več kot 12 javnih vodnjakov. Prebivalstvo si je pomagalo pač s tem, da je zajemalo vodo iz zasebnih vodnjakov, a to je bilo možno le, dokler je bil dotok vode zadosten. Ako pa je zaradi suše začelo zmanjkovati vode v zasebnih vodnjakih, so jih hišni lastniki zaprli, in večina prebivalstva je morala uporabljati vodo iz javnih vodnjakov. S kakšnimi neprikljankami se je bilo boriti semtertje, o tem govorita sledeča, leta 1876 sestavljena izkaza o vodnjakih v Ljubljani.

Mesto je štelo: V notranjem mestu 316 hiš in 46 zasebnih vodnjakov, na Poljanah 108 hiš in 50 zasebnih vodnjakov, na Št. Peterskem predmestju 166 hiš in 50 zasebnih vodnjakov, na Kapucinskem predmestju 96 hiš in 55 zasebnih vodnjakov, v Gradišču 81 hiš in 40 zasebnih vodnjakov, na Karlovskem predmestju 34 hiš in 19 zasebnih vodnjakov, v Krakovem 77 hiš in 25 zasebnih vodnjakov, v Trnovem 92 hiš in 20 zasebnih vodnjakov.

Naravno je, da so se v takih razmerah, ki so postajale vedno neugodnejše, izmed občinstva čule hude pritožbe. Mestnemu zboru se je bilo treba opetovano pečati z vprašanjem, kako bi se tej nadlogi odpomoglo. Prvi poizkus se je storil s tem, da se je v seji z dne 20. maja 1870 l. sklenilo preiskati mestne vodnjake. To preiskavo je izvršil profesor Baltazar Knapič, ki je konstatiral, da je pitna voda v Ljubljani večinoma tako pokvarjena, da bi bila v slučaju epidemije zdravju jako nevarna.

Mestni zbor je nato sklenil napraviti na Marijinem trgu vodnjak, ki bi dobival vodo iz starega vodovoda s Tivolskega hriba, drug vodnjak pa na Križevniškem trgu z nadanjo (talno) vodo. Na vodovod, ki bi preskrboval vse mesto z dobro in zdravo pitno vodo, niso tedaj niti mislili. Pa celó ta skromni sklep občinskega sveta se ni izvršil.

Leta 1877 se je ustanovil stalen mestni zdravstveni svet, v katerem je prišlo poleg družega tudi na razgovor vprašanje glede splošnega vodovoda za mesto Ljubljano. V tedanjih razmerah občinskega sveta pa je ostalo tudi delo zdravstvenega sveta za vodovod brezuspešno, dokler ni l. 1882 vzel v prenovljenem občinskem svetu inicijativo za to pereče vprašanje v svoje roke občinski svetnik Ivan Hribar, ki je misel o napravi prepotrebnega vodovoda tudi srečno udejstvil.

Poleg predsednika Ivana Hribarja in njegovega namestnika Vasa Petričiča so delovali v vodovodnem odseku občinski svetovalci Fran Potočnik, Fran Ravnihar in Josip Tomek, odposlanec stalnega mestnega zdravstvenega sveta dr. Ivan Kapler ter veščaki Jan Čermák, Jan Duffé, Jaromir Hanuš, Vladimír Hráský, Baltazar Knapič, Fran Poka de Pokafalva in Fran Vik.

Takoj v prvi seji 25. maja 1883 l. se je izrekel odsek za napravo takega splošnega vodovoda, ki bi preskrboval mesto s pitno vodo in z vodo za vso ostalo porabo. Uvažujé vse okolnosti in posebnosti ljubljanskega mesta se je sklenilo vodovod urediti tako, da bo dovajal v mesto s 30.000 prebivalci vsak

Vilharjeva (zdaj Urbančeva) hiša na Marijinem trgu.

dan po 100 litrov vode za osebo, torej vsega skupaj 30.000 hektolitrov na dan. Kot veččaka za raziskavo vodâ v ljubljanski okolici sta bila pozvana kemik profesor Baltazar Knapič in ravnatelj geološkega državnega zavoda na Dunaju, Dionizij Stur.

Urbančeva (prej Vilharjeva) hiša na Marijinem trgu.

Na odsekov predlog so se preiskovali poleg podzemeljske vode izvirk v zverinjaku na Studencu in v Babinem dolu, dalje vode Sava, Bistrica, Gradaščica in Gameljski potok ter po nasvetu Dionizija Stura ravnina od Skaručine proti Cerkljam. Te preiskave sta izvršila največ inženier Jaromir Hanuš ter inženier Fran Žužek.

Končno je na podlagi vseh raziskav konštatoval Dionizij Stur, da je podzemeljska voda Ljubljanskega polja istega izvora, kakor voda, ki priteka izpod zemlje pri Skaručini in na Povodji, torej ne filtrovana savska voda, kakor se je do tedaj domnevalo.

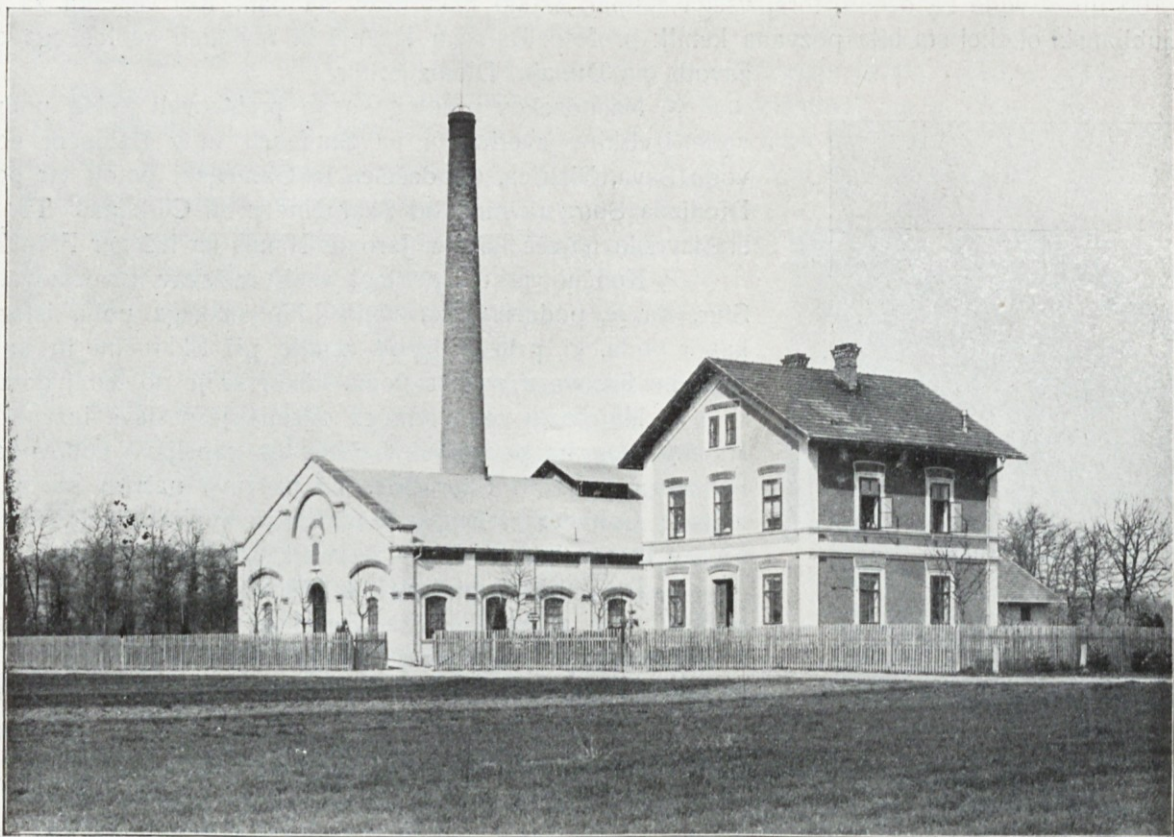
Na poziv vodovodnega odseka je sestavil inženier Vladimir Hraský program podrobnih načrtov za napeljavo vodovoda z Ljubljanskega polja in Skaručine. Za napravo načrtov sta se ponudila inženier Oskar Smreker iz Mannheima in Friderik Passini, pooblaščenec tvrdke barona Karla Schwarza & Ko. z Dunaja.

Po daljših raziskavah in posvetovanjih je vodovodni odsek odobril prvo alternativo Smrekerjevega projekta za dobivanje vode z Ljubljanskega polja ter je predložil občinskemu svetu proračun za 485.486 gld. za napravo splošnega vodovoda v Ljubljani.

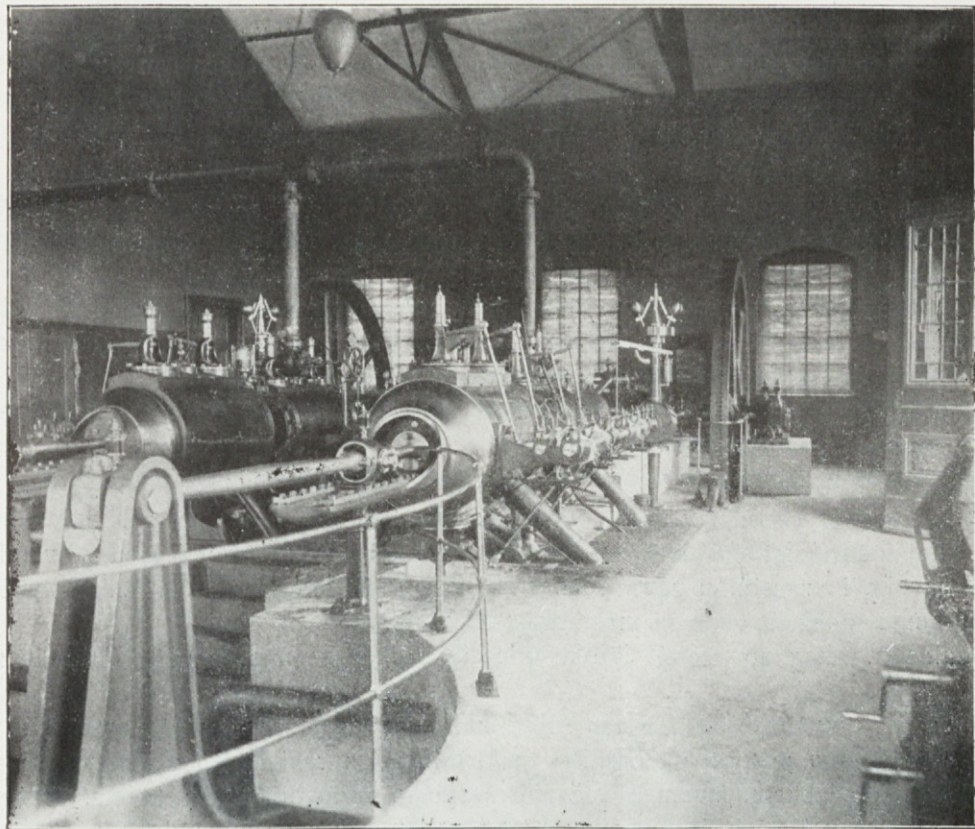
Ta predlog vodovodnega odseka je bil v občinskem svetu tudi sprejet, in delo se je pod vodstvom inženierja Smrekerja in pod nadzorstvom vodovodnega odseka pričelo takoj v jeseni l. 1888.

Vsled raznih ovir zaradi visoke nadanje vode tekom l. 1889 se je dovršil vodovod, pri katerem so sodelovali razni domači in tuji podjetniki, spomladi l. 1890, tako da se je prvič raztakala voda po našem

Mestni vodovod.

V strojnici mestnega vodovoda.

mestu dne 17. maja 1890 l. — Slovesno otvorjen je bil mestni vodovod dne 29. junija 1890 l. Tedaj je imel občinski svet ljubljanski slavnostno sejo, pri kateri je bil načelnik vodovodnega odseka, Ivan Hribar za izredne zasluge pri vzorno izvršenem vodovodu soglasno izbran častnim meščanom ljubljanskim.

Obratovanje novega mestnega vodovoda je bilo takoj spočetka vzorno. Mesto je imelo vedno na razpolago dovolj najboljše pitne vode za vse domače in sanitarne potrebe.

Sedaj šele je uvidelo prebivalstvo, kakšne dobrote uživa od toli srečno izpeljanega vodovoda, ki je zlasti v poznejših letih povzdignil Ljubljano na nivô najzdravejših mest naše države. Zlasti v potresnem letu 1895 se je izkazala solidnost vodovodnih naprav, kajti vodovodno omrežje je kljub elementarnim prekucijam ostalo popolnoma intaktno in tudi stavbe so vsled potresa le neznatno trpele.

Vedno obširnejše zahteve pa so se pričele staviti mestnemu vodovodu zlasti po potresu l. 1895, ko se je pričela Ljubljana prezidavati in modernizovati. Prvotne skromne naprave po starih hišah so se umaknile razkošno urejenim modernim, ki zahtevajo neprimerno večjo porabo vode.

Poleg samostojnih izlivkov za vsako stanovanje nahajamo splošno vpeljana izplakovanje stranišč z vodo ter kopeli in pralnice po vseh boljših hišah.

Od l. 1895—1910 je mestnemu vodovodu priraslo 787 novih hiš s 5895 izlivki.

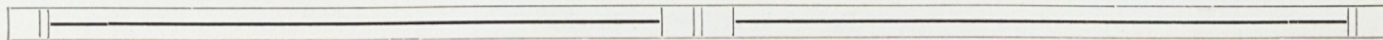
Poleg teh izlivkov je priraslo v starih hišah okroglo 700 izlivkov, tako da šteje mestni vodovod od l. 1895 do 1910, torej v štirinajstletni dobi, za 787 hiš in 6595 izlivkov več. Razen privatnim stavbam odaja se voda tudi javnim in zasebnim zavodom, ki so se zgradili po potresu. Ti zdravstveni in industrijalni zavodi jemljejo ogromne množine vode iz mestnega vodovoda.

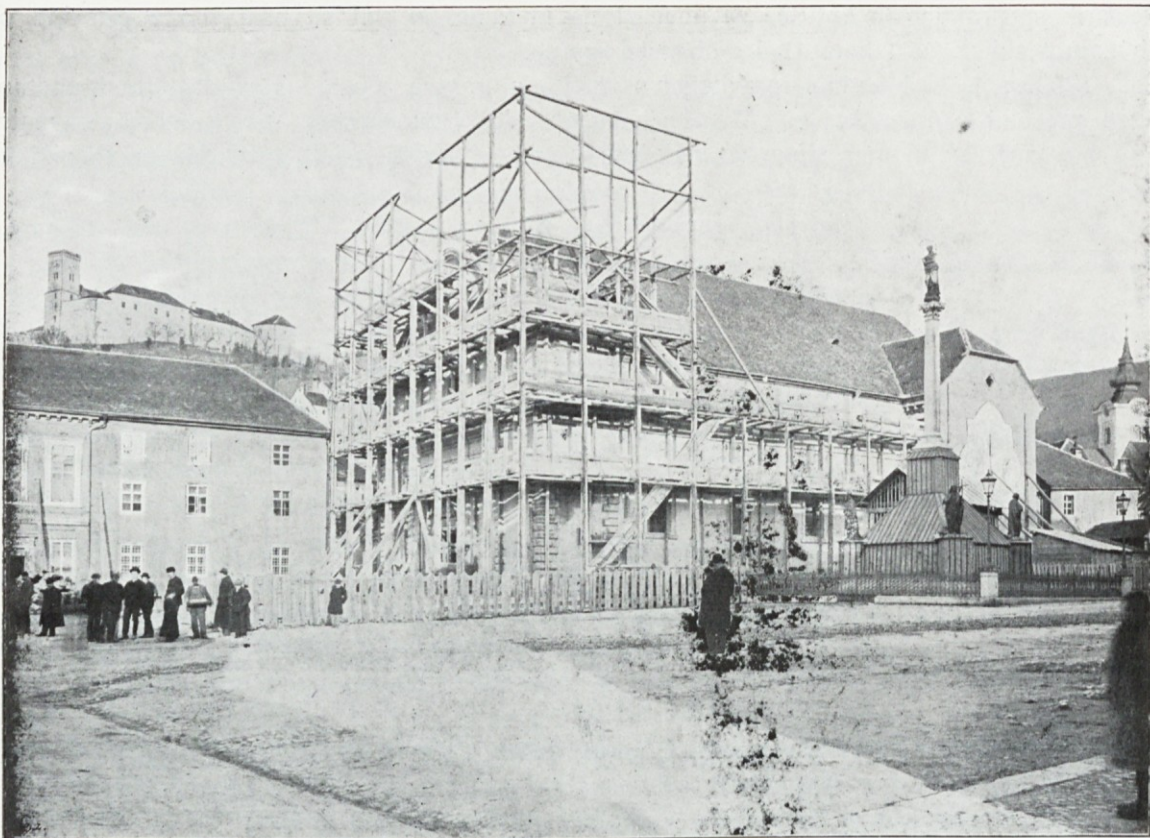
Vsled regulacije mesta so nastale široke ulice in trgi, ki se morajo poleti škropiti z vodo iz mestnega vodovoda.

Vsi ti faktorji so povzročili, da je sicer obilno zasnovani mestni vodovod postal vendarle nezadosten. Direktorij mestnega vodovoda je torej na predlog vodovodnega upraviteljstva v svoji seji dne 27. februarja 1905 sklenil priporočiti občinskemu svetu povečanje mestnega vodovoda v tem smislu, da se najprvo položi od vodovodne zajemalnice v Klečah še ena glavna vodovodna cev s premerom 400^{mm} v mesto, — pozneje pa naj se razširi tudi zajemalnica, kjer je izkopati še en vodnjak za nove črpalke.

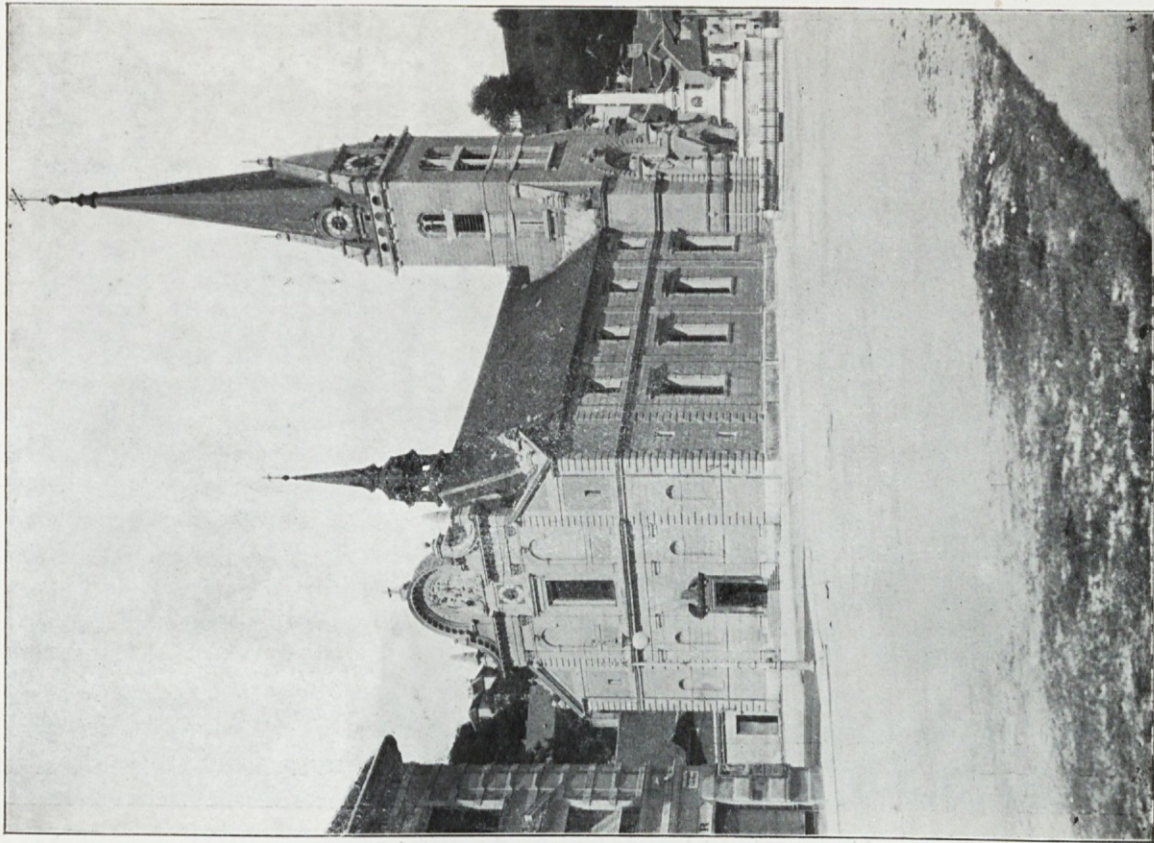
Razširiti je strojnico in kotlišče za nove stroje in kotle, ki naj se postavijo v principu po vzorcu dosedanjih naprav, ki so se tekom 15 let obnesle vzorno.

Leta 1898 se je vodovodno upraviteljstvo stavilo z upravo mestne elektrarne pod enotno vodstvo. Uradi so se preselili v novozgrajeni „Mestni dom“. Vodovod upravlja poleg tehnika-ravnatelja dvoje strojnikov, dvoje kurjačev, monter, sluga ter v slučaju potrebe posebej najeti monterski pomočniki in delavci.

Reduta in cerkev sv. Jakoba.

Prenovljena cerkev sv. Jakoba.

Nova mestna dekliška osemrazrednica (prej reduta).

MESTNA ELEKTRARNA.

PREDPRIPRAVE.

Velikanski napredki v elektrotehnični stroki koncem 19. stoletja so prepojili v zadnjih desetletjih vso javnost z navdušenjem za to moderno silo, ki si je hipoma osvojila prvenstvo na polju razsvetljave in prevajanja gonilnih moči.

Kakor druga večja mesta, tako tudi novodobna, razvijajoča se Ljubljana ni hotela ostati zadnja med občinami, ki so pričele izkoriščati elektriko v svrhu razsvetljave in kot gonilno silo pri mali industriji.

Ugodna prilika se je nudila mestnemu zastopu ljubljanskemu leta 1896, ker je z 19. novembrom tega leta potekla dne 31. marca 1860 l. za dobo 35 let s tukajšnjo plinarniško delniško družbo sklenjena pogodba glede oskrbovanja javne mestne razsvetljave.

Občinski svet ljubljanski je v svoji seji dne 16. julija 1889 l. sklenil odpovedati to pogodbo.

Tedaj se je v občinskem svetu ljubljanskem prvič pojavila resna misel, ustvariti Ljubljani na njene lastne stroške električno napravo, ki naj bi preskrbovala javno mestno razsvetljavo, obenem pa odajala električno energijo za razsvetljavo javnim in zasebnim poslopjem. Dalje naj bi se omogočila tudi malim obrtnikom, ki si do tedaj niso mogli postaviti svojih lastnih motorjev, delovršba z električno gnanimi stroji.

V občinski seji dne 27. novembra 1889 leta se je izvolil poseben odsek petih členov (načelnikom odseka je bil izvoljen deželni inženjer V. Hraský), ki je prevzel nalogo, proučiti vprašanje glede ustanovitve lastne mestne električne naprave v omenjenem okviru.

Pozvale so se predvsem razne tuzemske in inozemske tvrdke, naj predlože svoje načrte in proračune.

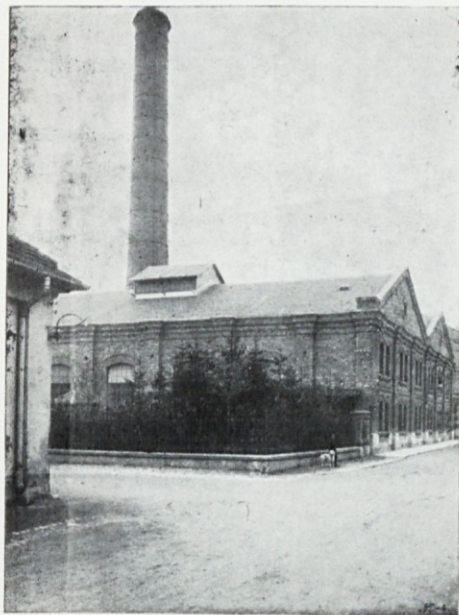
Za izkoriščanje vodnih moči so se nasvetovale različne vodne naprave ob reki Savi in sicer pri Jami pod Kranjem in nižje pri Prašah, Medvodah in pri Vikrčah pod Šmarno goro. Tudi vodna sila naše Ljubljanice pri Fužinah se je vzela v pretres, a ta načrt se je takoj opustil zaradi nedostajanja zadostne vodne sile.

Pomnoženi odsek se je po daljših posvetovanjih prepričal, da je za ljubljansko električno napravo upoštevati edinole vodno moč Save pri Jami pod Kranjem. Vsi drugi projekti ne morejo priti v poštev, ker je drugod vodna sila nezadostna in bi bila vodna naprava v razmerju s pridobljeno množino električne energije veliko predraga.

Po raznih načrtih in proračunih bi bila vodna naprava ob Savi s potrebnim razdelilnim omrežjem vred veljala do 1,600.000 K — medtem, ko je bila primerna parna naprava v mestu z omrežjem vred proračunjena le na 800.000 K.

V svrhu končnega proučenja je poslal občinski svet tri člene elektrarniškega odseka na pot, da se po drugih krajih na licu mesta prepričajo o uredbi in uspevanju takih električnih naprav. Ta deputacija je v spremstvu župana P. Grassellija pregledala sedem večjih elektraren po raznih avstrijskih mestih. Uspeh potovanja je bila izjava elektrarniškega odseka, da projektov za izkoriščanje vodnih sil pri danih razmerah sploh ne more priporočati, ker bi bila tudi vodna naprava na Savi pri Jami nezanesljiva, zlasti zavrholo neenakomerne množine vode. Tudi ni priporočati preko 15 km dolgih elektrovodov od Jame do Ljubljane. Zaradi gotovosti obrata bi se morala v mestu postaviti še posebna parna reserva, ki bi tudi veljala še posebej ogromne vsote.

Take reserve sicer projektantje niso vzeli v proračun, vendar pa je v tem slučaju neobhodno potrebna. Končno je odsek nasve-toval, da naj se zgradi parna električna naprava za dvostopni izme-

Mestna elektrarna.

nični tok in sicer centrala za 5500, elektrovodna mreža pa za 7600 inštaliranih žarnic po 16 norm. sveč. V to svrho naj se najame 800.000 K posojila. Občinski svet je te predloge sprejel v svoji seji dne 12. decembra 1894 leta z dostavkom, da naj se elektrarniški odsek vendar še obrne do kakega elektrotehničnega strokovnjaka, ki naj bi še enkrat presodil vse predložene projekte, predno se prične z gradnjo električne naprave.

O končnem uspehu nadaljnjih raziskav in posvetovanj je poročal ravnatelj Senekovič v seji občinskega sveta dne 12. marca 1896 leta. Povedal je, da je elektrarniški odsek, oprt na sklepe občinskega sveta, povabil profesorja Karla Schlenka, načelnika elektrotehničnega oddelka na c. kr. tehnološkem muzeju na Dunaju, v Ljubljano ter mu je na podlagi načrtov obrazložil nameravano gradnjo nove mestne elektrarne.

Imenovani strokovnjak se je natančno poučil o ljubljanskih razmerah ter je odsvetoval nameravano napravo z izmeničnim tokom, kakoršno je sklenil občinski svet v seji dne 12. decembra 1894 leta. Povdarjal je negospodarsko obratovanje, ker bistvo izmeničnega toka zahteva neprestano delovanje strojev, ponoči in podnevi, tudi če bi gorelo samo par svetilk, medtem ko centrala za istomerni tok deluje s pomočjo akumulatorjev tako, da teko parni stroji le tedaj, ko je poraba toka res izdatnejša. Izmenični tok tudi ni tako pripraven za nagon malih motorjev ter je poleg vsega nevaren človeškemu življenju. Naposled je omenil električne cestne železnice, ki se morebiti zgradi v Ljubljani, ter je pripomnil, da je za obrat take železnice predpogoj istomerni tok.

Elektrarniški odsek je uvaževal vse te razloge in prišel do prepričanja, da bi pri ljubljanskih razmerah bila delovršba z istomernimi toki s tremi elektrovodi po projektu tvrdke Siemens in Halskega v gospodarskem oziru brezdvomno ugodnejša, kakor katerikoli sistem za izmenične toke.

Naprava za istomerne toke bi ne bila dražja kot ona za izmenični tok, centrala pa bi delovala bolj ekonomsko, ker bi stroji šli le zvečer in sicer polnoobteženi; preko polnoči in čez dan pa bi parna centrala popolnoma mirovala, ker bi v tem času prevzeli dodajo elektrotoka akumulatorji. Daljave v Ljubljani pa tudi niso tolike, da bi se z istomernim tokom ne moglo izhajati. Po daljšem posvetovanju je prišel odsek do zaključka, da naj se naprava ljubljanske elektrarne izroči dunajski tvrdki Siemens in Halskega, ki je predložila najbolj natančne projekte in je stavila povoljne pogoje. Ta nasvet je po sklepu občinskega sveta tudi obveljal. Uresničil pa je ta veliki projekt prihodnje leto župan Ivan Hribar.

GRADNJA IN OBRAT ELEKTRARNE.

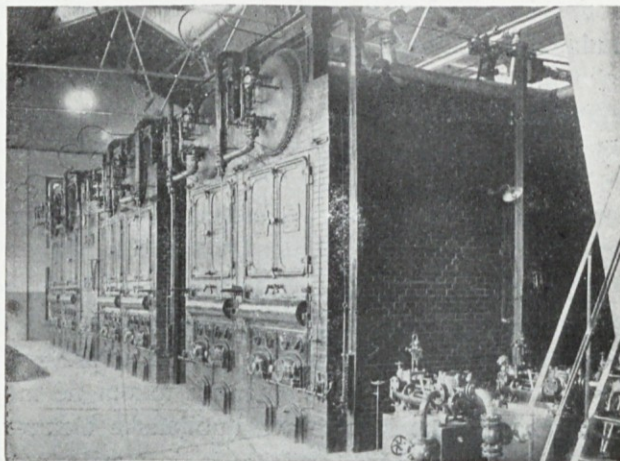
Spomladi leta 1897 se je po načrtih dunajske tvrdke Siemens in Halskega in po navodilih elektrarniškega direktorija, čegar načelnik je bil c. kr. gimnazijski ravnatelj Andrej Senekovič, pričela graditi ljubljanska mestna elektrarna.

Strojna centrala se je zgradila v Slomškovi ulici ter obsega 1075 m² zazidane ploskve. Glavno poslopje obstoji iz 426 m² velike strojnice in 462 m² velikega kotlišča, raznih drugih podzemskih in nadzemskih prostorov, ki služijo različnim namenom. Na dvorišču so skladišča za 100 vagonov premoga in mehanska delavnica. Omeniti je 40 m visokega dimnika, ki je namenjen za 12 kotlov in ima še na vrhu 2¹/₂ m svetlobe.

V strojnico sta se prvotno postavila dva parna stroja po 200 učinkovitih konjskih moči in dva dinamska stroja za 300-voltni istomerni električni tok po 140 kilovatov.

V strojnici, kjer je prostora za 6 parnih kotlov, sta se postavila prvotno le 2 kotla po 167 m² kurilne ploskve in razne naprave za napajanje kotlov. Za dobavo vode, ki se jo rabi za napajanje kotlov in za kondenzacijo para pri strojih, je poleg kotlišča na dvorišču izkopen sedaj 36 m globok vodnjak.

Iz elektrarniške centrale so se napeljali podzemski kabli do akumulatorske postaje v mestni hiši. Tu se je postavila baterija, ki ima 180 členov in oddaja pri 252—120 amperjih 756—1015 amperskih ur kapacitete. Tu se regulira napetost po vsem mestnem omrežju in odtod vodijo napajalni in razdeljalni kabli električni tok na prostore, kjer se ga rabi.

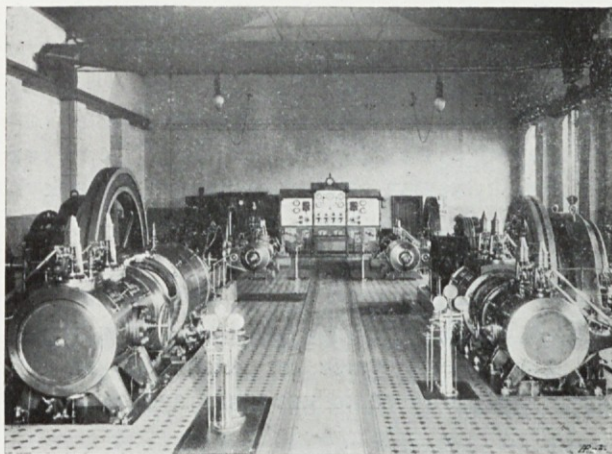

V strojnici mestne elektrarne.

Prvotno se je za elektrarniško omrežje položilo poleg postranskih hišnih zvez 35.066 m podzemskih kabljev in okroglo 75.000 metrov prostovodečih golih bakrenih žic.

Električni del je uredila tvrdka Siemens in Halskega, ki je izgotovila javno mestno razsvetljavo ter obenem prevzela tudi električne napeljave po hišah. Parne stroje in kotle je dodala brnska tvrdka „Prva brnska tovarna za stroje“, stavbna dela je večinoma izvršila Kranjska stavbna družba, ostala dela pa so se oddala raznim ljubljanskim in tudi tujim podjetnikom.

Tako dovršena prvotna električna naprava je bila koncem leta 1897 dogotovljena in 1. januarja leta 1898 je prvič zažarela naša bela Ljubljana v električni svetlobi. Javne ulice in trge je spočetka razsvetljevalo 794 žarnic in 48 obločnic. Istočasno je bila električna luč vpeljana tudi v večino javnih poslopij.

V strojnici mestne elektrarne.

Zasebnih odjemalcev je imela elektrarna početkoma le malo, toda kmalu je tudi meščan, ki je gledal dotlej to novotarijo dokaj oprezno, spoznal dobrote električne razsvetljave ter je pričel uvajati si električno luč in gonilno silo.

Že tekom prvega leta so se neprenehoma oglašali odjemalci za luč in električne motorje. Koncem leta 1898, torej po enem letu obstoja, je štela elektrarna že 149 odjemalcev s 6358 žarnicami, 89 obločnicami, 12 motorji z 11 konjskimi silami in tremi aparati — skupaj s 3886 hektovatov. — Tekom leta se je proizvedlo 3.217.947 hektovatov. Elektrarna pa je prejela za ta tok 80.645'82 K.

Ker so se neprenehoma oglašali novi, večji in manjši odjemalci, se je pokazalo že prihodnje leto, da je to podjetje, ki je imelo od začetka toliko nasprotnikov med ljubljanskim prebivalstvom, zasnovano celó

premajhno. Temu pa je bilo kaj lahko odpomoči, ker je bila elektrarniška centrala že prvotno obširneje zgrajena, tako da je bilo treba postaviti le nove kotle in stroje v že obstoječe poslopje.

Mestni občinski svet je torej v svoji seji dne 28. aprila 1899 rade volje sklenil, to cvetoče mestno podjetje razširiti in je dovolil potrebni kredit za izdatno povečanje mestne elektrarne.

V kotlišču sta se postavila še dva nova parna kotla iste velikosti kakor prvotna, v strojnici se je postavil tretji parni stroj za 350—400 konjskih moči, zvezan z dinamskim strojem za 320 kilovatov. V mestni hiši pa se je postavila poleg že obstoječe še ena akumulatorska baterija enake velikosti. Položili so se tudi novi kablji med centralo in akumulatorsko baterijo, tako da je sedaj okrepljena naprava zadoščala do leta 1905, ko se je morala razširiti nanovo. Medtem, ko je prvotna elektrarniška naprava stala **1,036.021·47 K**, investovalo se je leta 1899 nadaljnjih **309.844·30 K**, tako da je bilo koncem leta po prvem povečanju v mestno elektrarniško podjetje investovanih skupaj **1,345.865·77 K**.

Sedaj šele se je začela elektrarna tudi gmotno razvijati. Z novimi odjemalci rasli so dohodki podjetja. Vsled ogromnih izdatkov za obrat in vzdrževanje vse naprave, vsled neprimerno visokih davkov in amortizovanja investovane glavnice je donášala elektrarna v prvih letih le skromne dobičke. Ko pa je leta 1899 dne 20. julija občinski svet ljubljanski sklenil s tvrdko „Siemens in Halskega, akcijsko družbo“ na Dunaju jako ugodno pogodbo glede dodaje električnega toka za obrat električne cestne železnice in ko je ta železnica dne 6. septembra l. 1901 pričela voziti, je dobila mestna elektrarna nov vir dohodkov, ki so z doneski drugih odjemalcev pripomogli mestni elektrarni do sedanjih sijajnih uspehov. Sedaj se je šele pokazalo, kakšen gospodarski pomen ima elektrarna za upravo ljubljanskega mesta.

Iz lastnih prihrankov si je postavila elektrarna leta 1904 zopet dva nova parna kotla enake velikosti, kakor so prejšnji štirje. Ta nova naprava je stala 49.075·73 K, ki jih je plačala elektrarna brez najetja novega posojila. In ko je bilo leta 1905 potreba postaviti nov parni pregrejevalec ter četrti stroj za 800 konjskih moči, zvezan z dinamostrojem za 525 kilovatov, plačala je elektrarna za to novo napravo celo vsoto **108.394·50 K** iz lastnih dohodkov.

Leto za letom se je povečevalo tudi podzemsko in nadzemsko elektrovodno omrežje, da je bilo mogoče oddajati električno energijo tudi v oddaljene dele mesta. Potrebne prestrojevalne naprave za od-

dajanje višje napetega toka, kakoršnega rabi električna cestna železnica, so veljale 39.662·74 K. Ta vsota se odplačuje s 4·5⁰/₆ obrestmi vred v 25 anuitetah po 2674·82 K.

Za povečanje elektrovodnega omrežja javne razsvetljave, za razne prizidave v elektrarniški centrali, za nakup novih elektroštevcev i. t. d. se je izdalo v tem času 97.295·77 K.

Koncem leta 1905 je bilo torej investovanih v mestnem elektrarniškem podjetju že 1,600.631·77 K, medtem ko znaša ves skupni dolg pri Mestni in Kranjski hranilnici z napravami za električno železnico vred le 1,436.862·74 K. Ostale investicije so se plačale že iz prihrankov, ki jih je prištedila elektrarna v prvih 8 letih svojega obstoja. — Vrhu tega se je odplačalo v tem času tudi 81.263·53 K na račun dolga.

Za proizvodnjo para služi 6 parnih kotlov po 167 m² kurilne ploskve kar daje skupaj 1002 m² kurilne ploskve. Napetost para je 11 atmosfer. Ta par služi za gonilno silo štirim parnim strojem, ki imajo skupno 1600 do 2000 konjskih moči ter so zvezani neposredno s 4 dinamskimi stroji, dajočimi skupno 1100 do 1200 kilovatov.

Poleg omenjene oprave v centrali delujejo vzporedno dve akumulatorski bateriji za luč in ena posebna baterija z napetostjo 500—550 voltov za električno cestno železnico. Obe bateriji za luč imata skupno 360 členkov in 100 kilovatov kapacitete pri peturnem izpraznjevanju. To se pravi, da 2000 žarnic po 16 sveč lahko gori pet ur dolgo samo z akumulatorsko baterijo brez strojev v centrali. Ako bi pa delovali vsi stroji v centrali z baterijami vred, zadoščala bi ta sila za 25.000 istočasno gorečih 16svečnih žarnic.

Poleg javne razsvetljave, ki je obsegala 1905 l. 953 žarnic in 54 obločnic, je imela elektrarna 884 odjemalcev in sicer 835 za razsvetlavo in 49 odjemalcev gonilnega toka.

Ti odjemalci so imeli montiranih 628 elektroštevcev, ki predstavljajo vrednost 83.241·69 K. Elektroštevčina, ki so jo plačevali odjemalci, je znašala 1905 l. 9195·58 K. Vseh žarnic je bilo 20.079, obločnic pa 121 priklopljenih elektrarni, torej 1054 kilovatov za razsvetlavo. Elektromotorjev je bilo 132 s 174 konjskimi silami, raznih električnih aparatov pa 40 priklopljenih. Ti predstavljajo 208 kilovatov.

Z električno cestno železnico in domačo porabo vred je bilo koncem l. 1905 priklopljeno mestni elektrarni skupno 1350 kilovatov, kar odgovarja 27.000 žarnicam po 16 sveč svetljivosti. — Pri okroglo 38.500 prebivalcih mesta Ljubljane je pripadalo na vsakih 1000 prebivalcev 34·07 kilovatov ali 681·4 žarnic.

Tekom dneva deluje navadno samo en stroj s ca. 200 konjskimi silami. Večerna poraba je odvisna od letnih časov ter znaša 500—800 konjskih sil. Ostali stroji so za vsak slučaj vedno pripravljeni kot reserva.

Leta 1905 so stroji proizvedli 984.275 kilovatskih ur, od tega največ dne 18. januarija = 4272 kilovatskih ur, najmanj pa 22. junija = 1546 kilovatskih ur. Največja istočasna poraba je bila dne 20. decembra ob 1/2 6. zvečer, ko je oddajala elektrarna 515 kilovатов, kar odgovarja 10.300 istočasnogorečim žarnicam. Ob tej uri je bilo torej preko tretjine vseh priklapljenih svetilk in motorjev v rabi.

Dohodki l. 1905 so znašali skupaj **290.013·26 K**, stroški pa skupaj **207.455·27 K**. Kosmati prebitek je znašal torej 82.557·99 K, čisti dobiček pa **46.622·74 K**. — Razlika se je naložila na razne rezervne zaklade za obnavljanje posameznih delov mestne elektrarne.

Naslednja tabela naj pregledno pokaže, kako naraščajo zadnja leta dohodki in ž njimi tudi čisti dobiček, ki ga oddaja to cvetoče podjetje mestnemu zakladu. Račun dobička in izgube je v prvih 11 letih izkazoval sledeče:

Leto	Dohodki	Izdatki	Čisti dobiček	Cista izguba	Leto	Dohodki	Izdatki	Čisti dobiček	Čista izguba
1898	80.645·82	96.620·77	—	15.974·95	1904	267.350·53	238.801·12	28.549·41	—
1899	139.189·36	136.167·70	3.021·66	—	1905	290.013·26	243.390·52	46.622·74	—
1900	198.172·71	196.368·55	1.804·16	—	1906	310.119·08	261.414·79	48.704·29	—
1901	212.080·65	209.176·41	2.904·24	—	1907	326.209·72	276.080·14	50.129·58	—
1902	223.241·92	215.991·12	7.250·80	—	1908	333.434·01	284.201·07	49.232·94	—
1903	258.304·54	243.290·88	15.013·66	—					

Kako ugodno vpliva električna gonilna sila na razvoj malega obrta, priča veliko število električnih motorjev, razvrščenih po delavnih strokah v nastopni tabeli:

Zap. štev.	Kateri stroki služijo motorji	Število	Konjskih moči	Zap. štev.	Kateri stroki služijo motorji	Število	Konjskih moči
1	Ključavničarstvo in mehanika . . .	6	18:50	18	Žgalnice za kavo	6	5:85
2	Šivalni stroji	26	2:75	19	Pasarstvo	3	5:35
3	Zdravništvo	7	0:68	20	Lekarna	1	1:00
4	Stolarstvo	1	3:50	21	Brivnica in česalnica	1	0:17
5	Mesarija	7	6:75	22	Žaganje in cepljenje drv	3	12:50
6	Izdelovanje barv	3	9:50	23	Pralnice in likalnice	10	12:20
7	Razne ventilacije	65	14:23	24	Tovarna sodovice	1	1:00
8	Klavirji in simfonijoni	31	3:83	25	Livarna za železo	1	3:50
9	Cerkvene orglje	3	3:63	26	Opekarna	1	2:00
10	Poliranje	3	3:75	27	Mizarstvo	3	7:10
11	Kopališča in črpanje vode	5	11:00	28	Žganjarna	2	2:10
12	Razna dvigala (lifti)	6	21:10	29	Strugarstvo	2	4:30
13	Pekarije in slaščičarne	8	19:00	30	Pletenje	1	0:34
14	Tiskarne in litografije	29	59:45	31	Razno	5	0:78
15	Željarstvo	1	1:00	32	Aparati s 739-65 hektovati	59	
16	Nožarstvo	2	3:50				
17	Drogerija	1	2:50				
					Skupno število motorjev	244	HP 242:86

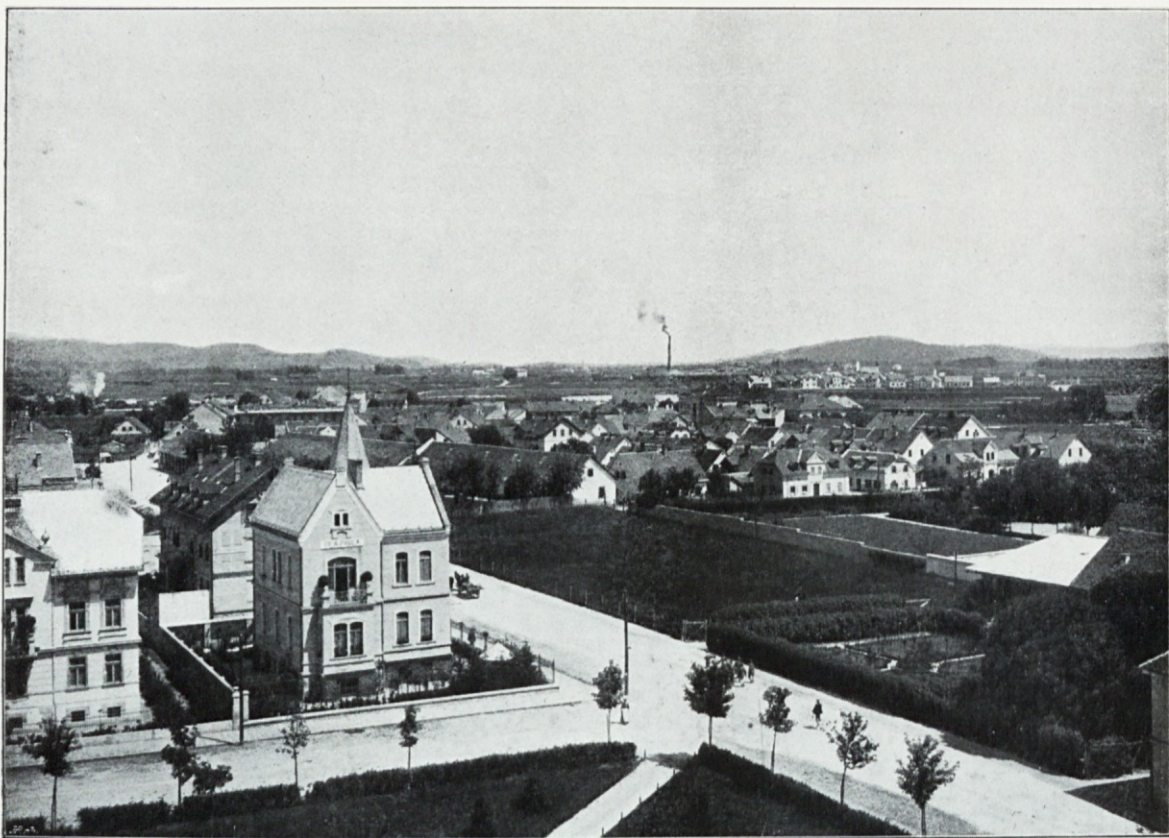
Mestno elektrarno oskrbujejo poleg enega inženerja kot ravnatelja trije računski uradniki, dva strojnika, trije monterji, dva kurjača, dva pretikalca pri akumulatorjih, skladiščnik in sluga, pomožni risar ter 20—30 raznovrstnih delavcev in prižigalcev.

Pogled z Marijinega trga na desni breg Ljubljane.

Slovenski trg s cesarjevim spomenikom in novo poslopje c. kr. deželnega sodišča.

Novo stavbe ob Hrvatskem trgu ter del novoutelovljenega Vodmata.

REGULACIJA MESTA IN STAVBE L. 1895-1909.

Do potresne dobe je bilo stavbno gibanje v našem mestu jako malenkostno. Ljubljana je imela značaj starega provincijalnega mesta. Ozke, nepravilne ulice brez pravega in enotnega trotoarja in tlaka niso bile ugodne niti osebnemu, niti voznemu prometu. Večina hiš je imela stara, zanemarjena stranišča z lesenimi cevmi in večkrat celó z odprtim padcem. Ker ni bilo kanalizacije stranišč, je imela vsaka hiša ali greznico ali pa sodčke za fekalije. Izpraznjevanje greznic in sodčkov se je vršilo večinoma zanikarno in površno ter je napolnjevalo Ljubljano vsako noč z neznosnim smradom. Tudi smeti in kuhinjski odpadki se niso odvažali iz hiš, nego so jih metali v stranišča, na dvorišča in v mnogoštevilne komunske uličice, ki so bile sploh polne najhujše nesnage. Iz mnogih hiš so metali smeti in odpadke naravnost v Ljubljano. Prebivalstvo se je še vedno posluževalo raznih vodnjakov na dvoriščih, vrtovih in tudi v ulicah. Hiše v predmestjih niso imele žlebov proti javnim ulicam in cestam, nego je deževnica in snežnica svobodno tekla s streh. Razsvetljava mesta je bila jako nepopolna; plinova razsvetljava je bila omejena le na srednje mesto in na glavne ceste, v predmestjih pa so brlele po ulicah redke petrolejke. Ulice in ceste so se le malokdaj temeljiteje snažile in iznova posipale; poleti se je škropilo ulice in ceste le v sredini mesta, nikdar pa se ni škropilo ulic v predmestjih. Vobče je bilo zunanje lice poslopij jako skromno, marsikje propalo in zanemarjeno, življenje na ulicah dokaj malomestno in v predkrajih skoraj vaško.

V te razmere pa je posegla potresna katastrofa kakor strašen vihar, ki lomi in ruši, a obenem očisti ovzdušje.

Občinski svet je v svoji seji dné 9. maja 1905 sklenil, da je predvsem napraviti načrt regulacije. Po dovršeni konkurenci je bila izvršitev takega načrta poverjena vladnemu svetniku in ravnatelju državne obrtne šole na Dunaju, arhitektu Kamilu Sitteju. Iz lastnega nagiba pa sta predložila svoja regulacijska

načrta arhitekt Kranjske stavbne družbe Adolf Wolf v Ljubljani in arhitekt Makso Fabiani na Dunaju. K. Sitte je predložil svoj načrt osebno najprej stavbnemu odseku in potem tudi občinskemu svetu. Vsak izmed teh treh načrtov je imel marsikatero dobro idejo, a krajevnim razmeram in zahtevam ni docela ustrezal nobeden. Zato je dobil mestni višji inženir arhitekt Jan Duffé naročilo, da izdela še četrti regulačni načrt. Ko je ta Dufféjev osnutek stavbni odsek presodil in ga izpopolnil po svojih željah, ga je občinski svet izročil še posebni anketi. Vanjo so bili poslani občinski svetovalci inženir J. Vl. Hráský, Anton Klein, dr. Valentin Krisper in dr. Josip Starè, dalje vladni svetnik dr. Reinhold pl. Rüling in stavbni svetnik Ivan Svitil kot zastopnika c. kr. deželne vlade, potem deželni odbornik dr. Adolf Schaffer in inženir Anton Klinar kot zastopnika deželnega odbora; Kranjska hranilnica je poslala v anketo svojega predsednika Josipa Luckmanna, ljubljanske stavbne mojstre so pa zastopali dr. Fran Faleschini, Gustav Tönnies in Viljem Treo. Posvetovanj ankete se je udeleževal tudi ravnatelj Kranjske stavbne družbe Makso Krenner. V smislu sklepov te ankete je arhitekt Jan Duffé svoj regulačni načrt pregledal iznova. Občinski svet je nato v svoji seji dne 23. januarja 1896 na podlagi poročila stavbnega odseka in odseka za olepšavo mesta končno redigirani načrt odobril ter obenem razveljavil vse preje dovoljene stavbne in regulačne črte. V smislu določeb občinskega reda je bil novi regulačni načrt štirinajst dni javno razglašen. C. kr. deželna vlada je načrt z odlokom z dne 10. avgusta 1897 odobrila začasno in ga z odlokom z dne 19. avgusta 1897 definitivno uveljavila.

Pogled na desno stran Marije Terezije ceste (z Dunajske ceste) prej.

Seveda je občinski svet tudi takoj (9. maja 1895) mislil na sestavo posebnega stavbnega reda za Ljubljano. Posebna anketa je izdelala na podlagi stavbnih redov glavnih mest (Praga, Brno i. dr.) drugih dežel, oziraje se na krajevne potrebe in zlasti temeljem v potresni dobi dobljenih izkušenj, osnutek novega stavbnega reda, ki se je izročil v odobrenje kranjskemu deželnemu zboru (11. februarja 1896). Najvišjo sank-

cijo je dobil novi stavbni red z odlokom z dne 25. maja 1896 ter je stopil v veljavo dné 10. junija 1896. Ob enem z regulacijskim redom je bil odobren tudi način zazidavanja v posameznih delih mesta, bodisi v odprtem, bodisi v strnjenem sistemu, kakor ga pač predpisuje novi stavbni red ljubljanski.

Pogled na desno stran Marije Terezije ceste
(z Dunajske ceste) danes.

Da bi bilo možno dobiti zanesljivo podlago določanju in evidenci stavbnih črt, je moral občinski svet misliti predvsem na pridobitev brezhibnih mestnih načrtov. V to svrhu je naprosil mestni magistrat po naročilu občinskega sveta c. kr. finančno ministrstvo, naj bi država ljubljansko občino v tem oziru podpirala ter dala — kakor drugod — tudi v Ljubljani izvršiti merjenje po svojih strokovnih evidenčnih organih. Ministrstvo je tej prošnji ugodilo; trigonometrični in kalkulni urad je odredil višjega evidenčnega geometra Božidarja Bergerja in evidenčnega eleva Karla Malino, da sta l. 1895—1897 izvršila poligonalno merjenje in precizno nivelacijo mesta. Na temelju izročeneh skic je iz-

vršil dotične načrte magistratni inžener Josip Petřik, ter so bili načrti končno litografirani v evidenčnem katastru.

V izredni seji občinskega sveta dné 25. julija 1895 je bil sklenjen poseben načrt gledé razlaščanja zemljišč v svrhu stavbne uravnave mesta, razširjave in zdravstvenega izboljšanja. Ta načrt pa žalibog ni

obveljal, oziroma ni dobil sankcije, marveč so se v §§ 8, 9 in 10 novega stavbnega reda uvrstila mnogo ožja določila o razlaščenju zemljišč v regulačne namene. Vendar so ta določila še vseeno najvažnejši del novega zakona. Dopusča se razlaščenje nepremičnin iz prometnih, ognjevarnostnih ali zdravstvenih ozirov takrat, kadar naj se odpre nova, ali pa razširi že obstoječa cesta, ulica ali trg.

Gledé dopustnosti kake razlastitve razsoja c. kr. deželna vlada; enako tudi o vprašanju po odškodnini, kar je zelo važno. Višina odškodnine določa se pri nesporazumu sicer po sodni ceditvi, vendar pa izpodbijanje te ceditve ali zahteva po višji odškodnini civilnopravnim potom ne zadržuje razlastitve, če je cenjena odškodnina plačana ali sodno deponirana. S tem se je eksproprijacijsko vprašanje za mesto Ljubljano rešilo tako, da je mestni občini mogoče uspešno poprijeti se prepotrebne splošne regulacije mesta.

Takoj prve dni po potresu je ukrenil občinski svet, da se ponesrečenim hišnim posestnikom za

Mestna jubilejna ubožnica.

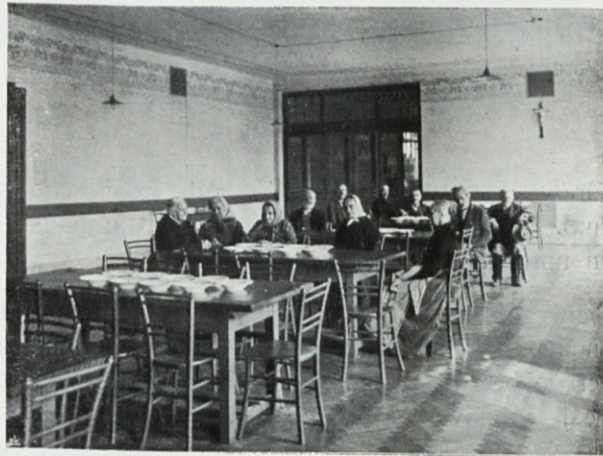
zgradbo novih hiš preskrbe denarna sredstva v obliki podpore ali posojila in davčnih olajšav. V to svrhu se je sklenilo v izrednih sejah občinskega sveta dné 21. aprila 1895 in dné 26. aprila 1895 na predlog občinskega svetnika Ivana Hribarja naprositi c. kr. vlado, da izposluje 25-letno davčno osvobojenje za nova in čez polovico prezidana poslopja, ako se sezidajo v dobi od 1. maja 1895 do 31. decembra 1899. V izredni seji dné 9. maja 1895 se je nadalje na predlog občinskega svetnika Ivana Hribarja sklenilo naprositi finančnega ministra, da v zakonski načrt, ki se predloži zbornici poslancev, sprejme 25-letno davčno oprostitev za vsa nova poslopja, ki se sezidajo v Ljubljani v dobi od 1. maja 1895 do 31. decembra 1900. V smislu teh sklepov občinskega sveta so se vložile potom c. kr. deželne vlade utemeljene prošnje, ki so imele toliko uspeha, da se je z zakonom z dné 23. junija 1895

drž. zak. št. 88 določila davčna prostost za poslopja, ki so bila leta 1895 poškodovana po potresu, na 25 let, ako se v petih letih od časa, ko je zakon dobil veljavo: *a)* poškodovano poslopje do tal podere ter na njega mestu sezida in pripravi za rabo novo; ali se *b)* celi, za samostojno rabo primerni deli poškodovanega poslopja do tal podero ali posamezna nadstropja po vsem obsegu odstranijo ter*iznova nazidajo in pripravijo za rabo. Prav toliko let uživajo davčno prostost poslopja, ki so bila po potresu porušena, pa so se iz razlogov navedenih v zadnjem odstavku § 1. t. z. zgradila vnovič na drugem mestu, davčno prostost 18 let pa v smislu § 2. tega zakona vse ostale nove zgradbe in prezidave.

S cesarsko naredbo z dné 24. junija 1900 drž. zak. št. 100, se je podaljšala veljava tega zakona na nadaljnjo dobo petih let. Navedene davčne prostosti so bila torej deležna le poslopja, ki so se popravila ali pa vnovič zgradila do 3. julija 1905. Z zakonom z dne 23. maja 1905 drž. zak. št. 88 se je podaljšala veljava tega zakona na prošnjo občinskega sveta ljubljanskega za nadaljnjih pet let t. j. do vštetega dne 2. julija 1908 l. Hvaležno se mora priznati, da so od države dovoljene davčne olajšave vsekakor blagodejno vplivale na stavbno gibanje in podjetnost v Ljubljani.

* * *

Kar se tiče izprememb v notranjem licu mesta, je naglašati v prvi vrsti razne higijenske in asanacijske naprave ter uvedbe, kakoršne so nova kanalizacija, uredba stranišč z izplakovanjem z vodo in pnevmatično izpraznjevanje greznic, odprava komunalnih uličic, premestitev smetišč iz notranjega mesta v mestni log, varnostne in zdravstvene odredbe po delavnicah in obrtovalnicah, zgradba potrebne ljudske kopeli in

Obednica mestne jubilejne ubožnice.

Porušena c. kr. višja gimnazija in licejska knjižnica na Vodnikovem trgu pred potresom.

Gradu, napravo restavracije ondi, adaptacijo posameznih traktov Gradu v kulturne namene (to so: obrtni muzej, slovenski narodopisni muzej, ljubljanski mestni muzej, mestna knjižnica in arhiv, umetniška galerija in umetniški atelier).

Javna poslopja v Ljubljani so bila vsled potresa večinoma tako poškodovana, da jih ni bilo možno rekonstruirati, marveč so se večinoma zgradila nanovo. Deželna hiša št. 1 na Turjaškem trgu, v kateri je bila nastanjena večina uradov deželne vlade, se je morala v zadnjem traktu popolnoma demolirati in se je prenovil le sprednji del. Knežji dvorec v Gosposki ulici, v katerem so bili tudi nekateri uradi c. kr. deželne vlade, se je moral popolnoma podreti. Za vse urade deželne vlade se je zgradilo potem novo uradno poslopje, katero je sedaj skoraj ena največjih novih stavb v mestu (1899).

mestne elektrarne. Zunanje lice mesta pa se je vsled pravkar navedenega in živahne stavbne delavnosti sploh močno izpremenilo.

Važna je bila inkorporacija Vodmata (6. novemb. 1896), omeniti je opustitev kaznilnice na Gradu, nakup ljubljanskega Gradu v last mestne občine (31. jul. 1905) in delno zaokrožitev tega posestva (1906) ter temeljito ureditev potov in nasadov na Gradu, združeno s pogodovanjem arondiranega sveta. Prišla je tedaj tudi zgradba električne cestne železnice, mesto pa se je ozaljšalo z raznimi parki (glej članek o vrtnarstvu). Omeniti je še odpravo starih javnih vodnjakov in ureditev mestnih skladišč v jami poleg prisilne delavnice.

Med deloma neizvršene, deloma še vršče se projekte je šteti projekt mestne tržnice, dalje vzpenjače na Grad, vpeljavo vodovoda in električne razsvetljave na

Stari deželni dvorec v Gosposki ulici se je moral vsled potresa popolnoma demolirati in se je na istem mestu zgradil novi impozantni deželni dvorec, v katerem imajo danes prostora vsi deželni uradi. Nova stavba z glavno fronto na Kongresnem trgu je vsekar mestu na kras (1902).

Uradi justične uprave so bili pred potresom na raznih krajih mesta, tako v Zatiškem dvorcu, na Sv. Jakoba trgu, v poslopju nemškega viteškega reda v Gosposki ulici, na Žabjaku in v Hrenovi ulici. Sedaj so vsi ti uradi z glavno davkarijo vred v novi justični palači, zgrajeni na stavbišču, ki meji na Slovenski trg, Cigaletovo in Pražakovo ulico ter na Miklošičevo cesto. Justična palača je največje in najlepše uradno poslopje v Ljubljani (1902).

Na Cesarja Jožefa trgu je sezidala mestna občina „Mestni dom“, v katerem so sedaj nastanjeni mestni fizikat, mestni vojaški urad, upraviteljstvo mestnega vodovoda in mestne elektrarne, požarna bramba, rešilna postaja in ordinacijska soba za bolne na pljučih. Velika dvorana v tem poslopju služi za javne shode, zborovanja, predavanja, razstave, veselice, volitve in naborne komisije (1898); skoro celo pritličje pa zavzema skladišče za brizgalnice in priprave požarne brambe.

Mestna hranilnica ljubljanska, ki je bila poprej v magistratnem poslopju, si je zgradila v Prešernovi ulici novo, krasno uradno poslopje, katero je bilo dovršeno l. 1905.

Avstro-ogrška banka je zgradila za svojo podružnico v Ljubljani novo uradno poslopje na vogalu Knaflejeve in Beethovenove ulice (1905).

Poslopja deželne bolnišnice na Dunajski cesti, katere opustitev je bila sklenjena že pred potresom, so bila vsled potresa tako poškodovana, da so se morala popolnoma podreti. Dotični svet je kupil veletržec

Vodnikov trg danes.

Josip vitez Gorup-Slavinjski in je del tega sveta podaril za zgradbo mestne višje dekliške šole. Mestna občina je parcelirala in razprodala podarjeni ji svet in se je iz skupila zgradilo lično poslopje mestne višje dekliške šole (dekliškega liceja) na mestnem svetu ob Bleiweisovi cesti. Nova deželna bolnišnica pa se je zgradila v paviljonskem sistemu ob Zaloški cesti in je ena največjih modernejših bolnišnic v Avstriji (dovršena l. 1896).

Opustila se je c. kr. garnizijska bolnišnica na Dunajski cesti in se je zgradila ob Zaloški cesti nova velika vojaška bolnišnica, in sicer tudi v paviljonskem sistemu (dovršena l. 1899).

C. kr. deželna vlada je zgradila iz Holzapflove ustanove novo gluhonemnico na Zaloški cesti po najmodernejšem sistemu (dovršena l. 1900).

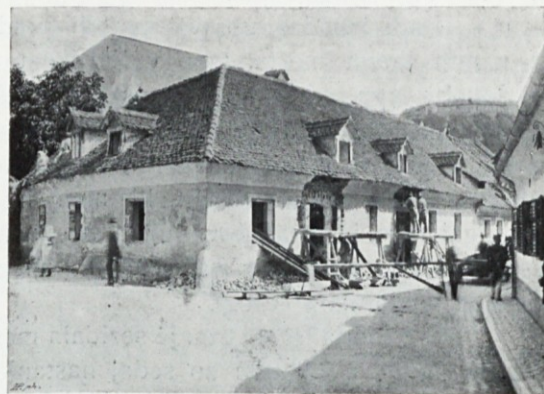
V proslavo cesarjevega 50letnega vladanja se je zgradila v Japljevi ulici nova mestna jubilejska ubožnica, ki je jako prostorna in vzorno urejena po Elberfeldskem načinu ter obsega prostora za 100 oseb (dovršena l. 1901).

Salezijanski zavod za vzgojo zanemarjenih dečkov se je otvoril na Rakovniku ob Rakovniški ulici. Šolski prostori tega zavoda z novo cerkvijo vred so se zgradili na mestu bivše zasebne Rakovniške grajščine (1909).

V tej dobi so prirasle dalje sledeče šolske stavbe:

Ljudske šole na Vrtači, nastanjene v dveh novozgrajenih hišah, ki sta se v ta namen prezidali (nemška mestna deška ljudska šola, nemška mestna dekliška ljudska šola in III. mestna slovenska deška ljudska šola).

I. c. kr. državna gimnazija v Tomanovi ulici, dovršena l. 1899. Staro gimnazijsko poslopje s prostori za licejsko knjižnico vred na Vodnikovem trgu se je popolnoma demoliralo in je dotični svet namenjen za zgradbo javne mestne tržnice.

Poslopje na prostoru današnje mestne ljudske kopeli v Kolodvorski ulici.

Mestna slovenska dekliška osemrazrednica pri Sv. Jakobu na mestu demoliranega redutnega poslopja. II. c. kr. državna gimnazija na Poljanski cesti, ki je bila dograjena l. 1907 in v kateri je nastanjena licejska knjižnica.

Mestna višja dekliška šola na Bleiweisovi cesti, ki se sčasoma razširi v šestrazredni licej. Poslopje Glasbene Matice v Gosposki in Vegovi ulici za glasbeno šolo tega društva.

Nova deška šola v Marijanišču na Poljanski cesti.

Novo šolsko poslopje na dvorišču uršulinskega samostana na Kongresnem trgu.

Šolski vrtec nemškega šolskega društva v Streliški ulici.

Dalje so nastali nanovo sledeči zavodi: Mestna elektrarna v Slomškovi ulici. — Ljudska kopel v Kolodvorski ulici. — Centrala in remiza električne cestne železnice na Zaloški cesti. — Narodna tiskarna v Knafljevi ulici. — Železolivarna Avgusta Žabkarja na Dunajski cesti, obenem mehanična delavnica in umetna ključarija. — Josipa Petriča tovarna za izdelovanje popirnatih vrečic na Sv. Martina cesti (danes tovarna pohištva R. Langa). — Ivana Bonača tovarna za kartonažo in razne popirne izdelke na Čopovi cesti. — Frana Kalmusa tovarna za izdelovanje peči na Opekarski cesti. — S. Unterhuber-Benqueja tovarna za izdelovanje umetnega kamenja in umetnih izdelkov na Dunajski cesti. — I. C. Mayer & Komp., tovarna za izdelovanje popirnatih vreč v Metelkovi ulici. — Edv. Šimnica tovarna za izdelovanje parketov z vodno silo na Krakovskem nasipu. — Katoliška tiskarna ob Poljanskem nasipu. — Hotel „Union“ ob Miklošičevi cesti z veliko dvorano za koncerte, veselice, shode itd. — Ljudska posojilnica na Miklošičevi cesti.

Mestna ljudska kopel v Kolodvorski ulici.

Dobili pa smo tudi novi vojašnici in sicer: Novo, moderno mestno topničarsko vojašnico na Dunajski cesti v odprtem sistemu in novo vzorno brambovsko vojašnico ob Domobranski in Poljanski cesti ter novo vojaško strelišče na Dolenjski cesti.

Ljubljana je štela v letu 1895 ob času potresa skupaj 1373 hiš in sicer je bilo: 589 pritličnih, 437 enonadstropnih, 264 dvonadstropnih, 77 trinadstropnih in 6 štirinadstropnih hiš.

Križišče Slonove (zdaj Prešernove) in Šelenburgove ulice pred potresom.

Demoliranih je bilo od časa potresa pa do konca leta 1906 skupaj 154 hiš in sicer: 15 pritličnih, 90 enonadstropnih, 41 dvonadstropnih, 8 trinadstropnih hiš. Od demoliranih 154 hiš je: 124 hiš na istem mestu že zopet nanovo sezidanih; 9 hiš zgradilo se je drugod, ker stara stavbišča deloma niso bila več za nove hiše pripravna, deloma pa so se drugače razdelila; 20 hiš, katere se sploh ne bodo več gradile, ker so se dotična stavbišča porabila v regulacijske namene, t. j. za razširjenje obstoječih, oziroma za otvoritev novih ulic in cest; 1 hiša (bivši knežji dvorec), katere stavbišče je še za zgradbo novih hiš prihranjeno. Novozgrajenih je bilo v tej desetletni dobi 361 hiš in sicer: 97 pritličnih, 129 enonadstropnih, 92 dvonadstropnih, 43 trinadstropnih hiš.

Vrhu tega je l. 1896 vsled inkorporacije enega dela Vodmata priraslo mestu Ljubljani 106 hiš.

Prirastek hiš znaša torej v vsej dobi od potresa do konca leta 1906	361 + 106 = 467
manj število demoliranih hiš	159
	skupaj 313 hiš.

Do konca leta 1907 pa znaša število vseh hiš v Ljubljani in sicer: število hiš ob času potresa 1373

prirastek 339

skupaj 1712

Od teh je: 764 pritličnih, 504 enonadstropnih, 324 dvonadstropnih, 114 trinadstropnih, 6 štirinadstropnih hiš.

Koncem stavbne sezone leta 1907 je bilo še 14 hiš v surovem dograjenih in pokritih, a še ne dodelanih. Skupno število vseh hiš znaša torej koncem leta 1907 . . . 1712 + 14 = 1726 hiš. Med novozgrajenimi hišami je do konca l. 1907 26 javnih poslopij, 352 zasebnih hiš, 14 etablissementov, skupaj 392 hiš.

Nadalje se je izvršilo v navedeni dobi pri obstoječih hišah ogromno število bistvenih izprememb in sicer: 594 prezidav, 279 prizidav, 265 preuredb stranišč s hišnimi kanali oziroma greznicami vred, skupaj 1338 izprememb.

L. 1895 se je zgradilo seveda razmeroma jako malo novih hiš; dodelanih in za prebivanje sposobnih je bilo koncem leta komaj 5 novih hiš. Vzrok temu je bilo to, da splošni regulačni načrt še ni bil dodelan; pač pa se je ravno v tem prvem letu izvršilo ogromno število prezidav v onih hišah, ki niso bile vsled potresa tako hudo poškodovane, da bi se morale podreti.

Število hiš, ki so se morale največ iz varnostnih ozirov l. 1895 podreti, znaša 49. Koncem leta 1895 je torej znašalo število hiš 1324. Izmed teh pa je bilo 61 popolnoma praznih, ker se je moralo bivanje v njih iz varnostnih ozirov prepovedati.

Križišče Prešernove (prej Slonove) in Šelenburgove ulice danes.

Tudi l. 1896 je bilo dodelanih še razmeroma malo novih hiš (10), dasi je bil splošni regulacijski načrt že gotov in tudi novi stavbni red za mesto Ljubljano potrjen. Treba je bilo v mnogih slučajih ceste in ulice poprej še razširiti. Vršila so se tudi dolgotrajna pogajanja med mestno občino in med dotičnimi posestniki glede odkupa v regulacijske namene potrebnega sveta. To je vzelo mnogo časa, tako, da je bilo mogoče z nekaterimi stavbami pričeti šele v jeseni, in te so se nadaljevale šele prihodnje leto. V letih 1897, 1898, 1899 in še 1900 je bilo stavbno gibanje glede novih hiš dokaj živahno in se je ravno v teh letih zgradilo tudi mnogo javnih poslopij. Zelo živahno stavbno gibanje je zasledovati tudi l. 1904 in 1905, ker je šla doba 18., oziroma 25-letne davčne prostosti že h koncu.

Splošno je bilo stavbno gibanje v vsej dobi zelo razsežno.

Do konca l. 1907 je ostalo v Ljubljani še jedva 10,5% takih hiš, pri katerih se potrebne bistvene stavbne izpremembe niso izvršile. Pač pa so se tudi pri teh hišah izvršile vsaj neznatnejše poprave v svrhu vzdrževanja in olepšanja. Izvzeta sta le Ljubljanski grad in bivše poslopje c. kr. sodišča na Žabjaku.

Ker je pa Ljubljanski grad prešel v last mestne občine, bo magistrat preskrbel, da se ga temeljito popravi. V to svrhu se je s predpripravami t. j. z izdelovanjem načrtov itd. že pričelo. Poslopja c. kr. sodišča na Žabjaku se bodo demolirala, ter ta stavbišča večinoma porabila za razširjenje ondotnih cest in ulic.

Stavbna oblast je pri vseh prezidavah zahtevala tudi preuredbo stranišč in greznic, a že v dobi neposredno pred potresom se je zgradilo več novih hiš z moderno urejenimi stranišči.

Zanimive so številke, ki govore o troških stavbnega gibanja od časa potresa do konca l. 1907.

L. 1895 se je dovršilo 5 novih stavb (približni stroški: 53.900 K); 236 prezidav (stroški: 3,540.000 K), 35 prizidav (stroški 250.000 K) ter 65 stranišč in greznic (stroški 132.500 K).

L. 1896 se je izvršilo 10 novih stavb (843.000 K), 37 prezidav (217.500 K), 21 prizidav (11.600 K) ter 38 stranišč in greznic (81.300 K).

L. 1897 52 novih stavb (2,425.500 K), 18 prezidav (110.400 K), 9 prizidav (24.800 K), 15 stranišč in greznic (38.200 K).

L. 1898 48 novih stavb (4,766.100 K), 20 prezidav (90.100 K), 7 prizidav (32.900 K), 10 stranišč in greznic (24.500 K).

L. 1899 68 novih stavb (4,275.400 K), 33 prezidav (282.000 K), 12 prizidav (30.800 K), 17 stranišč in greznic (39.200 K).

L. 1900 29 novih stavb (1,269.000 K), 32 prezidav (163.600 K), 19 prizidav (148.600 K), 18 stranišč in greznic (40.700 K).

L. 1901 18 novih stavb (899.000 K), 28 prezidav (141.600 K), 13 prizidav (71.000 K), 14 stranišč in greznic (31.100 K).

L. 1902 12 novih stavb (2,405.000 K), 32 prezidav (140.000 K), 33 prizidav (92.700 K), 16 stranišč in greznic (38.600 K).

L. 1903 22 novih stavb (1,183.000 K), 36 prezidav (157.600 K), 23 prizidav (55.200 K), 15 stranišč in greznic (41.400 K).

L. 1904 42 novih stavb (1,885.600 K), 29 prezidav (119.400 K), 27 prizidav (67.100 K), 13 stranišč in greznic (27.200 K).

L. 1905 32 novih stavb (1,960.000 K), 35 prezidav (178.200 K), 31 prizidav (112.800 K), 16 stranišč in greznic (36.300 K).

L. 1906 23 novih stavb (971.800 K), 30 prezidav (149.300 K), 28 prizidav (89.000 K), 18 stranišč in greznic (41.700 K).

L. 1907 31 novih stavb (1,619.900 K), 28 prezidav (150.000 K), 21 prizidav (65.000 K), 10 stranišč in greznic (23.000 K).

L. 1908 23 novih stavb (1,226.200 K), 38 prezidav (185.000 K), 25 prizidav (67.000 K), 12 stranišč in greznic (46.000 K).

L. 1909 21 novih stavb (935.700 K), 33 prezidav (205.000 K), 21 prizidav (92.000 K), 11 stranišč in greznic (43.000 K).

Od potresa v letu 1895 do meseca aprila 1910 — v dobi 15 let — je bilo torej 436 novih stavb (26,719.100 K), 665 prezidav (5,829.700 K), 325 prizidav (1,200.500 K), 288 stranišč in greznic (684.600 K).

Troški vseh javnih in zasebnih hiš (brez cerkvâ in k njim spadajočih zgradb) skupaj torej znašajo 34,433.900 K.

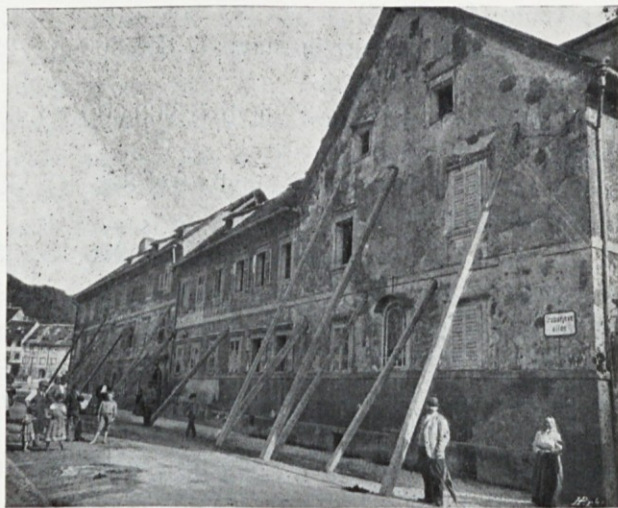
Prirastek novih hiš se je v zadnjih dveh letih nekoliko skrčil, a pomnožile so se prezidave in prizidave vsled živahnejšega razvoja obrti. Zlasti mala obrt se je pričela širiti in kaj lepo procvitati. Mali obrtniki, prej več ali manj odvisni od velepodjetij, so postali samostojnejši ter so si nabavili raznih strojev z gonilno silo električnih ali bencinovitih motorjev. Zato je bilo treba delavnice in razne obrtovanje prostore izdatno povečati, oziroma temeljito prezidati, kar je stavbno gibanje v tem pogledu precej pomnožilo.

Končno je še omeniti stavbne izpremembe ljubljanskih cerkvâ.

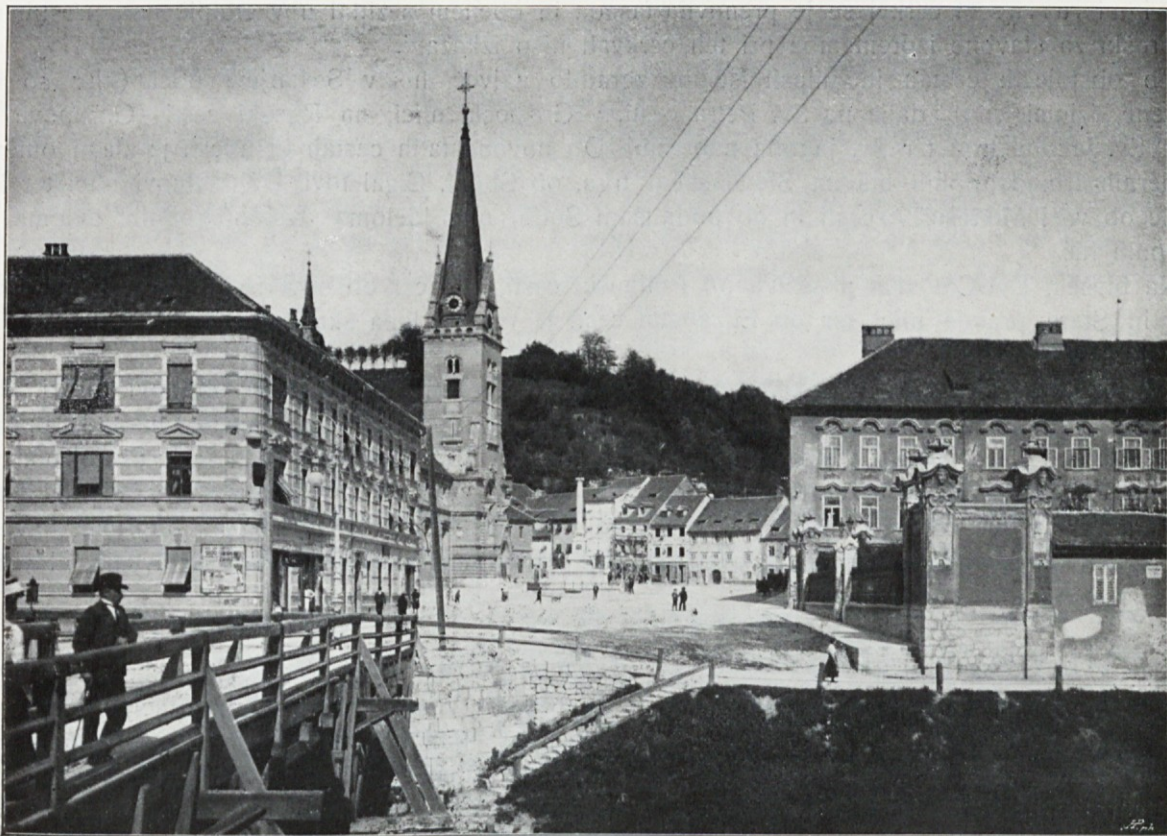
Pri šenklavški in frančiškanski cerkvi se je fasada prenovila, pri poslednji se je prizidal in podaljšal tudi presbiterij in pa kapelica Marije Lavrentanske. Pri šentjakovski cerkvi sta se morala oba stolpa ob glavnem pročelju podreti. Prizidal pa se je nov, malo primeren stolp na desni strani cerkve. Tudi fasada se je popolnoma prenovila, ter se je pročelje okrasilo z velikim reliefom, ki ga je zasnoval in izvršil kipar Ivan Zajec.

Pri trnovski cerkvi sta se morala podreti oba stolpa. Zgradila sta se zopet nanovo. Tudi na slemenu strehe se je napravil stolpič. V poznejših letih je dobilo tudi pročelje lep portal. Teren okrog cerkve se je uredil, ob cerkvi pa se je položil porfirjev trotoar.

Pri šentpeterski cerkvi se je prizidal in podaljšal novi presbiterij. Vsa fasada s pročeljem in zvoniki vred se je prenovila. Neokusni visoki zid okrog cerkve se je odstranil, mesto njega se je postavila lična ograja v regulacijsko stavbno črto. Med ograjo in med cerkvijo pa se je okrog in okrog uredil park.

Porušene hiše v Trubarjevi ulici (pogled z mostu Sv. Jakoba).

Sv. Jakoba trg danes.

Pri uršulinski cerkvi se je prenovila fasada in obenem sezidal nov stolpič nad presbiterijem.

Troški za stavbne izpremembe pri teh cerkvah niso izkazani.

Ob obstoječih cestah in ulicah se je zgradilo največ hiš v Stritarjevi ulici (kjer so vse hiše novozgrajene, izimši eno), dalje na Sv. Petra cesti, v Gosposki ulici, na Rimski cesti (Gorupove hiše) na Starem in Sv. Jakoba trgu ter Sv. Jakoba nabrežju. Ob novonastalih cestah in ulicah je zlasti omeniti skupine modernih trinadstropnih hiš na Slovenskem trgu, ob Sodni, Cigaletovi, Dalmatinovi ulici ter Dunajski cesti, dalje ob vsej Miklošičevi cesti in ob podaljšani Sodni ulici deloma dvonadstropnih, deloma pa tudi trinadstropnih hiš.

Na bivšem Del-Cotovem posestvu ob Poljanski cesti, in sicer ob novonastali Strossmayerjevi, Ciril-Methodovi in Stare pravde ulici ter ob Elizabetni cesti je vzrasla lepa skupina enonadstropnih in dvonadstropnih vil z vrtovi.

Ravno tako je na bivšem škofijskem posestvu v šentpeterskem omestju ob novi Ilirski, Vrhovčevi in podaljšani Škofji ulici ob Ahacljevi cesti ter v Prisojni ulici nastalo večje število enonadstropnih vil in hiš z lepimi vrtovi. Tudi število enonadstropnih delavskih hiš ob Hranilnični cesti se je precej pomnožilo.

Izmed pritličnih hiš je omeniti zlasti delavske hiše ob novonastali Kopališki in Zeljarski ter v Mali čolnarski ulici, dalje več zasebnih hišic v Hrdeckega vasi. Te hišice so zgrajene v odprtem stavbnem sistemu z raznimi olajšavami, ter tvorijo s pripadajočimi vrtovi vred složno domovje delavskim slojem.

* * *

Kanalizacija ljubljanskega mesta se razvija na podlagi splošnega kanalizacijskega načrta, ki je bil odobren po občinskem svetu in potrjen od c. kr. deželne vlade l. 1898. Kanalizacija se je določila z izplakovalnim sistemom, vsled česar je možno uporabljati tudi neprolazne cestne kanale iz kamenih cevi okroglega prereza z najmanjšim svetlim premerom 30 cm. Vrhu tega pa je pri navedenem sistemu razven meteornih, odpadnih in talnih vodâ možno odvajati tudi fekalije naravnost v cestni kanal.

Razvoj kanalizacije sega nekoliko v predpotresno dobo, in sicer do leta 1890 nazaj. Takrat so se začeli graditi cestni kanali jajčastega profila iz betona, ki so prolazni.

Pred l. 1890 so se gradili kanali v Ljubljani iz lomljenega kamenja ali pa iz opeke štirivoglatega prereza z ravnim dnom. Edina izjema je kanal na Resljevi cesti, ki je bil zgrajen v letih 1882—83. Ta kanal ima že okroglo dno iz betona, njega stene so zgrajene običajno iz lomljenega kamenja, pokrit je pa s kamnitimi ploščami ter je prolazen (svetla višina 100 cm).

Vsi drugi iz kamenja zgrajeni kanali so iz starejše dobe; nekateri obstoje celo od leta 1840 in so večinoma neprolazni, ker imajo komaj 40 do 45 cm svetle višine.

Kanali, ki so zgrajeni v času od leta 1890 pa do potresa, so se upoštevali pri projektu splošnega kanalizacijskega načrta, ter se bodo pri izvršitvi kanalizacije obdržali. To so kanali na Čojzovi, Erjavčevi, Bleiweisovi, Franca Jožefa, Dunajski, Marije Terezije in na Elizabetni cesti, ter v Prešernovi, Slomškovi in Komenskega ulici.

Vsi starejši, do leta 1890 zgrajeni kanali se pri izvršitvi nove kanalske mreže po splošnem kanalizacijskem načrtu ne morejo uporabiti, ker imajo premajhen prerez in ker leže preplitvo pod cestnim površjem, deloma so pa tudi že v razpadanju.

Od časa potresa naprej se je mreža novih kanalov izdatno raztegnila, to pa vsled otvoritve novih cest in ulic, zlasti pa vsled novih stavb.

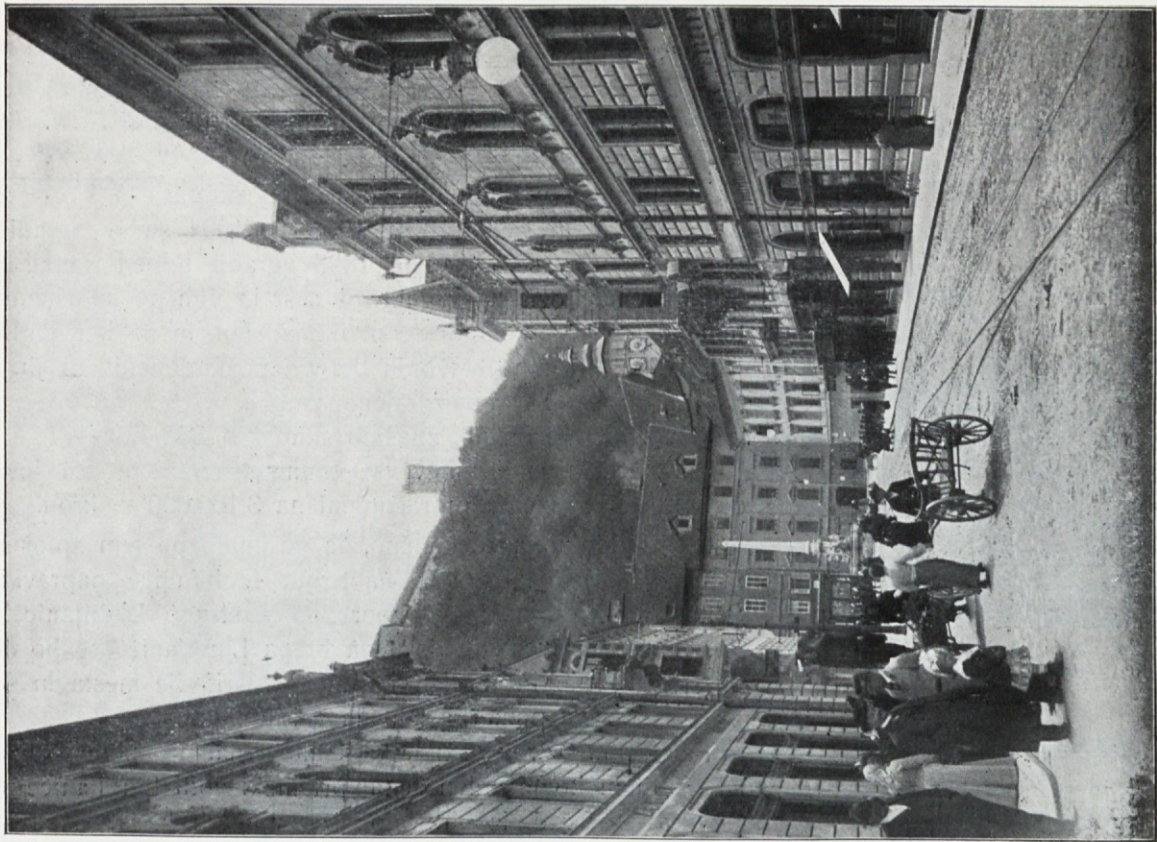
Posebno je omeniti kanalizovanje Miklošičeve ceste, Sodnijske ulice, Dunajske ceste, dalje Strossmayerjeve, Ciril-Methodove in Streliške ter Stare pravde ulice, potem Ahacljeve ceste ter Vrhovčeve, Ilirske in Škofje ulice.

Od dosedaj novozgrajenih kanalov je oni na Ahacljevi cesti največjega prereza; ima v svetlobi 1·30 m širjave in 1·95 m. višine, ter bo služil za glavni zbiralni kanal projektovane kanalske mreže na Ljubljanskem polju in tudi občine Šiške, ako se priklopi mestu Ljubljani.

Vrhutega se je zgradilo v tej dobi mnogo cestnih kanalov iz kamenenih cevi 30 cm svetlega prereza. Pri teh kanalih so tudi izplakovalni kotli. Ker kanali niso prolazni, se perijodično izplakujejo. Vodo za to se jemlje iz mestnega vodovoda, dokler ne bo uvedeno samodelujoče intenzivno izplakovanje. Za slednje se imajo v smislu projekta uporabiti vode raznih izvirkov na višje ležečih točkah ob periferiji mesta.

Špitalska ulica (sedaj Stritarjeva ulica).

Štirtarjeva ulica (prej Špitalska ulica).

Dolžina vseh starih, pred letom 1890 dograjenih cestnih kanalov, ki so iz kamnja in opeke, znaša skupaj 9033 m.

Dolžina novih cestnih kanalov, ki so bili zgrajeni od leta 1890 naprej pa do konca leta 1909, znaša:

- a) proga betonskih kanalov s profilom 50/75 cm, 70/105 cm, 90/135 in 1'30/1'95 m 10.162 m.
 - b) proga iz kamenenih cevi s profilom svetlega premera 30 cm, 35 cm, 40 cm 1570 m.
- Dolžina vse proge do sedaj obstoječih kanalov v Ljubljani znaša torej skupaj 20.756 m.

V letih 1899, 1901, 1903 in 1904 se je zgradilo največ kanalov, dočim se ni v letu 1895 zgradil noben kanal, ker se je moralo jemati ozir na regulacijo cest in ulic po splošnem regulacijskem načrtu, ki pa takrat še ni bil izdelan, in pa ker je bilo ravno v tem letu ogromno stavbnih del pri poškodovanih hišah.

Troški za novozgrajene kanale, ki so bili v tej dobi (od 1890 do 1907) izvršeni, znašajo skupaj **K 368.470.—**.

Troški za izvršitev vse kanalske mreže po splošnem kanalizacijskem načrtu so pa proračunjeni na 3,160.000.— kron.

Pripominja se končno, da se imajo po tem splošnem kanalizacijskem načrtu ob obeh nabrežjih Ljubljanice napraviti zbiralni kanali, ki bodo speljani vzporedno s strugo Ljubljanice. Vsebina vseh kanalov levega in desnega brega Ljubljanice se bo odvajala v zbiralne kanale in po teh naprej do periferije mesta in se bo šele izven mestnega pomerija izlivala v Ljubljano.

To je iz estetskih, še bolj pa iz zdravstvenih ozirov važno, kajti na ta način ostane struga Ljubljanice snažna in prosta vseh kanalskih snovi, medtem ko je videti sedaj pri nizki vodi Ljubljanice vse polno izlivov raznih kanalov, kar ni lepo, vrhutega pa je smrad, izpuhtevajoč iz ustja teh kanalov, za stanovalce ob nabrežjih včasih zelo nadležno.

Mesarski (danes jubilejni) most.

Ob velikih nalivih bi seveda zbiralni kanali ob nabrežjih ne mogli požirati ogromnih množin vodâ, zato so projektovane v spodnjem delu kanalovega prereza odprtine, skozi katere bi se vsebina kanala odvajala na dno struge v Ljubljano, tako da bi po kanalu prihajajoče snovi na površju vode sploh ne bile vidne in bi torej tudi ne povzročale smradu.

Ob sebi je umevno, da se ta za mesto Ljubljano zelo važni projekt, ki je spojen z velikimi troški dá izvršiti le polagoma, kakor pač to zahtevajo okoliščine in dopuščajo finančne razmere.

* * *

Potres ni napravil nikake škode pri ljubljanskih mostovih. Pokazala pa se je potreba, da se vsled velikega prometa napravi namesto lesenega mesarskega mostu nov most čez Ljubljano, ki bi ustrezal vsem zahtevam prometa.

Sklenjeno je bilo sezidati nov most v spomin vladarske štiridesetletnice cesarja Franca Jožefa I.

Zatorej je dal magistrat izgotoviti načrte za železen in pa za zidan most betonske konstrukcije.

Izmed vseh ponudb se je izbral končno železobetonski most po sistemu „Melan“ tvrdke Pittel in Brausewetter na Dunaju. Z delom se je pričelo meseca avgusta leta 1900 in končalo oktobra meseca 1901. Dne 4. oktobra 1901 je župan Hribar Cesarja Franca Jožefa most slovesno izročil javnemu prometu. Troški za napravo mostu in uredbo okolice, za preložitev kanalov in sploh vse vsled novega mostu nastale potrebnosti so znašali 254.606,23 K.

Drugi most, ki se je speljal čez Ljubljano, je bil leseni most električne cestne železnice tik lesenega šentpeterskega mostu.

Cesarja Franca Jožefa I. jubilejni most.

Hôtel Tivoli (prej „Švicarija“).

so se pridržali. Železno konstrukcijo je izvršila tovarna A. Žabkarjeva v Ljubljani, in most je bil leta 1903 v novem stanu izročen javnemu prometu.

Potrebna je postala tudi naprava novega mostu čez Ižico pri šoli na Barju, da se je omogočila mnogim učencem in učenkam bližnjica v šolo in domov. Tudi ta most je lesen.

Most čez Gradaščico pri izlivu v Ljubljano, ki je bil lesen in je slonel na zidanih opornih zidovih, je postal jako slab vsled težkega voznega prometa. Skoro ves kamen, katerega se je potrebovalo po potresu za zgradbo novih hiš, so morali dovažati čez ta most. Namesto lesenega mostu je sklenil občinski svet napraviti nov železen most. Načrte je izdelal mestni stavbni urad; dobri oporni zidovi

Stara „Švicarija“.

MESTNI NASADI IN LJUBLJANSKO VRTNARSTVO.

Mestni nasadi ljubljanski so se počeli razvijati šele z osnovanjem lastne mestne drevesnice. Za slednjo je bila v letu pred potresom (1894) izbrana lepa solnčna lega na mestnem svetu poleg tivolskega ribnjaka. V tej drevesnici se goje zaloge krasilnega drevja in rastlinja, kolikor ga Ljubljana potrebuje za lastne namene in da postreže domačemu občinstvu ter celó na kmete. V mestni drevesnici sta se zgradila l. 1908 dva nova moderna rastlinjaka s centralno kurjavo in drugi potrebni vrtnarski prostori, ki pa so vzlic precejšnemu prostoru postali že premajhni.

Prvo večje vrtnarsko delo je bilo izvršeno l. 1895, ko se je napravila Bleiweisova cesta, ki je danes skoraj na 1 km daleč obsajena z brsti (*ulmus montana*) in ki je postala lepo, senčno šetališče. Dve leti pozneje, 1897, ko so se odstranilečasne potresne barake, se je pričelo z uravnavo sedanjega Bleiweisovega nasada, ki je postal tekom kratke dobe kras Ljubljane. Delo je bilo težavno zato, ker je bil ves prostor zasut s starim stavbnim gradivom. Tik glavnega vhoda v Bleiweisov park se je postavil v najnovjšem času spomenik začetniku slovenskega slovstva, Primožu Trubarju. Ta umotvor je izvršil slovenski kipar Fran Berneker.

Leta 1898 so se tudi preuredile in ogradile vrtnenaprave v Zvezdi, katero poleti zaljšajocvetočeskupine in razno južno listnato rastlinje.

Nasad pred justično palačo je bil napravljen l. 1902. Sicer je bila naprava precej draga, ker se je moralo mnogo prsti nasuti in navoziti, zato pa je danes ta park izredno lep. Tu je resničen „rosarium“, kadar stojé vse vrtnice po skupinah in girlandah v polnem cvetju. Odkar stoji sredi tega parka cesarjev spomenik — izvršen od slovenskega akademskega kiparja Svitoslava Peruzzija, postavljen s prispevki kranjskih občin in odkrit leta 1908 — se goji nasad na Slovenskem trgu še z večjo skrbnostjo.

L. 1902 se je napravil majhen nasad v Vegovi ulici za deželnim dvorcem in v prihodnjem letu moderni nasadi okoli šentpeterske cerkve in pred cerkvijo. Tudi precej veliki vrt pri mestni ubožnici v Japljevi ulici je bil napravljen od občine. Poleg tega so se ljubljanski nasadi pomnožili s sledečimi drevoredi: na Kuhnovi cesti, na Ižanski cesti, na Prulah in na cesti na Ilovico.

Leta 1906 se je napravil park na nekdanjem sejmišču, zdaj Ambroževem trgu, ki je postal za ta kraj jako ugodno in prijazno zavetišče o vročih poletnih dnevih.

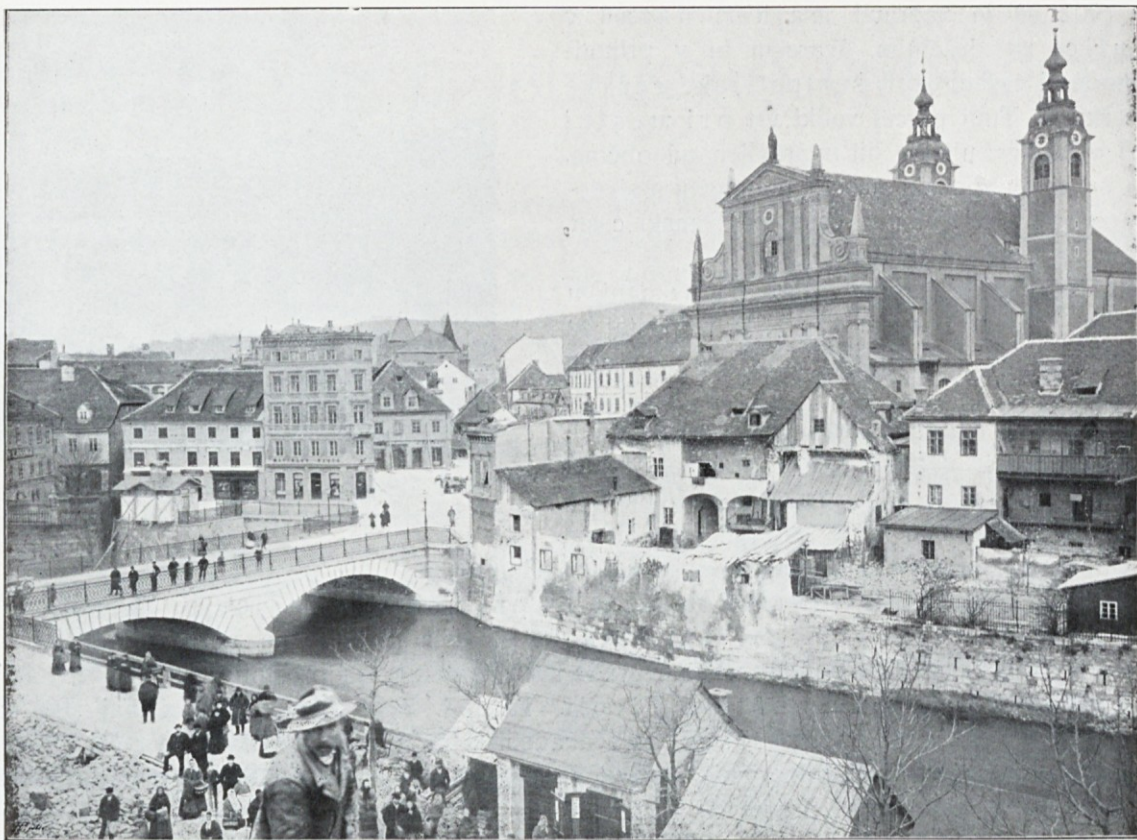
Za olepšavo Ljubljanskega gradu so se od l. 1905 nadalje gradila in deloma nanovo uravnala razna pota na njem. Napravljen se je na grajski planoti majhen park in drevje proti mestu se je porezalo tako, da ne ovira več čarobnega razgleda z Gradu na našo krasno Gorenjsko.

Najmlajše dete mestnih vrtnarskih naprav je vrt pri dekliškem liceju, ki se bo, ko se zgradi internat, še popolnil. Najnovejši mestni park pa se dela pravkar na desnem travniku ob Lattermannovem drevoredu, ki vodi k podturenskemu gradu ter k novemu, na prostoru nekdanje Švicarije v slogu gorenjske kmetiške hiše zgrajenemu hôtelu Tivoli. Ta park bode tvoril obenem najlepše ozadje novemu paviljonu za umetniške razstave akademskega slikarja Riharda Jakopiča. Podturnski ribnjak, na katerem se poleti goji čolnarjenje, pozimi pa drsanje, je prešel l. 1906 v mestno last in upravo. Čolnarna in druge zgradbe so se prenovile. V Tivolskem gozdu pa se je priredilo sankališče.

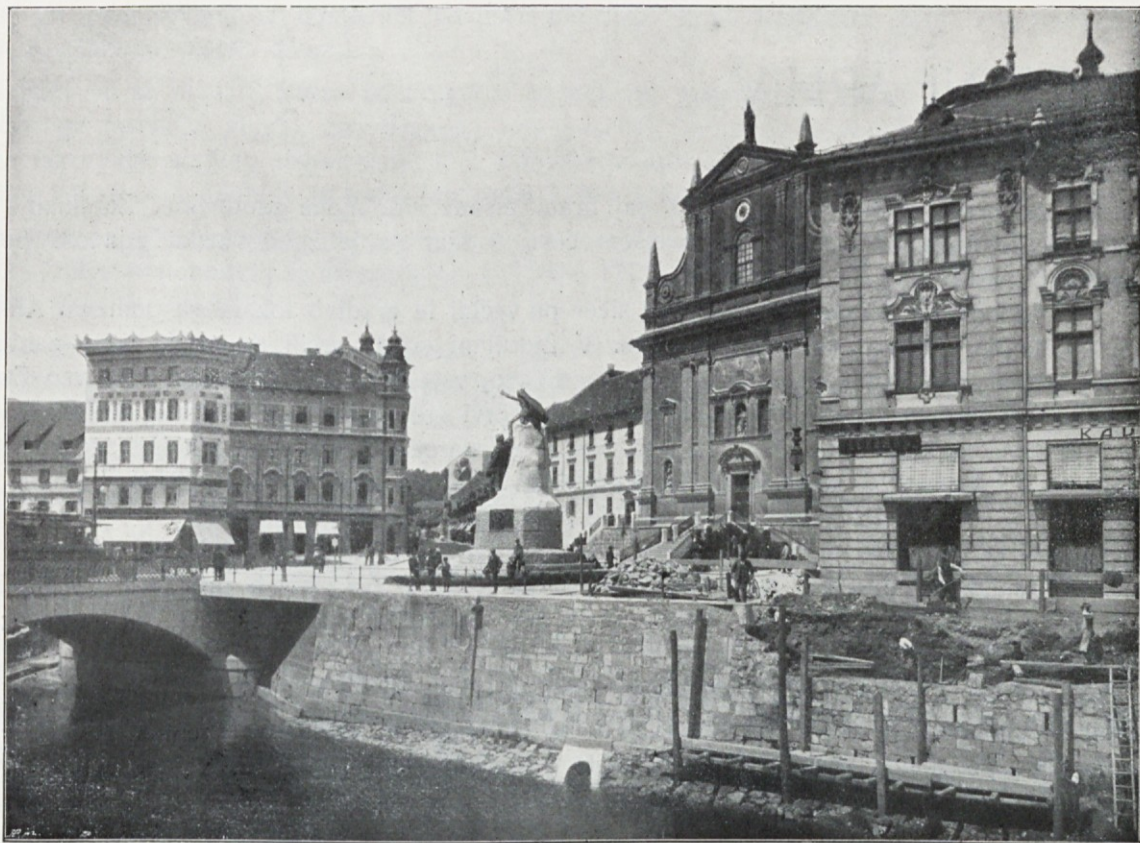
Da so tivolski nasadi tudi napredovali z duhom časa, je samo umevno. Lahko se reče, da se kosa Ljubljana, kar se tiče nasadov, z drugimi večjimi mesti.

Cesarjev spomenik na Slovenskem trgu.

Pogled na stari Marijin trg in Sv. Petra nasip.

Pogled na sedanji Marijin trg in Sv. Petra nasip.

MESTNI ARHIV.

rhiv je za vsako občino važen zavod, saj hrani pisane vire njene zgodovine. Zanimanje za arhivstvo se je zbudilo posebno v novejšem času, odkar se je zgodovinska znanost poglobila v eksaktno vedo.

Ljubljanski mestni arhiv obsega sicer po večini le gradivo lokalnega pomena. Ali Ljubljana je igrala vedno veliko vlogo v domači zgodovini. V Ljubljani so se vršili dogodki, ki so zanimali ne le meščane same, ampak tudi vso deželo kranjsko, vso državo, vse Slovence, da, včasih celo vso Evropo . . .

Mestni arhiv obsega akte in listine, ki se tičejo v prvi vrsti pravic, privilegijev, svoboščin in obveznosti mesta ljubljanskega iz leta 1320. Iz tega leta je najstarejša listina. Vsa lokalna zgodovina od imenovanega leta pa do konca francoske vlade na Kranjskem, kakor v Iliriji sploh (l. 1814) — dotod računamo pravi mestni arhiv — se pomiče mimo naših oči, če pregledujemo naš mestni arhiv.

Do l. 1866 je Ljubljana jedva vedela, da ima svoj arhiv. Listine so ležale po miznicah uradnikov nezabeležene in neurejene. Fasciklji aktovskega arhiva so trohneli po vlažnih prostorih na kupih, tudi ne zaznamovani in ne urejeni, niti povezani. Veliko se je bilo do takrat porazvleklo in porazgubilo; marsikaj pa je uničila trohnoba.

L. 1866 pa se je na poročilo občinskega svetovalca dr. A. Schöppla poverila ureditev arhiva ljubljanskemu historijografu Petru pl. Radicsu, ki je pregledal vse gradivo, veliko fascikljev nanovo povezal ter podal občinskemu svetu obširno poročilo o svojem delu. Tudi so arhiv spravili v nov prostor, ki pa žalibog tudi ni bil brez vlage.

L. 1898 je bilo po inicijativi župana Hribarja ustanovljeno posebno mesto arhivarja in za tega imenovan pesnik Anton Aškerc. Čakalo ga je ogromno delo, katero je, proučivši uredbo nekaterih tujih

arhivov in po posvetovanju z domačimi znanstveniki, tako s pl. Radicsem, prof. Vrhovcem ter deželnim arhivarjem Koblarjem, vestno dovršil.

Spisale so se regeste, kakor so drugje v navadi, na posameznih listkih. Na teh ni podana samo vsebina vsakega fasciklja, ampak tudi vsakega akta posebej. Vrhutega je sestavil arhivar stvarno kazalo ter imenik vse takozvane starejše registrature, t. j. aktovskega arhiva. Najnatančneje je registrovan prezanimivi, 28 fascikljev obsegajoči oddelek iz francoske dobe (1809—1814).

Iz vsebine arhivove (222 fascikljev) bi bili omeniti sodni protokoli od l. 1521—1786; davčne knjige do l. 1752; knjige o dohodkih in stroških od l. 1581—1775; urbariji od l. 1731—1849; francoski kontribucijski žurnal iz l. 1812 i. t. d.

Najvažnejša knjiga pa je „Gemainer Stadt Laybach fürnembisten Fraihaiten“, ki obsega mestne pravice in svoboščine. Najstarejši odlok v njej je od nadvojvode Karla iz l. 1320, najmlajši pa od cesarja Leopolda iz l. 1744. Arhiv ima en pergamentov izvod, na čigar usnjatih platnicah je vtisnjen ljubljanski grb, in dva izvoda na popirju.

Mnogo starih knjig je vezanih v pergament, na katerem je različno napisano. Na nekaterih takih platnicah je našel pl. Radics l. 1866 tudi glagolske tekste. Te platnice so se podarile sporazumno s tedanjim županom dr. Costo deželnemu muzeju „Rudolfinum“, kar se mora danes, ko ceni občina sama svoj arhiv, prav obžalovati.

Arhiv listin je urejen izza l. 1901 in ima 68 za Ljubljano važnih listin. Najstarejša je bila izdana na binkoštno nedeljo l. 1320 od koroškega vojvode Henrika Ljubljančanom zastran davkov in vojnih straž. Najnovejša je ona iz l. 1752, s katero potrjuje cesar Jožef II. Ljubljančanom njihove mestne pravice.

Deveterim listinam je privešen pečat.

Arhiv ima tudi mestni pečatnik iz l. 1500 in srebrno župansko žezlo z napisom: „Salve, sancta justitia“, ter star županski prestol, ki se, kakor tudi žezlo, še danes rabi ob inštalaciji novega župana.

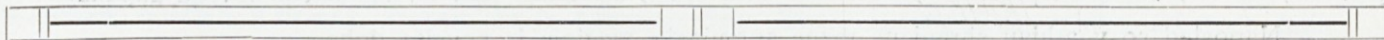
Naposled so v arhivu shranjene razne spominske svetinje iz novejše dobe.

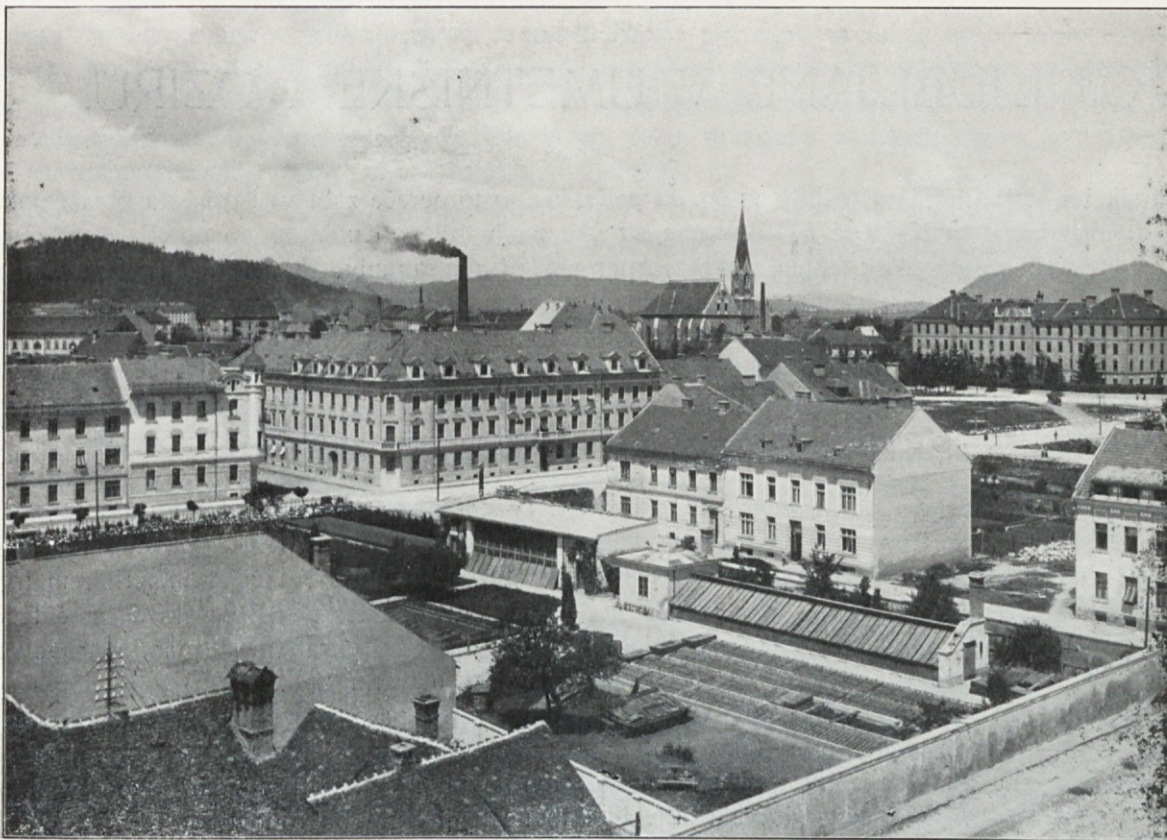
MESTNA KNJIŽNICA.

Mestnemu arhivarju se je l. 1900 poveril tudi posel mestnega knjižničarja. Povod temu so bile stare knjige juridične vsebine, zlasti serija francoskih zakonov (med njimi „Code Napoléon“), ki so delale napotje v novourejenem arhivu. Mestni župan je odredil, da se imajo te knjige spraviti v posebno sobo in da se imajo v to novo mestno knjižnico predvsem zbrati razne uradne knjige iz mestnih uradov. To so bili zlasti državni in deželni zakoniki in druge pomožne knjige za uradovanje, zbirke zakonov in odločb. Tako je l. 1901 nastala ta knjižnica, ki šteje danes že nad 2000 knjig, zvezkov in časnikov. Po vsebini so te knjige juridične, zgodovinske, zemljeznanske, mestnoadministrativne, vojaške, šolskostročne, socialnoznanstvene in tudi leposlovne. Napravljen se je obširen katalog. Knjige se izposojajo proti receptu, ki ga podpiše prejemnik knjige.

Leta 1904 je naprosila mestna knjižnica uredništva vseh slovenskih listov, naj bi ji pošiljala po eden brezplačen eksemplar. Skoraj vsa uredništva so se odzvala tej prošnji. To je zelo važno, ker je zdaj poleg c. kr. dvorne knjižnice na Dunaju ljubljanska mestna knjižnica edina razvidnica slovenske žurnalistike, iz katere lahko črpajo zgodovinarji in drugi, zlasti slovanski učenjaki, ki prav pogosto prihajajo v mestni arhiv in mestno knjižnico iskat gradiva.

Enaka prošnja se je l. 1906 stavila do vseh slovenskih zalagateljev knjig, toda dozdaj še ne s popolnim uspehom.

Ilirska ulica in mestna pehotna vojašnica.

RAZVOJ LJUBLJANE V UMETNIŠKEM OZIRU.

Marsikaj v stari Ljubljani je bilo zrelo, da pade, ker so to pereče zahtevali oziri na naraščajoči promet in na zdravstvo. Negledé na ogromne stroške pa bi bila občina, predno bi bila to ali ono podrla, morala slišati marsikak tehten ugovor zoper uničevanje zanimive in deloma lepe stare arhitekture.

Iz te zagate je pomagal potres, ki je na mah odpravil celo vrsto vijugastih uličic in čistiljivih fasad. Pomagano je bilo modernim zahtevam, esteti pa niso mogli klicati nikogar na odgovor.

Padla je malomestno sanjava Špitalska ulica s svojimi deloma prav ličnimi hišnimi pročelji, padlo je licejsko poslopje, ki je s svojo dolgo fasado v slogu 18. stoletja dajalo Vodnikovemu trgu intimen značaj. Izginil je renesančni knežji dvorec s svojimi po stoletjih patiniranimi, dostojanstvenimi zidovi.

Kaj bi naštevali

Skoro vse, kar je bilo starodavnega in okusnega, je šlo v prah in pepel. Od lepega je ostala le še staroslavna mestna hiša z Robbovim baročnim vodnjakom v polkrogu Mestnega trga, Ljubljanski grad in razne cerkve; dalje par fasad. Tako ona Pleiweissove hiše na Mestnem ter Ahačičeve na Starem trgu in pa stopnišče Virantove hiše na Sv. Jakoba trgu. Ostalo je tudi nekaj monumentalnih portalov. Finočuteči Kamilo Sitte vprašan, kako naj se Ljubljano nanovo dozida, je menil, naj bi se ji ohranilo dosedanji starodavni značaj.

Ali življenje zahteva kaj drugega; novi rod živi drugače, ustvarja si okolico po drugačnih potrebah, nego so jih imeli očaki. Da bo steklo po Ljubljani mnogo vode, predno bo mesto ob njenih bregovih v izobraženem pohajkovalcu moglo roditi tako enotno občutje, kakor stara Ljubljana, je moralo takoj po potresu biti jasno onemu, kdor si je bil v svesti, da tudi staro ni bilo zraslo na en dan in da je bilo deloma mikavno radi tega, ker sta iz njega odsevala žitje in duh nešteti izginolih rodov.

Gola potreba v prvih letih po potresu ni pripuščala dolgega razmišljanja o lepoti novih stavb. Zidalo se je mnogo in po vseh varnostnih predpisih; zrasla je tedaj marsikaka manjša, pa tudi večja hiša,

nad katere grdobo se bodo čudili še pozni zanamci. Kakor gljive po dežju so se po potresu pojavile razne tuje stavbne tvrdke, za katerih imena vedo samo še zaprašeni stavbni akti, katere so nam pa zapustile kup smešnih in neokusnih fasad v nazvimodernem slogu netalentiranih posnemalcev. Tudi nekatere cerkve, ki so dotlej nosile preprosto, a presrčno lice, so bile v tem času skvarjene z neprimernimi, bombastičnobahatimi okraski (iz ponarejenega gradiva); tako zlasti šentpeterska.

Javna poslopja zvečine niso pridobila na lepoti. Sezidal se je deželni dvorec, katerega stolpovje daje ob solnčnem zatonu sicer lep obris, zlasti s Francovega mostu; vendar je poslopje s svojo več kot enolično fasado in s svojimi nasprotno prebogati stolpiči na strehi, spominjajočimi na kak ruski kremelj, nekaj v okolišju Kongresnega trga čisto neorganskega. Naravnost nesrečna je rešitev gledé predvrta in njegove ograje.

Vlada si je na Bleiweisovi cesti sezidala „palačo“, po katere zunanosti bi se najpreje dalo sklepati na vojašnico ali blagotvoren zavod.

Dostojno in prijetno smemo imenovati na grški slog naslonjeno pročelje nove deželne sodnije kljubu temu, da mu je vtisnjen pečat eraričnosti in da se je med zidanjem Avstrijo reševalo s črtanjem raznega krasiva — na pr. dveh bronastih levov pred vhodom — in s krčenjem nadstropij radi „dragocenosti“ stavbne opeke.

Kot poslopje, ki nima nikakih pretenzij, ker ne služi reprezentaciji, temveč zgolj porabi, moramo nazvati okusno in v svoji odkritosrčni preprostosti zares lepo poslopje mestnega dekliškega liceja, ki je delo profesorja dr. Maksa Fabianija. Sploh se vse, kjer je imel Fabiani roko vmes, odlikuje po premišljeni, skoro bi rekli kontrapunktični jasnosti, po izvirnem umetniškem čutu in dobrem slogu. Slednji odgovarja vedno namenu in okolici stavbe. Tako n. pr. novo šentjakobsko župnišče. Dasi pročelje nima nobenega zgodovinskega sloga, se vendar priklada onemu slogu Louis seize (pri nas bolj znanemu pod imenom „Zopfstyl“), v katerem je zidanih mnogo starejih ljubljanskih hiš, zlasti na Starem in Mestnem trgu, predvsem pa naša škofija. Puritanska vmerjenost fasade obenem kaže, da naj bo ta hiša bivališče duhovnov. Z Bambergovo hišo na Miklošičevi cesti je Fabiani ustvaril pravi patricijski dom; prostrano pročelje hiše župana Hribarja ob Dunajski cesti odgovarja značaju prometne ceste. Fabianijevi sta tudi jubilejska ubožnica in šentjakobska

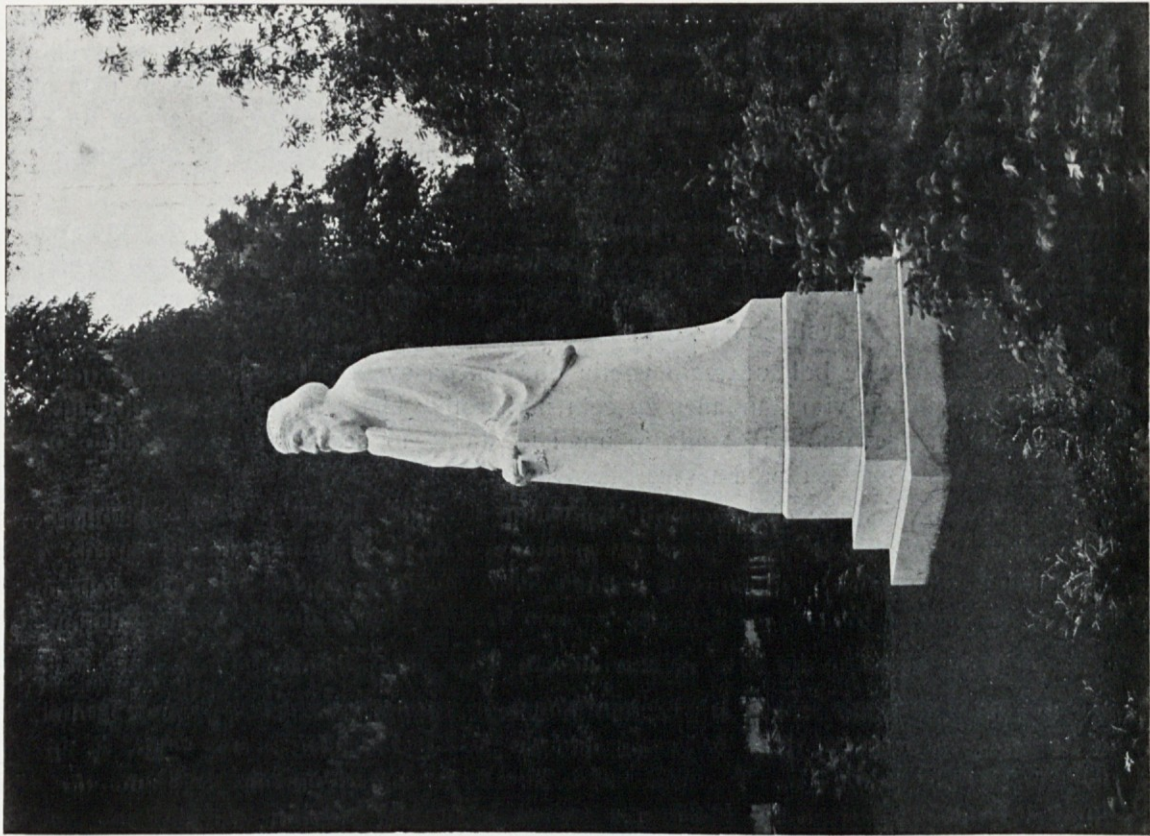
dekliška šola. Škoda je le, da se je s slednjo za vedno zazidal mični pogled s Starega na Šentjakovski trg in cerkev, ki se je odprl začudenemu očesu po odstranitvi starega redutnega poslopja. Ta zlasti v mesečini naravnost krasna veduta bi bila zaslužila, da se jo ohrani! Pa kaj se hoče, če novčni oziri ne dovoljujejo, da bi se drag stavbni prostor pustil v nemar. Iz tega razloga moramo potrpeti tudi nad tem, da se jubilejni most ni gradil iz rezanega kamna, temveč iz surogata, iz zamolklega betona.

Prav lepo se nam predstavljata poslopji, ki energično povdarjata vhod s Francovega mostu v Stritarjevo ulico; to sta Filipov dvorec in hiša meščanske imovine. Obe je načrtal profesor Theyer iz Gradca, ki je hodeč po uglajeni poti renesanse ustvaril dve prav blagodejni fasadi; ena ima nekaj krasiva v nemškem renesančnem slogu, druga pa, dasi tudi renesančna, ima barokujoč nakit. Ti dve poslopji dajeta tudi v obrisu celemu nabrežju neko ugodno, skoraj velikomestno noto, zlasti s šentpeterske strani ali z jubilejnega mostu.

Zanimiva, vseskozi moderna in apartna je Urbančeva veletrgovinska hiša na voglu Sv. Petra in Miklošičeve ceste. Zelo lepa je nova Hammerschmidtova hiša v Knafljevi ulici; bogato pročelje nam predočuje v moderni duh prelit in dolgočasja osvobojen slog Ludvika XVI.

Mnogo imamo velikih stavb, katere so zidane v onem „feljtonistiškem“ slogu, ki bi ga morda lahko imenovali mednarodni slog stavbnih špekulantov. Značilen je ta slog za naraščajoča mesta v Translitvaniji in na Balkanu, nahajamo ga pa tudi po modernejših mestih južne Amerike in drugod, — sploh po krajih šibkeje umetniške kulture, kjer se ljudska duša zadovoljuje z banalnejšim lepotnim kanonom. Ne more se namreč reči, da bi ta slog v svojih boljših pojavih žalil oko; lep je, kakor so lepe gospodične na podobah modnega žurnala. V tem eklektičnem slogu imamo Mestno hranilnico, Ljudsko posojilnico, hotel „Union“ in mnogo zasebnih hiš.

O vilah nam ni poročati mnogo. Upati je, da se nivô okusa tudi tukaj v kratkem času še znatno dvigne. Opozarjati pa moramo na fasado novega hotela „Tivolija“, delo mestnega arhitekta Cirila Kocha. To pročelje je zgrajeno v lesnem slogu gorenjskih kmečkih hiš, a je mnogo bogatejše, ker družu v sebi vse značilne gorenjske motive. Številni izrezljani leseni hodniki in odveski učinkujejo tako, kakor da bi bilo celo poslopje v samih čipkah.

Fran Berneker: Trubarjev spomenik.

Ljubljana je na estetiki zelo mnogo pridobila tudi z razširjenjem ulic. Če ima ozka stara uličica svojo poezijo, jo ima enako tudi dobra, svetla široka cesta, če ni prekratka ali pa skrajno dolga in kakor z ravnilom potegnjena. Pa celo take ceste imajo dostikrat presenetljivo perspektivo in se svetloba ter zrak v njih čarobno menjata. Ljubljani k sreči manjka takih kvadriranih omestij, kjer se ena in tista ulica nešteto-krat ponavlja podolgem in počez. Posebno dolgih ulic je v Ljubljani sploh malo; vse se pa na raznih točkah prijetno lomijo ali zavijajo. To je ogrodje, ki more tudi za prihodnost obetati le blagodejno vnanje lice našega mesta.

Na primernih krajih je občinski svet ustvaril mnogo parkov (glej članek o vrtnarstvu) in jih še ustvarja. Kjer je le mogoče, okraša se javne prostore z nasadi in drevoredi. Kako zaljša rastlinje in drevje tudi najprostejšo ulico, izveš najbolje, če se sprehajaš po kamnitnih, brezsenčnih ulicah kakega južnega mesta, kjer ti že sam pogled po cesti zbuja misel na suho grlo in glavobol.

Tudi zasebniki se čedalje bolj odzivajo vabilu občinskega sveta, naj krase svoja okna in balkone z živimi cveticami. Po Ljubljani se vidi dandanes že cela nadstropja, kjer nas z oken pozdravlja pestro cvetje in zelenje. Sosed vpliva vzgojevalno na soseda in upati je, da se to negovanje cvetk trajno obdrži in polagoma razširi tudi na najskromnejša predmestna stanovanja.

Kakor se je čitatelj lahko že ob prvem prelistavanju te knjige uveril, je dobila Ljubljana po potresu tudi nekaj novih spomenikov. Skoro vsak spomenik pomenja, tudi če v posameznostih morda zbuja gledalčevo kritiko, pridobitev za skupni arhitektonski učinek svoje okolice. Zajčev Prešeren stoji na Marijinem trgu tako, da se ga iz vseh na tem trgu stikajočih se cest že od daleč zagleda. To je Fabianijeva zasluga.

Beli mramor cesarjevega spomenika na Slovenskem trgu prijetno poživlja lepi park, v katerem stoji.

Vrhunec ljubljanskih spomenikov pa je takisto iz belega mramorja izklesani Primož Trubar na južnem voglu ljubkega Bleiweisovega parka. Kraj je izbran nad vse srečno; blesteča belota figure se spaja s temnozelenim ozadjem v izredno harmonijo. Ta, tudi arhitektonsko srečni spomenik je kabinetno delo našega najboljšega kiparja, Franceta Bernekerja. Hladnemu kamnu je mojster vdahnil svojo bogato dušo, da mora pogled v resni, a mili Trubarjev obraz ganiti vsakogar. Številni šetalci se vedno in vedno ustavljajo pred

tem biserom umetnosti in če nič drugega: Bernekerjev Trubar se mora tudi tujcu, ki motri naše mesto, za večno vtisniti v spomin kot najlepše, kar Ljubljana danes premore — poleg svojih lepih žen in deklet.

Občina pa ne skrbi za probujo umetniškega čuta le posredno z vplivanjem na vredbo vnanjega mestnega lica, temveč tudi neposredno. Tisti mož, ki je na našem kulturnem polju podal že toliko plodovitih inicijativ, župan Ivan Hribar, je pred nekaj leti v občinskem svetu izzval sklep, da se ima vsako leto gotov znesek porabiti za nakup umetnin, ki naj bi se pozneje združile v občinsko umetniško galerijo. S tem sklepom je bil storjen velik korak na polju, ki je dosedaj v Slovencih vsled težavnih bojev za obstanek bilo po javnih činiteljih puščano popolnoma v nemar. Umetnikom se je podala spodbuda do produkcije, prebivalstvo se začinja, četudi prav počasi, zanimati za pojave vpodablajoče umetnosti, idealno nadahnjeni Richard Jakopič je pa celo sezidal poseben paviljon, v katerem se kar vrste umetniške razstave. Upati ter zahtevati moramo, da temu nad vse pogumnemu pionirstvu slovenskega slikarja ne izostane, čeprav le polagoma, moralnega in gmotnega zadoščenja!

Stremljenje občine je našlo v zadnjem času tudi že priznanja vredno posnemanje v kranjskem deželnem odboru, ki se je spomnil opustitvenih grehov kranjske dežele napram umetnosti in je tudi začel nakupovati umotvore domačih in tujih umetnikov. Ta plemenita tekma obeh avtonomnih zastopov more obroditi le najboljše!

Ali se bodo našli tudi drugi tovariši v tekmovanju?

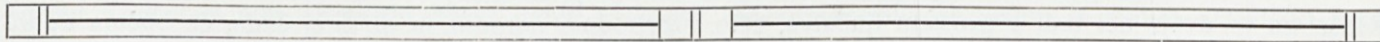
Ljubljana ni bila nikdar razupita zaradi bogastva; vendar se nabirajo mnoga zasebna premoženja v posameznih rokah. Morda bodo sinovi, ki bodo izobraženejši, ker se jim ne bo treba truditi za krajcarjem, kakor očetom, spoznali, da je meščanska marljivost popolna šele, če se ovenča s smislom za celokupnost in za kulturo. Imamo redke mecene, ki tu in tam podkrepé naša šolska ali filantropska prizadevanja z blagim darilom. Kdaj bomo tako daleč, da bodo slovenski patriciji tekmovali za olepšavo naše prestolice, da nam domač bogataš pokloni monumentalen vodnjak ali zasebno zbirko umetnin v dar?

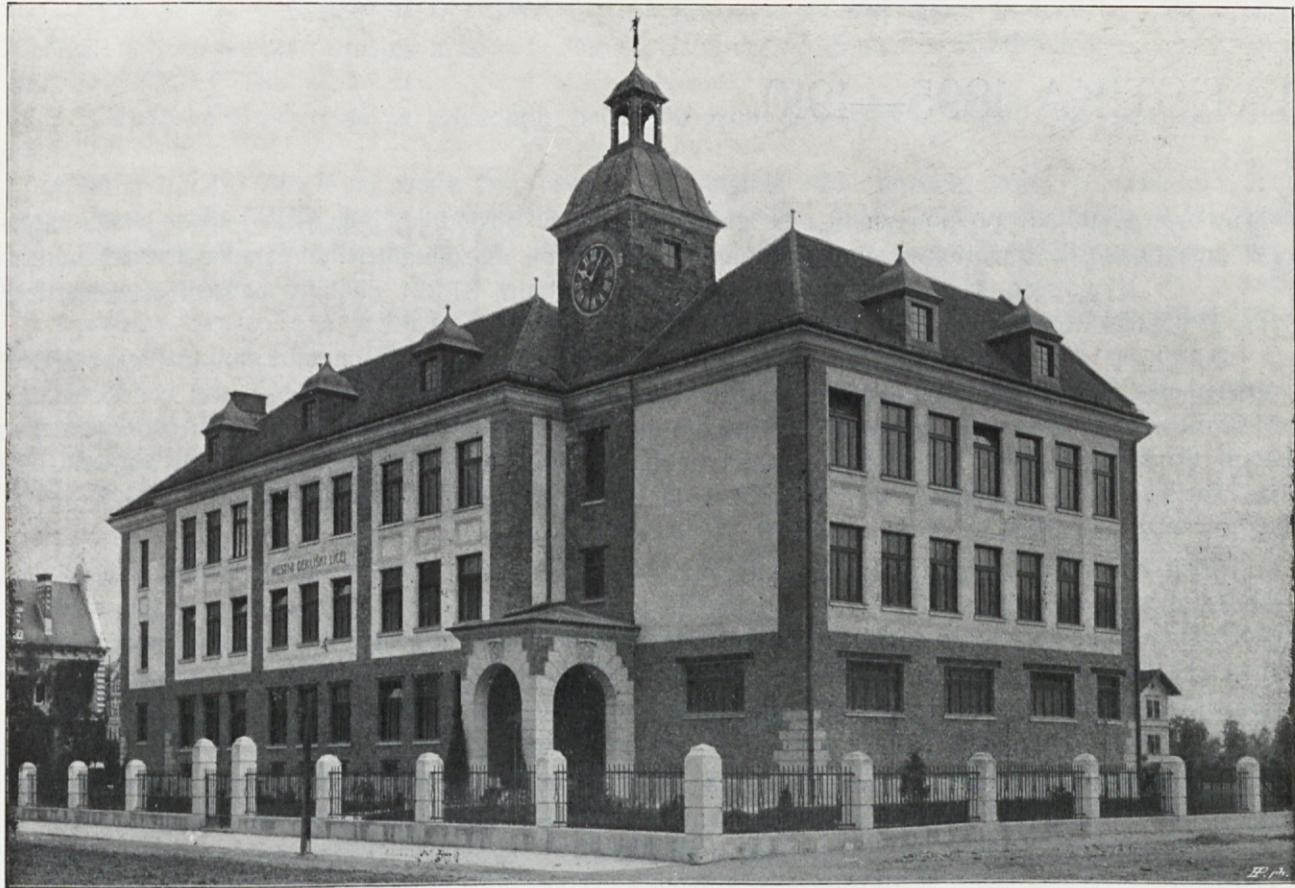
Ta čas še ni prišel. Globlje je pri občinstvu zanimanje za glasbo in gledišče. To je naravno, saj smisel za to dvoje tiči tudi v prostem ljudstvu, celo v prirodnih narodih, in ni torej čuda, če občina dopri-

naša vprav v zadnjih letih naravnost ogromne žrtve za podpiranje našega edinega razvitega muzikalnega zavoda „Glasbene Matice“, dalje za orkester in za slovensko gledališče.

Če posnamemo vse, kar je bilo na teh listih povedanega, moramo zaključiti s poudarkom, da se je tudi gledé estetske kulture začela nova Ljubljana resno vzpenjati in da tudi tukaj vodi črta po sicer trnjevi poti odločno kvišku.

Ozirajočim se z Ljubljanskega polja na mesto, iznad katerega nas prijazno pozdravlja stari Grad, ali gledajočim ob zlatem večernem solncu na Ljubljano, kakor jo je tako čutno naslikal Matevž Sternen, se nam pač zbude miline domorodnih čutov in vzkliknili bi: „Oj ti naša Ljubljana, da bi bila kdaj tako srečna, kakor si prijazna!“

Mestni dekliški licej.

STATISTIKA 1895—1910.

Preporod Ljubljane po potresu in njen čudoviti razvoj v poslednjih petnajstih letih se izraža najjasneje s statistiko, ki govori s svojimi suhoparnimi številkami najzanimiveje. Evo nekaj takih števil:

Ljudsko štetje. Leta 1895 je štela Ljubljana 31.221 civilnih stanovnikov, leta 1900 že 33.955 in letošnje leto celo 40.564.

Davkoplačevalcev oziroma volilnih upravičencev je imela Ljubljana leta 1895 2703, leta 1909 pa že 5050 in letos celó 5508.

Promet tujcev, ki se ustavljajo po ljubljanskih hotelih in prenočiščih, je bil do potresa uprav neznaten. Po izvršeni prezidavi mesta v zadnjih petnajstih letih, pa so se tujci začeli bolj pogosto oglašati pri nas, kar je gotovo Ljubljani v veliko korist. Leta 1905 izkazuje tujski promet 43.210, l. 1906 — 46.172, l. 1907 — 48.972, l. 1908 — 50.851, l. 1909 — 63.081 tujcev.

Nova občila, naravna krasota, ugodna centralna lega — vse to vpliva na naraščanje prometa tujcev. Že več let obstoja v Ljubljani „Društvo za povzdigo prometa tujcev“, ki se je v zadnjem času zlasti močno poživilo, odkar je našlo stika s „Slovenskim planinskim društvom“. To društvo je ustanovilo po deželi več enakih ter se je v novejšem času — dné 14. februarja 1905 osnovala „Deželna zveza za povzdigo prometa tujcev na Kranjskem“. Vsa ta društva podpira gmotno tudi mestna občina ljubljanska.

Društva. Velikanski napredek Ljubljane se vidi zlasti iz društvenega gibanja, ki je nekako merilo o duševnem napredku prebivalstva. Leta 1895 so bila v Ljubljani 104 društva, ki so imela 47.888 členov. L. 1896 je bilo 113 društev z 49.251 člani; l. 1897 — 120 društev s 55.588 člani; l. 1898 — 126 društev s 53.691 člani; l. 1899 — 140 društev z 58.400 člani; l. 1900 — 147 društev s 56.482 člani; l. 1901 — 155 društev s 54.730 člani; l. 1902 — 158 društev s 55.651 člani; l. 1903 — 172 društev s 57.187 člani;

l. 1904 — 177 društev z 58.952 člani; l. 1905 — 188 društev z 62.963 člani; l. 1906 — 203 društva s 63.975 člani; l. 1907 — 221 društev s 66.661 člani; l. 1908 — 237 društev s 73.907 člani in leta 1909 celó 255 društev s 94.784 člani.

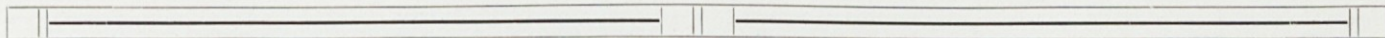
Ljudsko šolstvo se je v zadnjih petnajstih letih tudi krasno razvilo, kar potrjujejo sledeče številke:

Mestne ljudske šole¹⁾ so imele leta 1896 v 43 oddelkih 2211 šolskih otrok. V naslednjih letih je bil šolski obisk takle: 2225, 2285, 2472, 2522, 2644, 2798, 2989, 3210, 3388, 3641, 3750, 3870 in 3914. Število oddelkov je v teh letih naraslo od 43 do 82. Leta 1896 je imel vsak oddelek povprečno 51 šolskih otrok, letos pa 47.

Razvoj časopisja je bil v zadnjih letih posebno znamenit, kajti leta 1896 je izhajalo v Ljubljani 21 slovenskih časopisov, danes pa jih izhaja že 53.

Stavbe. Od l. 1895 do aprila 1910 je Ljubljani priraslo 436 novih stavb ter se je izvršilo 665 večjih prizidav in 325 prizidav ter 288 stranišč in greznic. Troški vseh javnih in zasebnih hiš (brez cerkvenih) znašajo okoli 34,433.900 K. (Glej str. 140—143!).

¹⁾ Zasebne ljudske šole n. pr. pri uršulinkah, v Lichtenthurničnem zavodu, pri Huth-Hansu, v Marijanišču itd. niso upoštevane; te šole pa imajo približno tudi toliko šolskih otrok, kakor mestne ljudske šole.

Ta spominska knjiga se je spisala in izdala vsled sklepa občinskega sveta v javnej seji dne 14. julija 1905, števil. 25.430. Knjigo so spisali magistratni uradniki ter sta jo uredila mag. komisar Fran Govékar in mag. svetnik dr. Miljutin Zarnik.

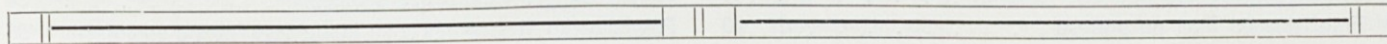
VSEBINA:

Ljubljanski potres (14. aprila 1895. — Rešilna akcija mestna, državna in zasebna. — Cesarjev poset. — Občinski svet. Novi župan. — Najvažnejši dogodki mestne kronike do leta 1910.) 7

Preporod Ljubljane.

Preosnova mestnih uradov (preuredba mestnih služeb in službenih prejemkov) 41
Policija (prevozniški in cestnopolicijski red, reorganizacija straže, popisovalni urad, kriminalna razvidnica) 47
Oskrbovanje ubožcev (ubožnice, ustanove, meščanska imovina, domovinski zakon) 55
Vpliv potresa na razvoj stavbnih obrtov 61
Mestna posredovalnica (za delo, službe in stanovanja) 71
Vojaštvo in vojašnice 76
Razvoj šolstva v Ljubljani po potresu doslej 84

Zdravstvene razmere (pred potresom in danes) v Ljubljani 92
Higijena umrlih v Ljubljani 100
Aprovizacija ljubljanskega mesta (tržnica, klavnica, živinsko prekladališče, ledenica) 106
Mestni vodovod (gradnja in obrat) 109
Mestna elektrarna (predpriprave, gradnja in obrat elektrarne do leta 1909.) 119
Regulacija mesta in stavbe leta 1895 do 1909 (novi regulacijski načrt, novi stavbni red, mestni načrti, razlaščenje zemljišč, davčna oprostitev, inkorporacija Vodmata, prirastek hiš, prezidave, prizidave, cerkvene stavbe, kanalizacija, mostovi) 131
Mestni nasadi in ljubljansko vrtnarstvo 154
Mestni arhiv 158
Razvoj Ljubljane v umetniškem oziru 162
Statistika leta 1895—1910 170

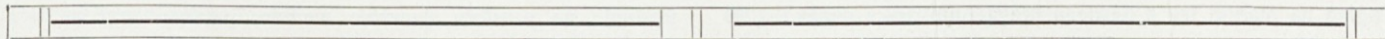

SLIKE.

Matej Sternen: Ljubljana. Umetniška priloga v trobarvnem tisku	2	Iz Gradišča po potresu	21
Ljubljana z Golovca	3	Iz Krakovskega predmestja po potresu	22
Ivan Hribar, župan ljubljanski	5	Ob stari kaznilnici na Zabjaku	23
Prenočišče v vojaški jahalnici	8	Frančiškanska ulica po potresu	24
Prenočišče v kadeh na Mirju	8	Miklošičeva cesta danes	25
Na križišču pred starim vojaškim preskrbovališčem	9	Francovo nabrežje po potresu	26
Zaprti in zastraženi cesti Sv. Petra in (sedanja) Miklošičeva	9	Francovo nabrežje danes	27
Deloževani topničarski konji	10	Selenburgova ulica pred potresom	28
Trnovska cerkev z Emonske ceste	11	Šelenburgova ulica danes	29
Stara zvonika cerkve sv. Jakoba	12	Začetek Prečne ulice pred potresom	30
Špitalska (sedaj Stritarjeva) ulica	12	Začetek Prečne ulice danes	31
Prejšnja meščanska bolnica	13	Občinski svetniki leta 1894—95 in 1895—96	33
Cesar v Ljubljani (poklonstvo c. kr. uradništva)	14	Občinski svetniki leta 1894—95 in 1895—96	35
Kuhinja za silo in gostilna na prostem	15	Občinski svetniki leta 1894—95 in 1895—96	37
Hiše ob sv. Petra nasipu v času potresa	16	Vegova ulica po potresu	42
Iste hiše ob sv. Petra cesti	16	Vegova ulica danes	43
Stara Kolodvorska ulica s sv. Petra ceste	17	Mestni trg danes	46
Marijin trg v času potresa	18	Kolodvorska ulica prej	48
Deželno gledališče po potresu	19	Kolodvorska ulica danes	49
V Frančiškanski ulici po potresu	20	Alojzij Gangl: Valvazorjev spomenik	54
		Pogled preko Mesarskega (zdaj Jubilejnega) mostu po potresu	56

Pogled preko novega Jubilejnega (prej Mesarskega) mostu danes	57	Slonova ulica (sedanja Prešernova ulica)	104
Podrtine poslopja meščanske imovine	58	Prešernova ulica (prej Slonova ulica)	105
Novo poslopje meščanske imovine	59	Porušena Robbova hiša na trgu sv. Jakoba (Prešernov hram)	107
Mestni dom	62	Vilharjeva (zdaj Urbančeva) hiša na Marijinem trgu . . .	110
Stare hiše in reduta na trgu sv. Jakoba	64	Urbančeva (prej Vilharjeva) hiša na Marijinem trgu . . .	111
Nove hiše in dekliška šola na trgu sv. Jakoba	65	Mestni vodovod v Klečah	112
Rožna ulica s starim župniščem	68	V strojnici mestnega vodovoda	113
Rožna ulica z novim župniščem	69	Reduta in cerkev sv. Jakoba	116
Staro župnišče v sv. Florijana in Rožni ulici	72	Prenovljena cerkev sv. Jakoba	117
Novo župnišče v sv. Florijana in Rožni ulici	73	Nova mestna dekliška osemrazrednica (prej reduta) . . .	118
Pogled z Marijinega trga v bivšo Špitalsko ulico	74	Mestna elektrarna	120
Pogled z Marijinega trga v Stritarjevo (prej Špitalsko) ulico	75	V strojnici mestne elektrarne	122
Mestna pehotna vojašnica 27. pešpolka	77	V strojnici mestne elektrarne	123
Paviljon častniških stanovanj poleg nove mestne topničarske		Pogled z Marijinega trga na desni breg Ljubljanice danes	128
vojašnice	78	Slovenski trg s cesarjevim spomenikom in novo poslopje	
Vojašnica c. kr. deželnih brambovcev	80	c. kr. deželnega sodišča	129
Vojašnica c. kr. deželnih brambovcev	81	Nove stavbe ob Hrvatskem trgu ter del novoutelovljenega	
C. in kr. artilerijska vojašnica	82	Vodmata	130
Igrišče (Ballhaus)	83	Pogled na desno stran Marije Terezije ceste (z Dunajske	
Nova c. kr. višja gimnazija v Tomanovi ulici	87	ceste) prej	132
Nova c. kr. višja gimnazija z licejsko knjižnico na Poljanski		Pogled na desno stran Marije Terezije ceste (z Dunajske	
cesti	89	ceste) danes	133
Marijin trg pred potresom	90	Mestna jubilejna ubožnica	134
Marijin trg s Prešernovim spomenikom sedaj	91	Obednica v jubilejni ubožnici	135
Nove hiše na prostoru porušene stare bolnišnice	96	Porušena c. kr. višja gimnazija in licejska knjižnica na	
Civilna bolnišnica s cerkvijo na Dunajski cesti po potresu	98	Vodnikovem trgu pred potresom	136
Pogled na Marijin trg z desnega brega Ljubljanice danes .	99	Vodnikov trg danes	137
Pokopališka cerkev pri sv. Križu	101	Poslopje na prostoru današnje mestne ljudske kopeli v	
		Kolodvorski ulici	138

Mestna ljudska kopel v Kolodvorski ulici	139	Hôtel „Tivoli“ (prej „Švicarija“)	152
Križišče Slonove (zdaj Prešernove) ulice pred potresom	140	Stara „Svicarija“	153
Križišče Prešernove (prej Slonove) in Šelenburgove ulice danes	141	Cesarjev spomenik na Slovenskem trgu	155
Porušene hiše v Trubarjevi ulici	144	Pogled na stari Marijin trg in sv. Petra nasip	156
Špitalska (zdaj Stritarjeva) ulica	148	Pogled na sedanji Marijin trg in sv. Petra nasip	157
Stritarjeva (prej Špitalska) ulica	149	Ilirska ulica in mestna pehotna vojašnica	161
Mesarski (danes Jubilejni) most	150	Trubarjev spomenik	165
Cesarja Franca Jožefa I. jubilejni most	151	Mestni dekliški licej	169

LJUBLJANA.

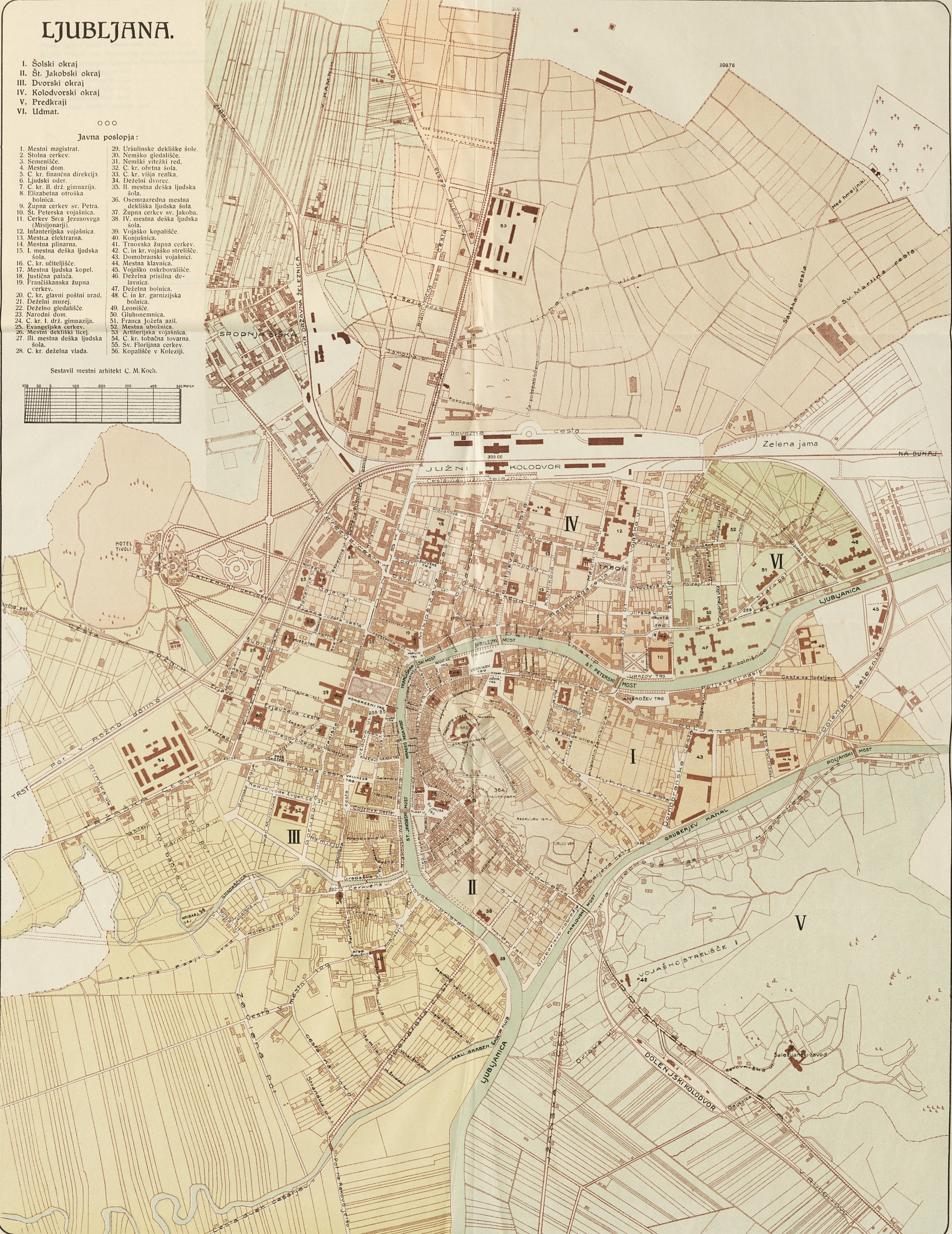
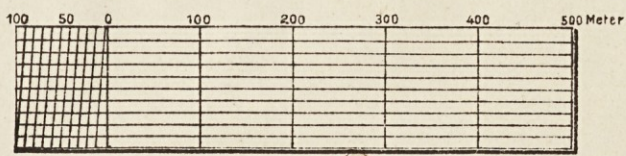
- I. Šolski okraj
- II. Št. Jakobski okraj
- III. Dvorski okraj
- IV. Kolodvorski okraj
- V. Predkraji
- VI. Udmat.

○○○

Javna poslopja:

1. Mestni magistrat.	29. Uršulinske dekliske šole.
2. Stolna cerkev.	30. Nemško gledališče.
3. Semenišče.	31. Nemški viteški red.
4. Mestni dom.	32. C. kr. obrtna šola.
5. C. kr. finančna direkcija.	33. C. kr. višja realka.
6. Ljudski oder.	34. Deželni dvorec.
7. C. kr. II. dr. gimnazija.	35. II. mestna deška ljudska šola.
8. Elizabetna otroška bolnica.	36. Osemrazredna mestna dekliska ljudska šola.
9. Župna cerkev sv. Petra.	37. Župna cerkev sv. Jakoba.
10. Št. Peterska vojašnica.	38. IV. mestna deška ljudska šola.
11. Cerkev Srca Jezusovega (Misionarij).	39. Vojaško kopališče.
12. Infanterijska vojašnica.	40. Konjušnica.
13. Mestna elektrarna.	41. Trnovska župna cerkev.
14. Mestna pinarna.	42. C. in kr. vojaško strelišče.
15. I. mestna deška ljudska šola.	43. Domobranski vojašnici.
16. C. kr. učiteljske.	44. Mestna klavnica.
17. Mestna ljudska kopel.	45. Vojaško oskrbovališče.
18. Justična palača.	46. Deželna prisilna delavnica.
19. Frančiškanska župna cerkev.	47. Deželna bolnica.
20. C. kr. glavni poštni urad.	48. C. in kr. garnizijska bolnica.
21. Deželni muzej.	49. Leonišče.
22. Deželno gledališče.	50. Gluhonemnica.
23. Narodni dom.	51. Franca Jožeta azil.
24. C. kr. I. dr. gimnazija.	52. Mestna ubožnica.
25. Evangeljska cerkev.	53. Artilerjska vojašnica.
26. Mestni dekliski licej.	54. C. kr. tobačna tovarna.
27. III. mestna deška ljudska šola.	55. Sv. Florijana cerkev.
28. C. kr. deželna vlada.	56. Kopališče v Koleziji.

Sestavil mestni arhitekt C. M. Koch.

NAR. IN UNIV. KNJIZNICA
Ljubljana

39076